T. C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Psikoloji Anabilim Dalı

Klinik Psikoloji Bilim Dalı

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU TANILI ÇOCUĞA SAHİP EBEVEYNLERDE ALGILANAN SOSYAL DESTEK İLE EBEVEYN YETERLİLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BAZI SOSYO-DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Serranur GÜNEŞ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Osman Kurtkan KAPICIOĞLU

İstanbul – 2026

TEZ TANITIM FORMU

Yazar Adı Soyadı : Serranur GÜNEŞ

Tezin Dili : Türkçe

Tezin Adı : Otizm Spektrum Bozukluğu Tanılı Çocuğa Sahip Ebeveynlerde Algılanan Sosyal Destek ile Ebeveyn Yeterliliği Arasındaki İlişkinin Bazı Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi

Enstitü : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı : Klinik Psikoloji

Tezin Türü : Yüksek Lisans

Tezin Tarihi : 29.12.2025

Sayfa Sayısı : 123

Tez Danışmanları : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Osman Kurtkan KAPICIOĞLU

Dizin Terimleri : Otizm Spektrum Bozukluğu, Algılanan Sosyal Destek, Ebeveyn Yeterliliği, Ebeveynlik, Sosyodemografik Değişkenler

Türkçe Özet : Bu araştırmada, otizm spektrum bozukluğu tanılı çocuğa sahip ebeveynlerde algılanan sosyal destek ile ebeveyn yeterliliği arasındaki ilişkinin incelenmesi ve bazı demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma, nicel araştırma yaklaşımı kapsamında ilişkisel tarama modeli ile yürütülmüştür. Araştırmanın örneklemini, Bursa ilinde özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden OSB tanılı çocukların ebeveynlerinden ve çevrim içi kanallar üzerinden ulaşılan toplam 250 ebeveyn oluşturmuştur.

Dağıtım Listesi :
1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

İmzası

Serranur Güneş

T. C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Psikoloji Anabilim Dalı

Klinik Psikoloji Bilim Dalı

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU TANILI ÇOCUĞA SAHİP EBEVEYNLERDE ALGILANAN SOSYAL DESTEK İLE EBEVEYN YETERLİLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Serranur GÜNEŞ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Osman Kurtkan KAPICIOĞLU

İstanbul – 2026

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Serranur GÜNEŞ

…/…/2026

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Serranur GÜNEŞ'in "Otizm Spektrum Bozukluğu Tanılı Çocuğa Sahip Ebeveynlerde Algılanan Sosyal Destek İle Ebeveyn Yeterliliği Arasındaki İlişkinin Bazı Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi" adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Psikoloji anabilim dalı, Klinik Psikoloji bilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan *Doç. Dr. Rahmi SAYLIK*

Üye *Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Osman Kurtkan KAPICIOĞLU*
(Danışman)

Üye *Dr. Öğr. Üyesi Nurhan NAZ*

ONAY
Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.
... / ... / 20..

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ
Enstitü Müdürü

ÖZET

Bu araştırmada, otizm spektrum bozukluğu tanılı çocuğa sahip ebeveynlerde algılanan sosyal destek ile ebeveyn yeterliliği arasındaki ilişkinin incelenmesi ve bu iki yapının cinsiyet, eğitim durumu ve medeni duruma göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma, nicel araştırma yaklaşımı kapsamında ilişkisel tarama modeli ile yürütülmüştür. Araştırmanın örneklemini, Bursa ilinde özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam eden OSB tanılı çocukların ebeveynlerinden ve çevrim içi kanallar üzerinden ulaşılan toplam 250 ebeveyn oluşturmuştur. Veriler, Sosyodemografik Bilgi Formu, Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği ve Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Almış Ebeveynlerde Ebeveyn Yeterlilik Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde betimleyici istatistikler, güvenirlik analizleri, normallik testleri, bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü ANOVA ve Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır.

Bulgular, algılanan sosyal destek düzeyi ile ebeveyn yeterliliği arasında pozitif yönlü ve orta–yüksek düzeyde bir ilişki bulunduğunu göstermiştir. Sosyal destek ölçeğinin tüm alt boyutları ve toplam puanı ile ebeveyn yeterliliği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Sosyal destek düzeyleri cinsiyete göre anlamlı biçimde farklılaşmamış; buna karşın bakımda mükemmellik ve toplam ebeveyn yeterliliği puanlarında kadınların erkeklere göre anlamlı düzeyde daha yüksek puanlar aldığı belirlenmiştir. Eğitim düzeyi yükseldikçe sosyal destek düzeylerinin arttığı, özellikle ilkokul ve ortaokul mezunlarının lisans ve lisansüstü mezunlara göre daha düşük sosyal destek algıladığı görülmüştür. Ebeveyn yeterliliği puanları ise eğitim ve medeni duruma göre anlamlı farklılık göstermemiştir.

Otizm Spektrum Bozukluğu tanılı çocuğa sahip ebeveynlerde algılanan sosyal desteğin, ebeveyn yeterliliği ile yakından ilişkili olduğu ve özellikle düşük eğitim düzeyine sahip ebeveynler için sosyal destek kaynaklarının güçlendirilmesinin önemli olduğu ortaya konmuştur. Bulgular, ailelerle çalışan ruh sağlığı ve eğitim uzmanlarının müdahale programlarında sosyal destek ağlarını sistematik biçimde ele almaları gerektiğine işaret etmektedir. Gelecek çalışmalarda farklı bölgelerden daha geniş örneklemlerle boylamsal ve karma yöntemli araştırmaların yürütülmesi ve çocuğun

klinik özellikleri ile aile yılmazlığı gibi değişkenlerin modele dahil edilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Otizm spektrum bozukluğu, algılanan sosyal destek, ebeveyn yeterliliği, ebeveynlik, sosyodemografik değişkenler

SUMMARY

The present study aimed to examine the relationship between perceived social support and parental competence among parents of children diagnosed with autism spectrum disorder, and to determine whether these constructs differ according to gender, educational level, and marital status. The research was conducted within a quantitative framework using a correlational survey design. The sample consisted of 250 parents of children with autism spectrum disorder who were attending special education and rehabilitation centers in Bursa, Türkiye, and who were reached via online platforms. Data were collected through a Sociodemographic Information Form, the Multidimensional Scale of Perceived Social Support, and the Parental Competence Scale for Parents of Children with Autism Spectrum Disorder. Descriptive statistics, reliability analyses, normality tests, independent samples t-test, one-way ANOVA and Pearson correlation analysis were employed in the data analysis.

The findings indicated a positive and moderate-to-high association between perceived social support and parental competence. Statistically significant relationships were found between all subscales and the total score of perceived social support and the subscales and total score of parental competence. Perceived social support levels did not differ significantly by gender; however, female parents reported significantly higher scores in caregiving excellence and total parental competence compared to male parents. Perceived social support differed significantly by educational level, with parents holding a university or postgraduate degree reporting higher support than those with primary or secondary education. In contrast, parental competence did not show significant differences across educational level or marital status.

The study demonstrated that perceived social support is closely related to parental competence among parents of children with autism spectrum disorder, and highlighted the importance of strengthening social support resources, particularly for parents with lower educational levels. The results suggest that mental health and education professionals working with families of children with autism spectrum disorder should systematically address social support networks within family-centered intervention programs. Future research is recommended to employ larger and more

diverse samples, use longitudinal and mixed-method designs, and incorporate clinical characteristics of the child and family resilience variables into multivariate models.

Keywords: Autism spectrum disorder, perceived social support, parental competence, parenting, social determinants.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
SUMMARY ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **v**
KISALTMALAR ..... **vii**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **ix**
EKLER LİSTESİ ..... **x**
ÖNSÖZ ..... **xi**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU

1.1. Otizm Kavramı 6
1.2. Otizm Tanılı Çocukların Gelişimsel Özellikleri 10
1.3. Otizmin Aile Üzerindeki Etkileri 14

İKİNCİ BÖLÜM
EBEVEYN YETERLİLİĞİ VE SOSYAL DESTEK

2.1. Ebeveyn Yeterliliği 18
2.1.1. Ebeveyn Yeterliliğini Etkileyen Faktörler 19
2.1.2. Otizm Tanılı Çocuğa Sahip Ailelerde Ebeveyn Yeterliliği 21
2.1.3. Yetersizlik Algısının Ebeveynlik İşlevlerine Etkisi 23
2.2. Sosyal Destek Kavramı 26
2.2.1. Algılanan Sosyal Destek 28
2.2.2. Sosyal Destek Türleri 32
2.2.3. Sosyal Destek Kaynakları 34
2.2.4. Otizm Tanılı Çocuğa Sahip Ebeveynlerde Sosyal Desteğin Önemi 37
2.3. Sosyal Destek ve Ebeveyn Yeterliliği Arasındaki İlişki 40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İLGİLİ ÇALIŞMALAR

3.1. Sosyal Destek ve Ebeveyn Yeterliliği Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çalışmalar. 46

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Modeli 51
4.2. Araştırma Yeri, Evren ve Örneklemi 51
4.3. Veri Toplama Süreci ve Araçları 51
4.3.1. Sosyodemografik Bilgi Formu 52

4.3.2. Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği 52
4.3.3. Çocuğu Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Almış Ebeveynlerde Ebeveyn Yeterlilik Ölçeği 52
4.4. Verilerin Analizi 53

BEŞİNCİ BÖLÜM
BULGULAR

5.1. Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine İlişkin Bulgular 54
5.2. Ölçeklere İlişkin Betimleyici İstatistikler ve Güvenirlik Bulguları 56
5.3. Normallik Analizine İlişkin Bulgular 60
5.4. Hipotez Testlerine İlişkin Bulgular 62
5.4.1. Değişkenler Arasındaki İlişkiye Ait Korelasyon Analizi 62
5.4.2. Cinsiyete Göre Sosyal Destek Düzeyleri 64
5.4.3. Cinsiyete Göre Ebeveyn Yeterliliği 65
5.4.4. Eğitim Durumuna Göre Sosyal Destek Düzeyleri 67
5.4.5. Eğitim Durumuna Göre Ebeveyn Yeterliliği Düzeyleri 69
5.4.6. Medeni Duruma Göre Algılanan Sosyal Destek Düzeyleri 70
5.4.7. Medeni Duruma Göre Ebeveyn Yeterlilik Düzeyleri 71

TARTIŞMA 74
SONUÇ VE ÖNERİLER 81
KAYNAKÇA 87
EKLER 97

KISALTMALAR

AAİ : Augmentatif ve Alternatif İletişim

AAP : American Academy of Pediatrics

ADDM : Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network

ADI-R : Autism Diagnostic Interview – Revised

ADOS : Autism Diagnostic Observation Schedule

ADOS-2 : Autism Diagnostic Observation Schedule – Second Edition

AFEQ : Autism Family Experience Questionnaire

ANOVA : Analysis of Variance (Varyans Analizi)

APA : American Psychiatric Association

BDT : Bilişsel Davranışçı Terapi

BPSE-R : Berkeley Parenting Self-Efficacy Scale – Revised (Berkeley Ebeveyn Öz-Yeterlik Ölçeği – Gözden Geçirilmiş Form)

CARS : Childhood Autism Rating Scale

ÇBASDÖ : Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği

EYÖ : Ebeveynlerde Ebeveyn Yeterlilik Ölçeği

DEHB : Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu

DSM-5-TR : Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı, Beşinci Baskı, Metin Gözden Geçirilmiş Türkçe Sürümü

ESDM : Erken Başlangıç Denver Modeli (Early Start Denver Model)

ICD-11 : Uluslararası Hastalık Sınıflandırması, 11. Revizyon

JASPER : Joint Attention, Symbolic Play, Engagement and Regulation Programı

M-CHAT-R/F : Modified Checklist for Autism in Toddlers – Revised with Follow-Up

NDBI	**:** Doğal Ortamda Gelişimsel Davranışsal Müdahaleler (Naturalistic Developmental Behavioral Interventions)
OSB	**:** Otizm Spektrum Bozukluğu
PM2.5	**:** 2,5 Mikrometreden Küçük Partikül Madde
PMI	**:** Ebeveyn Aracılı Müdahale (Parent-Mediated Intervention)
PRT	**:** Pivotal Response Treatment
RKT	**:** Randomize Kontrollü Çalışma
RRB	**:** Sınırlı/Yineleyici Davranışlar (Restricted and Repetitive Behaviours)
SACS	**:** Social Attention and Communication Surveillance
SACS-PR	**:** Social Attention and Communication Surveillance – Preschool
SACS-R	**:** Social Attention and Communication Surveillance – Revised
SEQ	**:** Sensory Experiences Questionnaire (Duyusal Deneyimler Ölçeği)
SPSS	**:** Statistical Package for the Social Sciences
SRS	**:** Social Responsiveness Scale
TEACCH	**:** Treatment and Education of Autistic and related Communication-handicapped Children Programı

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine İlişkin Dağılımlar 54
Tablo 2. Ölçeklere İlişkin Betimleyici İstatistikler 56
Tablo 3. Ölçeklerin Güvenirlik (Cronbach's Alpha) Sonuçları 58
Tablo 4. Normallik Analizi Sonuçları 60
Tablo 5. Korelasyon Analizi Sonuçları 63
Tablo 6. Cinsiyete Göre Sosyal Destek Düzeyleri – Bağımsız Örneklem t-Testi 64
Tablo 7. Cinsiyete Göre Ebeveyn Yeterliliği – Bağımsız Örneklem t-Testi 66
Tablo 8. Algılanan Sosyal Destek İçin ANOVA ve Etki Büyüklüğü (η^2) 67
Tablo 9. Post Hoc (Games–Howell) Anlamlı Farklar Özeti 68
Tablo 10. Ebeveyn Yeterliliği İçin ANOVA ve Etki Büyüklüğü (η^2) 70
Tablo 11. Algılanan Sosyal Destek İçin ANOVA ve Etki Büyüklüğü (η^2) 71
Tablo 12. Ebeveyn Yeterliliği İçin ANOVA ve Etki Büyüklüğü (η^2) 71
Tablo 13. Hipotezlerin Test Sonuçlarının Özeti 72

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Etik Kurul…….98
Ek 2: Demografik Bilgi Formu……..99
Ek 3: Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin Gözden Geçirilmiş Formu ……...100
Ek 4: Çocuğu Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Almış Ebeveynlerde Ebeveyn Yeterlilik Ölçeği……102
Ek 5: Ölçek ve Anket İzinleri……104

ÖNSÖZ

Bu tezin hazırlanması sürecinde bilgi, deneyim ve rehberliğiyle beni destekleyen değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Osman Kurtkan Kapıcıoğlu'na en içten teşekkürlerimi sunarım. Araştırmanın planlanması, uygulanması ve raporlaştırılması aşamalarında yaptığı yönlendirmeler ve sağladığı akademik katkılar benim için yol gösterici olmuştur.

Bu süreç boyunca yanımda olan, sabrı ve desteğiyle beni güçlü kılan eşime; her aşamada anlayış ve yardımlarını hissettiren, koşulsuz sevgileriyle yanımda duran aileme minnettarlığımı ifade ederim. Onların desteği, bu çalışmanın tamamlanmasında en büyük motivasyon kaynağım olmuştur.

Araştırmanın yürütülmesine izin veren ve süreç boyunca destek sağlayan kurum yöneticim ve veri toplama sürecine gönüllü olarak katılan ailelere katkıları için içtenlikle teşekkür ederim.

Emek veren herkese teşekkür eder, bu çalışmanın alan yazına katkı sağlamasını dilerim.

Serranur GÜNEŞ

GİRİŞ

Otizm spektrum bozukluğu (OSB), sosyal iletişim ve etkileşimde güçlükler ile yineleyici ve sınırlı ilgi ve davranışlarla ortaya çıkan nörogelişimsel bir bozukluk olarak tanımlanmaktadır (APA, 2022). Son yıllarda tanı alan çocuk sayısının arttığı, farklı ülkelerde yapılan geniş ölçekli çalışmalarla gösterilmiştir (Maenner vd., 2023; Salari vd., 2022). Bu artış yalnızca otizm tanılı çocukların değil, bu çocukların bakımını üstlenen ailelerin ve özellikle ebeveynlerin yaşamını da doğrudan etkilemektedir. Otizm tanılı çocuğun yoğun bakım ihtiyacı, uzun süren eğitim ve tedavi süreçleri, ekonomik yük ve belirsizlikler, aileler için önemli bir stres kaynağı oluşturmaktadır (Lord vd., 2022).

Araştırmalar, OSB tanılı çocuğa sahip ebeveynlerde stres, depresyon ve anksiyete düzeylerinin, tipik gelişim gösteren çocukların ebeveynlerine göre daha yüksek olduğunu göstermektedir (Lam vd., 2024). Türkiye'de yapılan çalışmalar da benzer biçimde, otizm tanılı çocukların annelerinde yorgunluk düzeyinin arttığını, uyku ve yaşam kalitesinin azaldığını ve bakım yükünün yükseldiğini ortaya koymaktadır (Kara vd., 2025; Soytaç vd., 2023; Zeydan ve Yılmaz, 2023). Bu bulgular, OSB tanılı çocuğa sahip ailelerle çalışırken yalnızca çocuğun semptomlarına değil, ebeveynin psikolojik ve sosyal kaynaklarına da odaklanmak gerektiğini göstermektedir.

Bu noktada "ebeveyn yeterliliği" kavramı öne çıkmaktadır. Ebeveyn yeterliliği, ebeveynin çocuğunu yetiştirme, bakımını sürdürme ve davranışlarını yönetme konusunda kendini ne kadar yeterli gördüğünü ifade etmektedir (Coleman ve Karraker, 2000). Bandura'nın (1997) özyeterlilik kuramına göre; bireyin "yapabilirim" inancı, davranışlarını, gösterdiği çabayı ve zor durumlarla baş etme biçimini büyük ölçüde belirlemektedir. Ebeveynlik bağlamında bakıldığında, kendini yeterli gören ebeveynlerin daha tutarlı sınırlar koyduğu, problem davranışlar karşısında daha esnek ve etkili çözümler üretebildiği ve bunun çocuk uyumu üzerinde olumlu sonuçlar doğurduğu ifade edilmektedir (Güler-Yıldız vd., 2021; England-Mason vd., 2023). OSB tanılı çocukların ebeveynlerinde ise yüksek bakım yükü, belirsizlik ve tükenmişlik nedeniyle bu yeterlilik algısı daha kolay zedelenebilmektedir. Türkiye'de yürütülen çalışmalar, Otizm tanılı çocuğa sahip ebeveynlerde ebeveyn öz-yeterliğinin,

yaşam kalitesi ve psikolojik dayanıklılık ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir (Fayız ve Palancı, 2023; Erik, 2024).

Ebeveyn yeterliliğini destekleyen temel kaynaklardan biri de sosyal destektir. Sosyal destek; aile, arkadaşlar, akrabalar, iş arkadaşları ve profesyonel kişilerden alınan duygusal (anlaşılma, kabul edilme), bilgisel (bilgi ve rehberlik) ve araçsal (somut yardım) katkıları kapsamaktadır (Li ve Wang, 2021). "Algılanan sosyal destek" ise kişinin ihtiyaç duyduğunda çevresinden güvenilir ve yeterli destek görebileceğine dair inancını ifade etmektedir (Holt-Lunstad, 2024). Araştırmalar, algılanan sosyal desteğin, depresyon ve kaygı belirtilerinin azalması, yalnızlık duygusunun düşmesi ve genel psikolojik iyi oluşun artması ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Gabarrell-Pascuet vd., 2023; Uddin ve Adhikari, 2024). OSB bağlamında yapılan çalışmalar da sosyal desteği, bakım yükü ve depresyonu azaltan, aile yaşam kalitesini artıran önemli bir koruyucu değişken olarak ortaya koymaktadır (Wang, Liu ve Zhang, 2021; Barmak vd., 2025).

Son yıllarda özellikle otizm tanılı çocukların ailelerinde sosyal destek ve ebeveyn yeterliliği birlikte ele alınmaya başlanmıştır. Farklı ülkelerde yapılan araştırmalar, algılanan sosyal desteğin zaman içinde ebeveyn öz-yeterliğini artırdığını ve bu iki yapının birlikte aile yaşam kalitesini güçlendirdiğini göstermektedir (Feng vd., 2022; Dai vd., 2024; Fierloos vd., 2023). Türkiye'de otizm tanılı çocuğa sahip ebeveynlerle yapılan çalışmalarda da, algılanan sosyal destek ile ebeveyn yeterliliği arasında pozitif ilişki olduğu; sosyal desteğin ve psikolojik dayanıklılığın yükselmesiyle ebeveynlerin kendilerini daha yeterli hissettikleri ve yaşam kalitelerinin arttığı rapor edilmektedir (Fayız ve Palancı, 2023; Erik, 2024). Ancak bu çalışmaların sayısı sınırlıdır ve çoğu araştırma; sosyal desteği, ebeveyn yeterliliğini ve sosyodemografik değişkenleri aynı model içinde birlikte incelememektedir.

Bu tez çalışmasında, sosyodemografik değişkenler olarak: cinsiyet, medeni durum ve eğitim durumunun incelenmesi amaçlanmıştır. Daha açık ifade etmek gerekirse; otizm tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin algıladıkları sosyal destek düzeyi ile ebeveynlik yeterliliği düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve bu iki yapının sosyodemografik değişken olarak: cinsiyet, medeni durum ve eğitim duruma göre farklılaşıp farklılaşmadığının ortaya konması hedeflenmiştir. Böylece, hangi ebeveyn

gruplarının sosyal destek ve ebeveyn yeterliliği açısından daha riskli konumda olduğu ve hangi alanlarda desteklenmesi gerektiği daha net biçimde görülebilecektir.

Araştırma, nicel araştırma yaklaşımı kapsamında ilişkisel tarama modeli ile yürütülmüştür. Örneklemi, Bursa ilinde özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam eden otizm tanılı çocukların ebeveynleri ile çevrim içi ortamda ulaşılan toplam 250 ebeveyn oluşturmaktadır. Veriler; Sosyodemografik Bilgi Formu, Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (ÇBASDÖ) ve Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Almış Ebeveynlerde Ebeveyn Yeterlilik Ölçeği kullanılarak toplanmış; betimleyici istatistikler, güvenirlik analizleri, normallik testleri, bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü ANOVA ve Pearson korelasyon analizi ile çözümlenmiştir.

Bu çalışma, otizm tanılı çocuğa sahip ebeveynlerde sosyal destek ve ebeveyn yeterliliği arasındaki ilişkiyi Türkiye bağlamında ve OSB'ye özgü bir ebeveyn yeterliliği ölçeği ile ele alması bakımından alana özgün bir katkı sunmaktadır. Çalışmanın devam eden bölümlerinde; önce otizm, ebeveyn yeterliliği ve sosyal destek kavramlarına ve ilgili araştırmalara yer verilmekte, ardından araştırmanın yöntemi ve bulguları sunulmakta ve son olarak bu bulgular alanyazın ışığında tartışılarak sonuç ve öneriler bölümünde özetlenmektedir.

Bu çalışmanın ana amacı, otizm tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin algılanan sosyal destek düzeyleri ile ebeveynlik yeterliliği düzeyleri arasındaki ilişkinin çözümlenmesidir. Otizm tanılı çocukların ebeveynleri, bir yandan çocuğun özgül gereksinimleriyle başa çıkma sürecinde, diğer yandan kendi psikososyal dengelerini koruma bakımından çok yönlü güçlüklerle yüzleşmektedir. Bu güçlükler, ebeveynin kendine duyduğu güveni, yani ebeveynlik yeterliliği algısını olumsuz etkileyebilmekte ve ebeveyn–çocuk ilişkisini aşındırabilmektedir.

Özel gereksinimli çocukların bakım ve eğitim süreçleri, aile yaşamında yüksek düzeyde sorumluluk ve güçlük barındıran bir alanı ifade etmektedir. Bu süreçte ebeveynlerin – özellikle annelerin – yaşadığı stres, kaygı ve yetersizlik duyguları, ebeveyn–çocuk etkileşimini ve çocuğun gelişimsel seyrini doğrudan etkilemektedir. Bu çerçevede araştırmanın temel problemi, otizm spektrum bozukluğu tanılı çocuğa sahip ebeveynlerde algılanan sosyal destek ile ebeveynlik yeterliliği arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi olarak belirlenmektedir.

- **H1:** OSB tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin algıladıkları sosyal destek düzeyi ile ebeveyn yeterlilik düzeyi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.
- **H2:** Ebeveynlerin algıladıkları sosyal destek düzeyi, cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.
- **H3:** Ebeveyn yeterlilik düzeyi, ebeveynlerin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.
- **H4:** Ebeveynlerin algıladıkları sosyal destek düzeyi, eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.
- **H5:** Ebeveyn yeterlilik düzeyi, eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.
- **H6:** Algılanan sosyal destek düzeyi, ebeveynlerin medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.
- **H7:** Ebeveyn yeterlilik düzeyi, ebeveynlerin medeni durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Çalışmanın örneklemi, Bursa ilinde ikamet eden ve çevrim içi ortamda ulaşılan 250 ebeveynden oluşmaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgular, otizm spektrum bozukluğu tanılı çocukların ebeveynlerinin veri toplama araçlarında yer alan ölçek maddelerine verdikleri yanıtlara dayanmaktadır ve bu kapsamda sınırlılık taşımaktadır. Bunun yanı sıra; kullanılan ölçeklerin öz-bildirim niteliği nedeniyle sosyal beğenilirlik eğilimi, bireysel algı farklılıkları ve hatırlama yanlılığı gibi etmenlerin sonuçları etkileyebilme riski bulunmaktadır.

Bu araştırmada, örneklemin ilgili evreni temsil ettiği varsayılmaktadır. Otizm tanılı çocuklara ilişkin tanılamanın doğru ve güncel klinik ölçütlere uygun biçimde gerçekleştirildiği kabul edilmektedir. Araştırmaya gönüllü olarak katılan ebeveynlerin, ölçeklerde yer alan maddelere içtenlikle yanıt verdikleri kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra araştırmada sıklıkla karşılaşılan konu ile ilgili temel kavramlar da aşağıda ifade edilmektedir:

Otizm: OSB, karşılıklılık temelindeki iletişim ve sosyal etkileşim alanlarında süreğen bozulmalar ile sınırlı ve yinelenen davranış, ilgi ya da etkinlik örüntüleriyle belirginleşen, en yaygın nörogelişimsel bozukluklardan biri olarak tanımlanmaktadır (Campisi vd., 2018).

Özel gereksinim: Özel gereksinim, bireyin gelişimsel özellikleri ya da yetersizlikleri doğrultusunda, tipik gelişim gösteren akranlarına kıyasla standart eğitim uygulamalarının ötesinde uyarlanmış ve destekleyici eğitim hizmetlerine gereksinim duyması durumunu ifade etmektedir (Diken, 2008).

Sosyal destek: Sosyal destek, bireyin yaşamındaki diğer kişiler tarafından değerli, saygıdeğer ve önemli biri olarak görülme ile sevildiğine dair algısal deneyimini ifade etmektedir (Roohafza vd., 2014).

Algılanan sosyal destek: Bireyin içinde yer aldığı sosyal ilişkilerin işlevsel bir çıktısı olup, gereksinim duyduğunda bu ilişkiler aracılığıyla kendisine duygusal ve bilgisel kaynak sağlanacağına ilişkin beklenti ve inancı ifade etmektedir (Cohen, 1992).

Özyeterlilik: Bireyin belirli bir durum ya da görevde gerekli davranışları etkili biçimde yerine getirebileceğine ilişkin öznel inancını ve kendi kapasitesine yönelik değerlendirmesini ifade etmektedir (Bandura, 1997).

Ebeveyn yeterliliği: Ebeveynin çocuğunu etkili biçimde yetiştirebileceğine ve onun fiziksel, duygusal, sosyal ve bilişsel gereksinimlerini karşılayabileceğine dair öznel inancını ifade eden algısal bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Coleman ve Karraker, 2000).

BİRİNCİ BÖLÜM

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU

1.1. Otizm Kavramı

Otizm, ana olarak sosyal iletişim ve etkileşimde süreğen güçlüklerle birlikte yineleyici/sınırlı davranış örüntüleri ve duyusal tepkisellik farklılıklarıyla seyreden bir nörogelişimsel bozukluk olarak tanımlanmaktadır; DSM-5-TR'de ölçüt A'nın "as manifested by all of the following" biçiminde netleştirilmesiyle üç sosyal iletişim alanının tamamında güçlük ile B ölçütünden en az iki belirtinin gerekli olduğu açıkça vurgulanmıştır (APA, 2022; First vd., 2022). Bu düzenleme, tanısal eşiğin yorum farklılıklarından etkilenmesini azaltmayı amaçlamakta ve klinik uygulamada "her bir alanda" kanıt arayışını güçlendirmektedir. Ölçütlere ilişkin bu netlik, aynı zamanda ICD-11'in daha esnek semptom kombinasyonlarına izin veren çerçevesiyle karşılaştırmalı değerlendirmelerde kritik bir referans noktası sunmaktadır (Kamp-Becker vd., 2024).

Kavramsal tarihçe incelendiğinde, erken gözlemler Kanner ve Asperger'in 1940'larda çizdiği sınırları aşarak, Sukhareva'nın 1920'lerdeki klinik tasvirleriyle daha erken bir bilimsel soy kütüğe uzanmaktadır; güncel tarihsel okumalar, spektrum yaklaşımına evrilen nosolojinin, erken dönem tanımları kapsayacak şekilde yeniden yazıldığını göstermektedir (Pozzi vd., 2024; Napolitano vd., 2022). Bu doğrultuda; DSM ve ICD güncellemeleri yalnızca terminoloji farklılıklarını değil, aynı zamanda tanısal genişlemeyi ve toplumsal/kültürel farkındalığın artışını da yansıtmaktadır (First vd., 2022).

Klinik özellikler, sözel ve sözel olmayan iletişimde karşılıklılık güçlüğü, ilişkileri başlatma/sürdürme ve bağlama uygun davranışı ayarlamada zorlanma gibi sosyal alan belirtileriyle birlikte, aynılıkta ısrar, ilgi ve etkinliklerde sınırlılık/yoğunluk, duyusal aşırı/az tepkisellik veya duyusal arayış gibi örüntüler etrafında kümelenmektedir (APA, 2022). Tanılama tipik olarak gelişimsel öykü, çok kaynaklı gözlem ve yarı yapılandırılmış ölçme araçlarının (ör. ADOS-2, ADI-R) birlikte kullanımını gerektirmektedir; biyobelirteçler bugün için tarama/araştırma alanında yardımcı rol oynamakta, klinik tanı davranışsal fenotip üzerine inşa edilmektedir (Mughal vd., 2021). Duyusal işleme farklılıkları, fenotipin ayırt edici bir

bileşeni olarak işlev görmekte; örnek vermek gerekirse; aynı bireyde hem gürültüye aşırı hassasiyet hem de derin basınç arayışı gözlenebilmektedir. Bu duyusal örüntüler, içe/dışa yönelim sorunlarıyla yakından ilişkilenmekte ve günlük katılımı belirgin biçimde şekillendirmektedir (Chen vd., 2024; Patil ve Patil, 2023).

Nedenleri açısından, yüksek kalıtılabilirlik ve çok düzeyli genetik-çevresel etkileşimlerin birlikte rol oynadığı bir mimari söz konusudur. Geniş ölçekli ekzom dizileme çalışmaları, çoğu sinaptik işlevler ve nöro gelişim yollarında kümelenen 100'ün üzerinde nadir, etkisi güçlü risk genini tanımlamıştır (Satterstrom vd., 2020). Ortak varyantların poligenik birikimi ile nadir de-novo değişimlerin fenotipik heterojenliğe farklı kanallardan katkı verdiği; örneğin poligenik riskin bazı alt gruplarda eşlik eden gelişimsel yetersizliklerle ters ilişki gösterebildiği, cinsiyete bağlı kalıtım farklılıkları ve zeka ile ilişkiler üzerinden gösterilmiştir (Warrier vd., 2022).

Otizm kavramının güncel fotoğrafı, tek bir neden–tek bir yol yerine, çoklu biyolojik ve bağlamsal yolların farklı zamanlamalarda kesiştiği bir ağ yapısına işaret etmektedir. Spektrum yaklaşımı, bu çeşitliliği tanımlamakla kalmamakta; ölçüm-tanı standartları, cinsiyet/yaş fenotipleri, eş tanılar ve duyusal profiller arası farklılaşmayı da raporlama zorunluluğu getirmektedir. Temel bilim alanındaki genetik ve sistem biyolojisi bulguları, klinik ve eğitim bilimlerinden gelen çevresel/bağlamsal kanıtlarla birleştirildiğinde, alt fenotiplerin daha erken ve daha doğru yakalanması mümkün görünmektedir. Bunun yanı sıra; hizmet tasarımında yaşam boyu yaklaşım ve öz-savunuculuk ilkeleri, neurodiversity hareketinin açtığı kavramsal alanla birlikte, klinik pratikte kişiselleştirme hedeflerini gerçekçi kılmaktadır (Lord vd., 2022; Kamp-Becker vd., 2024).

Otizmde müdahale ve tedavi çerçevesi, davranışsal–gelişimsel yaklaşımların kanıta dayalı bir şekilde, yaşam döngüsü boyunca ihtiyaç temelli ve kademeli (stepped-care) bir model içinde örgütlenmesini gerektirmektedir; bu doğrultuda; heterojen fenotip ve eş tanı yükü, yoğunluk/dozaj, bağlam ve uygulanabilirlik ölçütleriyle birlikte ele alınmalıdır (Lord vd., 2022). Erken çocuklukta doğal ortamlara gömülü, etkileşim temelli ve davranış ilkelerini gelişim dizileriyle bütünleyen Doğal Ortamda Gelişimsel Davranışsal Müdahaleler (NDBI), dil, sosyal iletişim, oyun ve biliş alanlarında anlamlı kazanımlarla ilişkilendirilmektedir (Crank vd., 2021). Örnek vermek gerekirse; aile–çocuk etkileşimini hedefleyen oturum içi ortak dikkat ve çocuk

ilgisine dayalı oyun rutinleri, genellikle ebeveyn aracılığı ile genelleştirilebilir beceri artışları üretmektedir. Bunun yanı sıra; Komisyon raporları, müdahalelerin yalnızca beceri kazanımına değil, aynı zamanda uygulanabilirlik, maliyet ve yaşam kalitesi çıktılarıyla birlikte değerlendirilmesini önermektedir (Lord vd., 2022).

NDBI şemsiyesi altındaki belirgin modellerin kanıt tabanı son yıllarda güçlenmektedir. Erken Başlangıç Denver Modeli (ESDM) üzerine yapılan meta-analiz, biliş, dil ve otizm belirtilerinde orta büyüklükte etki büyüklükleri bildirmiştir; sosyal iletişimde etkiler bağlama duyarlı seyredebilmekte, ülkelere göre farklılaşmalar gözlenebilmektedir (Wang vd., 2021). JASPER ve geliştirilmiş çevresel dil öğretimi gibi hibrid protokollerin ebeveyn aracılı randomize denemeleri, erken çocukluk döneminde ortak dikkat ve dil başlangıçlarında artış göstermektedir (Roberts vd., 2023). Pivotal Response Treatment (PRT) için yapılan şemsiye inceleme ve meta-analiz, özellikle iletişim/dil alanında anlamlı fakat alanlar arasında heterojen etkilere işaret etmektedir (Uljarevic vd., 2022). Bu doğrultuda; doz–yoğunluk, uygulayıcı sadakati ve bağlamsal uyarlamalar raporda kritik moderatörler olarak vurgulanmaktadır.

Ebeveyn aracılı müdahaleler (PMI), hem erken gelişim penceresinde beceri genellemesini kolaylaştırması hem de ölçeklenebilirliği nedeniyle sistematik derlemelerde klinik açıdan anlamlı kazanımlarla ilişkilendirilmektedir; adaptif işlevlerde ebeveyn derecelendirmelerinde küçük–orta düzey etkiler ve yıkıcı davranışlarda iyileşmeler bildirilmiştir (Conrad vd., 2021). Pandemiyle hızlanan telerehberlik/telesağlık dağıtımı, sosyal iletişim temelli programlarda pragmatik dil çıktılarında kayda değer artışlar göstermiş; Ne var ki tasarım heterojenliği ve tek-denekli çalışmaların ağırlığı kanıt gücünü sınırlamaktadır (Hao vd., 2023). Örnek vermek gerekirse; eşzamanlı çevrim içi koçlukla yürütülen ev rutini temelli oturumlar, isteğe bağlı dil çıkışlarını ve ortak oyunu artırabilmektedir.

Eğitsel/okul temelli yapılandırılmış öğretim yaklaşımlarında TEACCH, görsel yapılandırma, zaman–mekan düzeni ve bağımsızlığı artırmaya dönük iş akışlarıyla özellikle sosyalizasyon, ince motor ve bilişsel performans göstergelerinde iyileşmeler sağlamaktadır; yakın dönem bir meta-analiz sosyal beceri ve semptom şiddeti göstergelerinde lehine sonuçlar bildirmiştir; bununla birlikte ana semptomlara etkiler tutarlı değildir ve daha nitelikli denemelere ihtiyaç vardır (Shi vd., 2025). Türkiye

kaynaklı derlemeler de yapılandırılmış öğretim ve erken yoğun eğitim modüllerinin seçiminde bilimsel dayanaklılık ve uygulayıcı sadakatinin belirleyici olduğunu vurgulamaktadır (Usta, 2020). Bu doğrultuda; sınıf içi görsel çizelgeler, görev analizleri ve materyal düzeni gibi düşük maliyetli düzenlemeler, NDBI ve sosyal beceri öğretimiyle eşgüdümlendiğinde okul ölçeğinde uygulanabilirlik kazanmaktadır.

Augmentatif ve alternatif iletişim (AAİ) çözümleri, özellikle minimal konuşurlu çocuklarda işlevsel isteme, sıra alma ve yorum yapma gibi sosyo-iletişim davranışlarını artırabilmektedir. Sistematik öğretim ve destekli AAİ modellemesini içeren paket yaklaşımlar, okul öncesi ve ilkokul çağında hem edinim hem sürdürüm/generalleşme göstergelerinde olumlu bulgular vermektedir (Edgar vd., 2024). AAİ'nin öğrenme ekosistemine gömülmesi ve ebeveyn–öğretmen eş-uygulaması, kazanımların doğal ortamlara taşınmasında kritik bir kaldıraç olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra; AAİ'nin NDBI ilkeleriyle birleştirildiği protokoller, özellikle minimal konuşurlu gruplarda dil çıktılarını daha güçlü etkileyebilmektedir.

Ruh sağlığı eş tanıları ve davranış düzenleme hedefleri için psikososyal müdahaleler ölçeğinde, otistik çocuk ve ergenlerde anksiyete için uyarlanmış bilişsel davranışçı terapi (BDT) etkili seçenekler arasında yer almaktadır; okul temelli uygulamaları karşılaştıran çok merkezli küme RKT tasarımları, maruzi temelli protokollerin uygulanabilirliğini ve semptom azaltımını desteklemektedir (Pickard vd., 2024).

Şiddetli irritabilite, saldırganlık ve kendine zarar verme gibi hedef davranışlar için farmakolojik tedaviler, psiko-eğitim ve ebeveyn eğitimleriyle birlikte ve davranışsal planlar üstünde konumlandırılmalıdır. Güncel şemsiye meta-analiz, irritabilite yönetiminde risperidon ve aripiprazol için yüksek kanıt düzeyi bildirmekte; ebeveyn eğitim programlarını da orta düzey kanıtla önermektedir; adjuvan seçenekler umut verici olsa da çoğu tek çalışmayla sınırlıdır (Choi vd., 2024). Klinik izlemede kilo alımı, metabolik yan etkiler ve ekstrapiramidal belirtiler açısından izlem zorunludur; tedavi en düşük etkili doz ve en kısa süre ilkesiyle yürütülmelidir. Bu doğrultuda; ruhsal komorbiditelere dönük basamaklı yaklaşım, davranışsal hedefleri ve aile yükünü birlikte gözeten bir kalite standardı sunmaktadır (Lord vd., 2022).

Uygulama ekosistemi açısından, okul–aile–sağlık hizmeti üçgeninin bütünleştirilmesi ve birincil basamakta tarama/eğitim kapasitelerinin artırılması müdahalelere erişimi hızlandırmaktadır. Ülke içinde aile hekimi ve saha personeline dönük eğitim programlarının bilgi ve farkındalığı artırdığı, sevk zincirini güçlendirdiği gösterilmiştir (Özgür vd., 2025). Türkiye derlemeleri ve literatürü, program seçiminde kanıt kalitesi, kültürel–dilsel uyarlama ve uygulayıcı eğitimlerinin belirleyici olduğunu vurgulamaktadır (Usta, 2020). Örnek vermek gerekirse; okulda görsel çizelge–yapılandırma ve sınıf temelli BDT modülleri ile evde ebeveyn koçluğunun eşzamanlı yürütülmesi, hem maliyet-etkinlik hem de sürdürülebilirlik açısından avantaj sağlamaktadır.

Genel olarak bir değerlendirme gerçekleştirildiğinde, otizmde müdahale portföyü; erken ve doğal ortama gömülü NDBI çekirdeği, yapılandırılmış öğretim ve AAİ ile iletişimsel katılımın artırılması, hedeflenmiş psikososyal protokoller (anksiyete için BDT, ebeveyn eğitimleri), eş tanılar ve problem davranışları için akılcı farmakoterapi, uyku ve dikkat sorunları için kanıta dayalı destekler ve tümünün okul–aile–sağlık entegrasyonunda izlenmesiyle en yüksek etkiyi üretmektedir. Kanıt temeli, "kim için, ne zaman, hangi yoğunlukta" sorularına giderek daha hassas yanıtlar üretmekte; müdahale planlarının bireyselleştirilmesi ve ölçme–değerlendirme standardizasyonu uygulama kalitesini yükseltmektedir (Lord vd., 2022; Wang vd., 2021; Shi vd., 2025).

1.2. Otizm Tanılı Çocukların Gelişimsel Özellikleri

Otizm tanılı çocukların gelişimsel özellikleri, ana olarak sosyal iletişim–etkileşim alanındaki süreğen güçlüklerle yineleyici/sınırlı davranış örüntülerinin erken çocuklukta belirmesi etrafında örgütlenmektedir; spektrumdaki heterojenlik dil düzeyi, bilişsel profil, duyusal tepkisellik ve eş tanılarla belirgin biçimde çeşitlenmektedir. DSM-5-TR'de sosyal iletişimin üç alt alanında güçlüğün "tümünde" gösterilmesi gerektiğinin açıkça belirtilmesi, klinik betimlemeyi standardize etmekte ve gelişimsel izlemlerin karşılaştırılabilirliğini artırmaktadır; ICD-11 çerçevesi ise semptom kombinasyonlarında esnekliğe alan açmaktadır (First vd., 2022). Bu doğrultuda; Otizm tanılı çocukların gelişimsel profili tek bir yörüngeden ziyade, farklı hız ve örüntülere sahip çoklu alt yörüngeler olarak kavranmaktadır.

Sosyal dikkat ve ortak dikkat ilk yıllarda tipik gelişimden sistematik olarak ayrışmaktadır. Göz-izleme çalışmalarında sosyal uyaranlara göreli bakış süresinin azalması ve bakışın yüzlerden nesnelere kayması, ortak dikkat başlatma/sürdürmede güçlüklerle birlikte rapor edilmektedir; bu durum sosyal öğrenme fırsatlarını daraltarak ilerleyen dönem dil ve oyun alanlarını dolaylı etkileyebilmektedir (Stuart vd., 2022; Vacas vd., 2022). Örnek vermek gerekirse; isimle seslenmeye zayıf yanıt ve işaret etme–bakış izleme kombinasyonlarının seyrekliği, akran etkileşimlerine katılımı sınırlayabilmektedir. Bunun yanı sıra; bu sosyal dikkat farklılıkları tekil belirti değildir, spektrum içi dil profilleri ve bilişsel düzeyle etkileşimli seyredebilmektedir.

Dil gelişimi heterojen yörüngelerle ilerlemektedir. Uzunlamasına bulgular, okul öncesi dönemde üç prototipik profilin – dil açısından etkilenmemiş, dil açısından etkilenmiş ve minimal konuşurluk – yeniden üretilebildiğini; yörüngelerin ifade edici sözcük, sözdizim ve pragmatik ölçütlerde farklı hız ve plato/pik dinamikleri sergilediğini göstermektedir (Latreche vd., 2024). Ortak dikkatin erken dil çıktıları için belirleyici olduğu bilinmekle birlikte, bazı alt gruplarda bu ilişki zayıflamakta ve dil edinimi gerçekten atipik yollar izleyebilmektedir (Kissine vd., 2023). Bunun yanı sıra; iki dillilik üzerine 2024 sistematik derlemesi, otizm tanılı çocuklarda iki dilliliğin yapısal/pragmatik dil çıktıları üzerinde sistematik bir dezavantaj oluşturmadığını, ebeveyn kararlarının daha çok bağlamsal baskılarca şekillendiğini bildirmektedir (Garrido vd., 2024).

Oyun gelişimi sosyal iletişimin “doğal laboratuvarı” işlevi görmektedir. Otizm tanılı çocuklarda ortak dikkat ve sembolik/işbirlikçi oyun bileşenleri sınıf ortamında daha düşük görülmekte; eğitim bağlamlı oyun temelli yaklaşımlara ilişkin derlemeler, akranla sıra alma, ortak eylem ve pragmatik kullanımlarda iyileşmelerin mümkün olduğunu göstermektedir (O’Keeffe ve McNally, 2023). Türkiye’de dramatik oyun bağlamlı gözlemler, takıntılı/tekrarlayıcı örüntülerin oyun katılımını zorlaştırabildiğini, yapılandırılmış düzenlemelerle katılımın artabildiğini vurgulamaktadır (Yazgan ve İmir, 2023). Bu doğrultuda; oyun profili, sosyal iletişim ve duyusal düzenleme hedefleriyle birlikte ele alındığında gelişimsel geçişleri kolaylaştıran bir kaldıraç sunmaktadır.

Motor gelişim farklılıkları, otizm tanılı çocukların önemli bir bölümünde erken dönemden itibaren görünür olmaktadır. 27 çalışmayı kapsayan kapsamlı bir sistematik derleme–meta-analiz, standartlaştırılmış değerlendirmelerde çocukların yaklaşık %50–%88'inde belirgin motor güçlükler rapor edildiğini bildirmiş; profilin gelişimsel koordinasyon bozukluğu ile anlamlı örtüşmeler taşıyabildiğini göstermiştir (Kangarani-Farahani vd., 2024). Örnek vermek gerekirse; kaba motor denge ve ince motor becerilerdeki gecikmeler, akran oyununa katılım ve günlük yaşam becerilerinde ayrışan desenler üretmektedir. Bunun yanı sıra; Türkiye'deki klinik veriler, ≤24 ayda tanı alan çocuklarda alıcı dil ve motor becerilerin nispeten daha zayıf seyrettiğini göstermiştir (Çelik vd., 2020). Motor alan ile dil/sosyal alan arasındaki çift yönlü bağlar, erken dönemde bütüncül izleme gerektirmektedir.

Duyusal işleme farklılıkları fenotipin ayırt edici bir bileşeni olarak gelişimsel akışı şekillendirmektedir. 1990–2024 aralığını kapsayan sistematik derleme–meta-analiz, hiperduyarlılık ve duyusal arayış örüntülerinin içe/dışa yönelim sorunlarıyla anlamlı ilişkiler sergilediğini ortaya koymuştur (Chen vd., 2024). Türkiye'de SEQ kısa formunun geçerlik–güvenirlik çalışması, hiporeaktivite/hiperreaktivite/duyusal arayış boyutlarının otizm tanılı küçük çocuklarda ayırt edici olduğunu desteklemektedir (Alak ve Ökcün Akçamuş, 2025). Bu doğrultuda; duyusal profilin sistematik ölçümü, sınıf ve ev düzenlemelerinin bireyselleştirilmesinde kritik önemdedir; örnek vermek gerekirse; gürültü düzeyi ve görsel ipuçlarının yeniden düzenlenmesi pragmatik katılımı artırabilmektedir.

Yürütücü işlevler (çalışma belleği, bilişsel esneklik, yanıt baskılama, planlama) alanında, Otizmde gecikme/zaaf göstergeleri çocukluk boyunca gözlenmektedir. 180 çalışmayı sentezleyen 2024 tarihli meta-analiz, nörogelişimsel koşullarda yürütücü işlev gecikmesinin transdiyagnostik bir özellik olduğunu; Otizmin set-switching/esneklik alanında görece daha belirgin gecikme gösterebildiğini bildirmektedir (Sadozai vd., 2024). Klinik uygulamayı doğrudan ilgilendiren bir diğer derleme–meta-analiz, Otizm ve DEHB grubunun nöropsikolojik testlerde benzer düzeyde zorluk sergilediğini; günlük yaşamdaki yürütücü işlev sorunlarının anketlerde daha büyük etki büyüklükleriyle yakalandığını göstermektedir (Ceruti vd., 2024). Bunun yanı sıra; yürütücü işlev farklarının uyum becerileri ve sınıf içi düzen davranışlarıyla yüksek oranda ilişkili seyrettiği raporlanmaktadır.

Sınırlı/tekrarlayıcı davranışlar (RRB) gelişim boyunca alt tiplere göre farklı hızlarda değişmektedir. 2–19 yaş uzunlamasına kohortta, tekrarlayıcı sensori-motor davranışların genelde azalma, aynılıkta ısrarın erken çocuklukta artış ve ergenliğe doğru plato eğilimi gösterebildiği; sözsel RRB'lerin dil akıcılığına bağlı olarak 2–9 yaşta yükselip sonra durağanlaşabildiği saptanmıştır (Masjedi vd., 2025). RRB'lerin işlevlerine ilişkin yakın dönem tarama, duyusal düzenleme ve belirsizlikle başa çıkma gibi uyumlayıcı rollerin de bulunduğunu vurgulamaktadır (Lung vd., 2024). Bu doğrultuda; RRB'yi tek boyutlu hedef davranış olarak değil, duygu-düzenleme ve çevresel taleplerle etkileşim içinde kavramak daha işlevsel bir çerçeve sunmaktadır (Tian vd., 2022).

Uyum (adaptif) işlevleri, zeka düzeyiyle tam olarak açıklanamayan bir "boşluk" sergileyebilmektedir. Okul öncesi dönemde yürütülen uzunlamasına bir çalışma, bir yıllık izlemde RRB şiddeti ile kavramsal/sosyal/pratik alan puanları arasındaki olumsuz ilişkiyi ve dil–biliş düzeyinin sonraki uyum becerilerinin güçlü yordayıcıları olduğunu göstermiştir (Casula vd., 2024). Geniş örneklemli çalışmalar ise Otizmde dil ve sosyal iletişim güçlüklerinin pratik yaşam becerilerine katılımı sınırladığını; uyum yörüngelerinin erken çocukluktan ergenliğe geçişte dönüm noktaları içerdiğini belirtmektedir (Chen vd., 2024). Bunun yanı sıra; Türkiye'de erken tanı alan küçük çocuklarda alıcı dil/motor zayıflıklarının günlük yaşam becerilerine yansıdığına dair klinik gözlemler bildirilmiştir (Çelik vd., 2020).

Türkiye özelinde ise ölçme araçlarının kültürel-dilsel uyarlamaları gelişimsel profillerin izlenmesini güçlendirmektedir. Duyusal deneyimlerin kısa form ölçeğinin Türkçe sürümü, otizm tanılı küçük çocuklarda hiporeaktivite/hiperreaktivite/duyusal arayışın ayırt ediciliğini desteklemiş; aile deneyimi–yaşam kalitesi odaklı ölçeklerin Türkçe uyarlamaları ise ebeveyn önceliklerini görünür kılmıştır (Alak ve Ökcün Akçamuş, 2025; Eyüboğlu vd., 2025). Bu doğrultuda; yerel psikometrik kanıtlar, gelişimsel izlemlerin standartlaştırılması ve aile odaklı hedeflerin belirlenmesi için kritik veri üretmektedir; bunun yanı sıra; erken tarama ve yönlendirme zincirinin güçlendirilmesi AAP 2020 raporuyla uyumlu ulusal bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır (Hyman vd., 2020).

1.3. Otizmin Aile Üzerindeki Etkileri

Otizmin aile üzerindeki etkileri çok katmanlı bir yapı göstermektedir; bakım verenlerin psikolojik esenliği, aile içi rollerin yeniden tanımlanması, iş–zaman düzenlemeleri, ekonomik yük ve sosyal destek ağlarının niteliği birbirini karşılıklı olarak etkilemektedir. Klinik ve hizmet tasarımı literatürü aileyi müdahale ekosisteminin merkezinde konumlandırmakta; aileye yönelik desteklerin çocuk odaklı hedeflerle eşgüdümlendiğinde hem gelişimsel çıktılar hem de bakım verenlerin yaşam kalitesi açısından daha güçlü etkiler ürettiğini belirtmektedir (Lord vd., 2022; Hyman vd., 2020). Bu doğrultuda; aile etkilerini tek bir sonuç değişkenine indirgemek yerine, ruh sağlığı göstergeleri, aile işlevselliği, bakım yükü, ekonomik sonuçlar ve kültürel/bağlamsal etmenlerin bütünleşik biçimde ele alınması önerilmektedir.

Ebeveynlerin ruh sağlığı alanındaki çalışmalar, otizm tanılı çocuğa bakım verenlerde stres, depresyon ve anksiyete düzeylerinin tipik gelişim ebeveynlerine kıyasla yüksek seyrettiğini, bunun bakımın süreğen niteliği ve eş tanı/uyku düzeni gibi çocuk faktörleriyle ilişkili olduğunu göstermektedir. 2024 tarihli küresel bir meta-analiz, otizm tanılı çocuğa bakım verenlerde depresif belirti yaygınlığını yaklaşık %45 olarak bildirmekte ve bu oranın ülkeler ve ölçüm araçları arasında değişmekle birlikte klinik açıdan anlamlı olduğunu vurgulamaktadır (Lam vd., 2024). Bunun yanı sıra; 2023 kapsamlı derlemesi, bakım veren yükünün depresyon, anksiyete ve uyku kalitesindeki bozulmalarla birlikte kümelendiğini, sağlık hizmetlerine erişim ve sosyal destek gibi bağlamsal etkenlerin yükü artırıp azaltabildiğini bildirmektedir (van Niekerk vd., 2023). Örnek vermek gerekirse; davranış sorunları yüksek ve günlük bakım gereksinimi artmış çocuklarda ebeveyn tükenmişliği ve çaresizlik duygusu daha sık rapor edilmektedir (van Niekerk vd., 2023).

Aile yaşam kalitesi araştırmalarında, ebeveynlerin öznel iyilik halinin çocuk davranış özellikleri, hizmet erişimi ve sosyal kabul ile güçlü biçimde ilişkili olduğu gösterilmektedir. 2022 tarihli kapsamlı bir bütünleştirici derleme, otizm tanılı çocuk ebeveynlerinde yaşam kalitesinin ortalama düzeyde veya altında seyrettiğini; bakım yükü ve ruhsal belirtilerin en güçlü yordayıcılar arasında bulunduğunu belirtmektedir (Turnage, 2022). Bunun yanı sıra; kültürlerarası karşılaştırmalı bir çalışma, yaşam kalitesi ölçümlerinin ülkeler arasında anlamlı farklılıklar gösterdiğini; sosyal politika ve damgalama düzeyinin ebeveyn deneyimini belirgin biçimde etkilediğini

göstermiştir (Eapen vd., 2023). Bu bulgular, politika düzeyinde aile odaklı desteklerin yalnızca klinik hizmetlerle sınırlı tutulmaması, sosyal yardımlar ve okul-toplum işbirliğiyle genişletilmesi gereğini ima etmektedir (Eapen vd., 2023).

Türkiye özelinde güncel çalışmalar, bakım verenlerin yorgunluk ve uyku sorunlarıyla birlikte bilişsel–duygusal işlevlerde dalgalanma yaşadığını, bunun yaşam kalitesi ile çift yönlü etkileşim içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye'de yürütülen bir çalışmada, otizm tanılı çocuğu olan annelerin yorgunluk düzeyi ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin güçlü olduğu; yorgunluğun bilişsel, fiziksel ve psikososyal işlev üzerindeki olumsuz etkilerinin belirgin biçimde arttığı saptanmıştır (Kara vd., 2024). Bu bulgu, bakım verenlerde uyku hijyeni, dinlenme ve sosyal destek düzenlemelerinin klinik hedeflere paralel biçimde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Buna ek olarak; vaka-kontrol desenli bir başka çalışma, annelerde bakım yükü ve anksiyetenin yükseldiğini, uyku kalitesi ve sağlıkla ilişkili yaşam kalitesinin düştüğünü bildirmiştir (Soytaç vd., 2023). Bu doğrultuda; aile temelli müdahale planlarında ebeveynlerin uyku ve yorgunluk izlemine yer verildiğinde, günlük baş etme becerilerinde iyileşme sağlanabilmektedir (Kara vd., 2024; Soytaç vd., 2023).

Otizmin ekonomik etkileri, doğrudan tıbbi harcamalar, doğrudan tıbbi olmayan harcamalar (ulaşım, bakım hizmeti, özel eğitim) ve dolaylı maliyetler (bakım verenin iş gücü kaybı, üretkenlik düşüşü) üzerinden hissedilmektedir. 2022 tarihli sistematik derleme, düşük sosyoekonomik düzey ve sağlık güvencesine erişim sorunlarının mali yükü artırdığını ve ailelerin cepten harcamalarının özellikle yoğun hizmet dönemlerinde yükseldiğini rapor etmektedir (Matin vd., 2022). 2024 çok ülkeli maliyet analizi ise ulusal düzeyde yıllık mali yükün çok yüksek seyrettiğini ve aile–sağlık sistemi üzerinde belirgin baskı oluşturduğunu göstermiştir (Zhao vd., 2024). Örnek vermek gerekirse; bir ebeveynin tam zamanlı işten ayrılması ya da çalışma saatlerini azaltması, dolaylı maliyeti büyütmekte ve bakım sürekliliğine ilişkin kırılganlık yaratmaktadır (Zhao vd., 2024; Matin vd., 2022).

Sosyal destek, aile üzerindeki olumsuz etkileri tamponlayan başlıca koruyucu faktörlerden biri olarak tanımlanmaktadır. 2025'te yayımlanan bir kesitsel analiz, algılanan sosyal desteğin tür ve kaynağına göre ebeveynlik stresini farklı düzeylerde azalttığını; duygusal ve araçsal desteğin özellikle yüksek bakım yoğunluğunda belirgin

koruyucu etki gösterdiğini ortaya koymuştur (Liang vd., 2025). Bu doğrultuda; akran destek grupları, aile eğitimleri ve bakım koordinasyonu gibi bileşenlerin aile işlevselliğini geliştirme potansiyeli bulunmaktadır. Bunun yanı sıra; ebeveyn odaklı farkındalık temelli programlar üzerine 2024 sistematik incelemesi, kısa–orta vadede stres ve kaygı üzerinde küçük–orta düzey iyileşmeler rapor etmekte ve program sadakati/yoğunluğunun etkiyi güçlendirdiğini belirtmektedir (Yeşilkaya ve Magallon-Neri, 2024). Klinik çizelgede, kanıt temelli ebeveyn aracılı müdahalelerin (örneğin doğal ortamda koçlukla yürütülen iletişim programları) ebeveyn öz-yeterliğini artırdığı ve aile işbirliğini güçlendirdiği de rapor edilmektedir (Hyman vd., 2020; Lord vd., 2022).

Kültürel bağlam, aile deneyimlerinin yorumlanması ve yardım arama davranışlarını belirgin biçimde etkilemektedir. Kültürlerarası bir çalışma, sosyal damgalama, toplumsal normlar ve hizmet altyapısının ebeveyn yaşam kalitesi üzerinde güçlü yordayıcılar olduğunu göstermektedir (Eapen vd., 2023). Türkiye verileri, bazı bakım verenlerin tamamlayıcı/alternatif uygulamalara yöneldiğini; bu eğilimin depresyon ve umutsuzlukla ilişkili seyredebileceğini bildirmekte ve kanıta dayalı hizmetlere erişimin güçlendirilmesini önermektedir (Çoban vd., 2022). Bunun yanı sıra; ülke içi çalışmalar ruhsal dayanıklılık ve bilişsel esneklik gibi koruyucu bileşenlerin desteklenmesine dönük programların gerekliliğini vurgulamaktadır (Aydemir ve Önal, 2024). Bu doğrultuda; aile odaklı stratejiler yalnızca klinik müdahaleleri değil, sosyal destek, damgalama ile mücadele ve ekonomik destek mekanizmalarını da içerecek biçimde tasarlanmalıdır (Eapen vd., 2023; Çoban vd., 2022).

Hizmet yönetişimi düzeyinde, aile merkezli bakım ve ortak karar verme ilkeleri güncel klinik rapor ve komisyon belgelerinde açık biçimde tanımlanmaktadır. AAP klinik raporu, tarama–tanı–müdahale zincirinin aileyle sürekli iletişim ve eğitim–koçluk bileşenleriyle yürütülmesini; bakım koordinasyonunun okul ve toplum hizmetleriyle entegre edilmesini önermektedir (Hyman vd., 2020). Lancet Komisyonu, "derin otizm" de dahil olmak üzere yoğun destek gereksinimi olan gruplarda aile yükünün azaltılmasına dönük politika ve hizmet tasarımının önceliklendirilmesini, maliyet–etkililik ve erişilebilirliği birlikte izleyen bir izleme çerçevesi oluşturulmasını önermektedir (Lord vd., 2022). Bunun yanı sıra; bakım verenlerin ruh sağlığı

taramalarının rutinleştirilmesi ve uygun yönlendirmelerin yapılması, aile ekosisteminde sürdürülebilirlik için kritik bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir (Hyman vd., 2020; Lord vd., 2022).

İKİNCİ BÖLÜM

EBEVEYN YETERLİLİĞİ VE SOSYAL DESTEK

2.1. Ebeveyn Yeterliliği

Ebeveyn yeterliliği, ebeveynlerin çocuklarının bakım, eğitim ve davranış yönetimi gibi alanlarda etkili davranabileceklerine ilişkin öz-inançlarının düzeyi olarak tanımlanmaktadır; bu algı, ebeveynlik davranışlarının niteliği ve çocuk uyum çıktıları üzerinde belirleyici bir aracı/ılımlaştırıcı rol üstlenmektedir (England-Mason vd., 2023). Bu doğrultuda; ebeveyn yeterliliği tekil ve durağan bir özellik değil, bağlamsal taleplere ve ebeveynin karşılaştığı stresörlere duyarlı, alan-özgül bir yapı olarak ele alınmaktadır; örnek vermek gerekirse; okul-ev ödevi yönetiminde yüksek yeterlilik algısı olan bir ebeveynin, duygu düzenleme gerektiren öfke nöbetlerinde aynı düzeyde yeterli hissetmeyebileceği bildirilmektedir (England-Mason vd., 2023).

Ebeveyn yeterliliğinin belirleyicileri incelendiğinde, ebeveynlik stresi ve tükenmişliği öne çıkmaktadır. Türkiye örnekleminde yürütülen bir modelleme çalışması, ebeveynlik stresinin ebeveyn tükenmişliği üzerindeki etkisinde ebeveyn yeterliliğinin kısmi aracı rol oynadığını; çocuk sayısının ise bu aracılık yolunu zayıflatarak yineleyici stres-tükenmişlik döngüsünü güçlendirdiğini göstermiştir (Aktu, 2024). Bulgular, yüksek stres altında ebeveyn yeterliliği azaldıkça tükenmişlik riskinin yükseldiğini; destekleyici kaynaklar devreye girdiğinde yeterlilik algısının toparlanabildiğini ortaya koymaktadır (Aktu, 2024). Bu doğrultuda; ebeveyn yeterliliğine yatırım, tek başına bir hedef olmaktan ziyade tükenmişliği düşüren ve bakım kalitesini artıran çok-bileşenli programların merkezinde işlev görmektedir.

Ebeveyn yeterliliği yalnızca ebeveynin öznel iyilik haline değil, çocukların duygusal ve davranışsal uyumuna da yansımaktadır. COVID-19 kapanmaları sırasında yapılan çalışmalar, ebeveyn psikolojik sıkıntısının çocukların duygu düzenlemesi ve tepkiselliği üzerindeki olumsuz etkisinin kısmen ebeveyn yeterliliği yoluyla aktarıldığını göstermiş; ebeveyn yeterliliği yükseldikçe çocuklarda labilite/negativite göstergelerinin azaldığı rapor edilmiştir (Morelli vd., 2020). Benzer biçimde, okul öncesi dönemde yürütülen bir çalışmada ebeveyn yeterliliği düzeyinin çocuk kaygısıyla negatif ilişkili olduğu ve ailede yaşanan kayıp gibi COVID-19 ile ilişkili yaşantıların hem ebeveyn yeterliliğini hem çocuk kaygısını etkilediği saptanmıştır

(Tatsiopoulou vd., 2022). Bunun yanı sıra; ebeveynin duygu sosyalleştirme davranışlarını hedefleyen müdahalelerin, ebeveynin olumlu/olumsuz duygu koçluğu uygulamalarını ve çocukların duygusal yeterliklerini anlamlı düzeyde iyileştirdiği, ebeveyn psikolojik esenliğinde de küçük-orta düzey kazanımlar ürettiği bildirilmiştir (England-Mason vd., 2023). Bu bulgular, yeterlilik algısının ebeveynlik uygulamaları ve çocuk uyumu arasındaki "köprü değişken" olarak stratejik önemini desteklemektedir.

2.1.1. Ebeveyn Yeterliliğini Etkileyen Faktörler

Ebeveyn yeterliliği, ebeveynin çocuk bakımını, eğitimini ve davranış düzenlemesini etkili biçimde yürütebileceğine ilişkin görev-özgül öz-inançlarının düzeyi olarak kavramsallaştırılmakta; gelişimsel dönem, aile içi etkileşim kalitesi ve bağlamsal kaynaklarla eşzamanlı biçimde değişmektedir. Boylamsal veriler, çocukluk–ergenliğe geçişte ebeveyn yeterliliğinin hem anne hem babalarda zaman içinde dalgalanabildiğini, kültürel kümelere göre başlangıç düzeyi ve eğimlerinin ayrışabildiğini göstermektedir (Buchanan vd., 2023). Bu doğrultuda; yeterliliğin tekil, durağan bir kişilik özelliğinden ziyade, ebeveyn–çocuk etkileşimlerinde pekişen ve dışsal koşullara duyarlı bir inanç sistemi olarak izlenmesi önerilmektedir.

Ebeveynlik stresi ve tükenmişlik, yeterliliği zayıflatan başlıca risk eksenlerinden birini oluşturmaktadır. Türkiye örnekleminde yürütülen aracılı–düzenleyicili bir model, ebeveynlik stresinin ebeveyn tükenmişliğini artırdığını, bu ilişkinin ebeveyn yeterliliği üzerinden kısmen aktarıldığını ve hanedeki çocuk sayısının bağlantıyı güçlendirdiğini göstermiştir (Aktu, 2024). Stres yükseldiğinde yeterlilik inancı düşmekte; düşük yeterlilik algısı ise problem davranışlara tepkide kendini yetersiz hissetme, suçluluk ve kaçınma ile birleşerek tükenmişlik döngüsünü besleyebilmektedir (Aktu, 2024). Bunun yanı sıra; ebeveynin duygu düzenleme becerileri ve ortak ebeveynlik (coparenting) kalitesi, yeterlilik düzeyini koruyan ve stresi tamponlayan önemli bireysel/ilişkisel kaynaklar olarak tanımlanmaktadır (Calabrese vd., 2023).

Sosyal destek, ebeveyn yeterliliğini arttıran en tutarlı koruyucu belirleyicilerden biridir. Erken çocukluk çağındaki çocukların ebeveynleriyle yürütülen bir izlem çalışması, başlangıçta algılanan sosyal desteğin daha sonra ölçülen ebeveyn

yeterliliğini yordadığını; izlem döneminde sosyal destek artışının yeterlilikte eşzamanlı artışla ilişkili seyrettiğini ortaya koymuştur (Fierloos vd., 2023). Bu tür destekler, aile ve akran ağları, profesyonel danışmanlık ve okul temelli ortaklıklar yoluyla işlev görmektedir; örnek vermek gerekirse; öğretmen–ebeveyn işbirliğini güçlendiren ev–okul ortaklığı, ebeveynin rol netliği ve yeterlilik algısını sistematik biçimde yükseltebilmektedir (Ma vd., 2024). Bunun yanı sıra; alt sosyoekonomik dilimdeki ailelerde destek–yeterlilik ilişkisi daha belirgin olabilmekte, hizmet erişimi ve damgalama gibi bağlamsal bariyerler aracılığıyla zayıflayabilmektedir (Fierloos vd., 2023).

Ortak ebeveynlik ve evlilik/ilişki doyumu, yeterliliğin ilişkisel belirleyicileri arasında merkezi bir konumda durmaktadır. Anne – baba arasında destekleyici ortak ebeveynlik algısı yüksek olduğunda ebeveynin kendini yeterli hissetme düzeyi artmakta; çatışmalı veya baltalayıcı ortak ebeveynlik örüntülerinde ise yeterlilik zayıflamakta ve ebeveynin eğitimsel katılımı düşebilmektedir (Çetin ve Demircan, 2023; Pan vd., 2024). Çocukların sergilediği uyumsuz davranışların evlilik doyumunu düşürmesinde ebeveyn yeterliliğinin aracı rol oynadığı; yeterliliği yüksek ebeveynlerin eş ilişkilerinde daha yüksek doyum bildirdiği gösterilmiştir (Matalon ve Turliuc, 2023). Bu doğrultuda; ortak hedef belirleme, tutarlı kural/sınır uygulaması ve bakım rollerinin şeffaf paylaşımı gibi düşük maliyetli düzenlemeler, yeterlilik algısını güçlendiren kritik pratikler olarak öne çıkmaktadır (Pan vd., 2024).

Çocukla ilişkili özellikler de yeterlilik algısında belirleyicidir. Yaşa göre yüksek düzeyde uyumsuzluk, yıkıcı davranış veya gelişimsel riskin bulunduğu durumlarda ebeveynlerin yeterlilik algısı düşebilmekte; bu etki özellikle yönetimi güç yoğun bakım rutinlerinde ve eş tanı yükünün arttığı tablolarda belirginleşmektedir (Matalon ve Turliuc, 2023; Laçin ve Doğan, 2024). Bunun yanı sıra; ebeveynin çocuk sinyallerini okuma ve duygu koçluğu gibi mikro-becerileri geliştiren müdahaleler, ebeveynin "zor davranış" karşısında etkili strateji repertuvarını genişleterek yeterliliği yükseltmektedir (England-Mason vd., 2023). Bu ilişki çift yönlü seyredebilmektedir; yeterlilikteki artış ebeveyn–çocuk etkileşim kalitesini yükseltmekte, bu da davranış sorunlarını azalttıkça yeterlilik algısını yeniden pekiştirmektedir (England-Mason vd., 2023).

2.1.2. Otizm Tanılı Çocuğa Sahip Ailelerde Ebeveyn Yeterliliği

Otizm tanılı çocuğa sahip ailelerde ebeveyn yeterliliği, ebeveynin çocuğunun bakımını, eğitimini ve davranış düzenlemesini etkili biçimde gerçekleştirebileceğine dair inançlarının görev-özgül ve bağlamsal bir bileşimi olarak kavramsallaştırılmaktadır; bu inanç yapısı, ebeveynlik uygulamalarının niteliği, aile işlevselliği ve çocuk uyum çıktıları üzerinde aracılık/ılımlaştırıcılık rolleri üstlenmektedir (Hyman vd., 2020; England-Mason vd., 2023). Spektrumun heterojenliği, eş tanı yükü ve hizmet erişimindeki farklılıklar düşünüldüğünde, ebeveyn yeterliliği durağan bir kişilik özelliğinden ziyade dinamik ve deneyime duyarlı bir inanç sistemi olarak izlenmektedir. Bu doğrultuda; klinik ve eğitim ortamlarında yeterlilik algısının düzenli ölçümü, ebeveynin hangi görev setlerinde güçlü/hassas olduğunu görünür kılmakta ve müdahale hedeflerinin önceliklendirilmesini kolaylaştırmaktadır (Güler-Yıldız vd., 2021; Özdemir vd., 2024).

Ebeveyn yeterliliğini belirleyen ana eksenlerden ilki ebeveynlik stresidir. Ebeveynlik stresi yükseldiğinde yeterlilik inancının düştüğü; yeterlilik düştükçe zorlayıcı davranışlara karşı etkili strateji repertuvarının daraldığı ve tükenmişlik riskinin arttığı gösterilmiştir (Hyman vd., 2020). Bunun yanı sıra; ebeveynin duygu düzenleme yeterlikleri ve ortak ebeveynlik (coparenting) kalitesi, stresi tamponlayan ve yeterlilik algısını güçlendiren kritik ilişkisel/bireysel kaynaklar olarak tanımlanmaktadır (Calabrese vd., 2023). Örnek vermek gerekirse; ebeveynlerin tutarlı kural/sınır uygulaması ve bakım rollerinin şeffaf paylaşımıyla yürüttüğü destekleyici ortak ebeveynlik düzeneklerinde, ebeveynin kendini yeterli hissetme düzeyi ve eğitimsel katılımı anlamlı biçimde yükselmektedir (Calabrese vd., 2023). Ebeveyn yeterliliğini şekillendiren ikinci alan sosyal destektir: uzunlamasına bulgular, algılanan sosyal desteğin zaman içinde yeterlilik inancını öngördüğünü ve özellikle düşük sosyoekonomik dilimdeki ailelerde bu ilişkinin daha belirgin seyrettiğini göstermektedir (Fierloos vd., 2023). Bu doğrultuda; aile/akraba ağlarının yanı sıra okul-aile işbirliği ve profesyonel danışmanlık kanalları, ebeveynin rol netliği ve öz-yeterlik hissini sistematik biçimde beslemektedir (Ma vd., 2024).

Çocukla ilişkili özellikler, ebeveyn yeterliliğinin üçüncü belirleyicisi olarak öne çıkmaktadır. Eşlik eden dikkat sorunları, uyku düzensizliği veya yüksek düzeyde yineleyici/dirençli davranış örüntülerinin bulunduğu tablolarda ebeveynin kendini etkili hissetme düzeyi düşebilmektedir; buna karşılık, ebeveynin çocuk sinyallerini okuma, duygu koçluğu ve ipucu-azaltma gibi mikro-becerilerde yetkinleşmesi, "zor davranış" karşısında strateji esnekliğini artırarak yeterliliği güçlendirmektedir (England-Mason vd., 2023). Klinik olarak anlamlı olan nokta, bu ilişkinin çift yönlü işlemesidir: yeterlilikteki artış ebeveyn-çocuk etkileşim kalitesini yükseltmekte; olumlu etkileşimler problem davranışları azalttıkça yeterlilik algısı yeniden pekişmektedir (England-Mason vd., 2023). Bunun yanı sıra; ailelerin karşılaştığı ekonomik ve örgütsel bariyerler (randevu bekleme süreleri, uzman dağılımındaki eşitsizlik, doğrudan/ dolaylı maliyetler) bakım yükünü artırmakta ve yeterlilik inancını zayıflatabilmektedir; sağlık-eğitim-sosyal hizmet entegrasyonu bu nedenle kritik bir bütünleştirici kaldıraç işlevi görmektedir (Matin vd., 2022; Lord vd., 2022).

Kültürel-bağlamsal etmenler, yeterlilik algısının kalibrasyonunda belirleyici olmaktadır. Türkiye literatürü, ebeveynlerde yorgunluk ve uyku kalitesi düşüşünün bakım yükü ve psikolojik belirtilerle birlikte seyrettiğini; bu örüntünün ebeveyn yeterliliğini dolaylı yoldan zayıflatabildiğini göstermektedir (Kara vd., 2024). Bunun yanı sıra, damgalama ve hizmete erişimde eşitsizlik gibi bağlamsal bariyerler, sosyal destek-yeterlilik ilişkisinin gücünü azaltabilmektedir (Fierloos vd., 2023). Bu nedenle yeterlilik odaklı programların, aile büyüklüğü ve bakım yoğunluğuna duyarlı doz-yoğunluk planlaması yapması gerekmektedir; örnek vermek gerekirse; çok çocuklu ve yüksek bakım gereksinimi olan hanelerde kısa, görev odaklı ve sık koçluk seansları; tek çocuklu hanelerde beceri genellemesine dönük daha uzun uygulamalar tercih edilmektedir (Ma vd., 2024). Bunun yanı sıra; ortak ebeveynliğin güçlendirilmesi, bakım rollerinin netleşmesi ve evlilik/ilişki doyumunun desteklenmesi, yeterlilik için ilişkisel bir "koruyucu kalkan" işlevi görmektedir (Calabrese vd., 2023).

Hizmet ve politika düzeyinde, aile-merkezli bakım ve ortak karar verme ilkelerinin standartlaştırılması önerilmektedir. AAP klinik raporu ve Lancet Komisyonu belgeleri, tarama-tanı-müdahale zincirinin ebeveyn koçluğu, bakım koordinasyonu ve okul-toplum hizmetleriyle entegre yürütülmesini önermekte; müdahalelerin yalnızca çocuk çıktılarıyla değil ebeveyn öz-yeterlik ve yaşam kalitesi

göstergeleriyle birlikte değerlendirilmesini talep etmektedir (Hyman vd., 2020; Lord vd., 2022). Bu çerçevede; kurumlar, ölçme-izlem için yerelleştirilmiş psikometrik araçları rutin kullanıma almakta, veri temelli "erken uyarı" eşikleri ile risk altındaki aileleri hızla desteklemektedir. Bu doğrultuda; ebeveyn yeterliliğinin artırılması, hem çocuğun günlük katılımını ve öğrenme fırsatlarını genişletmekte hem de aile ekosisteminde sürdürülebilir bir iyileşme üretmektedir (Conrad vd., 2021; England-Mason vd., 2023; Opie vd., 2024).

2.1.3. Yetersizlik Algısının Ebeveynlik İşlevlerine Etkisi

Ebeveynlikte yetersizlik algısı, ebeveynin çocuk bakımını, eğitimini ve davranış düzenlemesini etkin biçimde yerine getiremeyeceğine dair bilişsel ve duygusal değerlendirmelerinin toplamını ifade etmektedir; söz konusu algı, ebeveynliğin sıcaklık–duyarlılık, yapı–tutarlılık, izleme, okul–ev işbirliği ve duygu sosyalleştirme gibi işlevsel boyutlarında çok katmanlı etkilere yol açmaktadır. Bu doğrultuda; yetersizlik algısı yükseldikçe ebeveynin durumlara yönelik öngörü ve öz-denetim kapasitesi zayıflamakta, tepkilerin gecikmesi ya da aşırı sertleşmesi gibi uçlara kayabilmekte, aile içi etkileşimin duygusal iklimi dalgalanmaya açık hale gelmektedir (Calabrese vd., 2023). Ebeveynin kendi duygularını düzenleme gücünün düşük seyrettiği bağlamlarda, "yapamıyorum" inancı tetiklenmekte ve bu inanç, çocuğun sinyallerini ayırt etme ile uygun yanıt üretme döngüsünü olumsuz yönde beslemektedir (Calabrese vd., 2023).

Yetersizlik algısının sıcaklık–duyarlılık boyutuna yansıması, gündelik bakım ve öğrenme anlarında belirginleşmektedir. Ebeveyn, çocuğun ihtiyaç sinyallerini belirsiz ve yönetimi güç gördüğünde, aşırı telafi eden otoriterlik ya da kararsızlık gibi uç tepkilere savrulabilmektedir; örnek vermek gerekirse; öfke nöbetlerinde sınır koymanın ertelenmesi ile bir sonraki benzer durumda aşırı katı sınırlama arasında gidip gelen bir dalgalanma ortaya çıkabilmektedir. Böyle dalgalanmalar, çocuğun davranış öngörülerini zayıflatmakta ve karşılıklı düzenleme döngülerini kırmaktadır. Çok ülkeli bulgular, ebeveyn tükenmişliğinin duygusal geri çekilme ve dürtüsel çıkışlarla seyredebileceğini, bu tabloda yetersizlik algısının hem oluşumda hem sürdürümde kritik bir rol oynadığını göstermektedir (Roskam vd., 2021).

Yetersizlik algısı yapı–tutarlılık ve izleme işlevlerini de zedelemektedir. Kuralların belirginliği ve sonuçların tutarlılığı, ebeveynin kendini yetkin hissettiği durumlarda daha istikrarlı sergilenmektedir; buna karşılık, "başaramayacağım" şeması aktive olduğunda sınırlar muğlaklaşmakta, sonuçlar değişkenleşmekte ve ev içi rutinlerin sürdürülebilirliği düşmektedir. Aile içi karşılıklılığın zayıflaması yalnızca çocuk davranışlarını değil, eş ilişkisini de etkilemektedir; çocukta uyumsuz davranışların arttığı dönemlerde ebeveynin kendini yetersiz hissetmesi, evlilik/ilişki doyumunu düşürmekte ve bu yol, ebeveynlik işlevlerine dolaylı biçimde yeniden yansımaktadır (Matalon ve Turliuc, 2023). Bu doğrultuda; ev içi hedeflerin uzlaşmayla belirlenmesi ve rollerin netleştirilmesi, yetersizlik algısının tetiklediği tutarsızlık döngülerini zayıflatmaktadır.

Okul–ev hattındaki işlevlere etkiler de belirgindir. Ebeveyn öz-yeterliğinin yüksek olduğu ailelerde, öğretmenle bilgi paylaşımı, ev ödevi rutinlerinin sürdürülmesi ve öğrenme ortamının düzenlenmesi daha etkin yürütülmektedir; meta-analitik bulgular, ebeveyn öz-yeterliği ile okul–ev işbirliği arasında anlamlı ve pratik açıdan önemli ilişkiler bulunduğunu bildirmektedir (Ma vd., 2024). Buna karşılık, yetersizlik algısı okul iletişimini ertelemeye, "zaten katkım olmaz" düşüncesine ve akademik izlemde pasifleşmeye yol açabilmektedir. Bu doğrultuda; aile–okul etkileşimi, yalnızca çocuğun akademik çıktılarını değil, ebeveynin kendi rolüne dair algısını da yeniden biçimlendiren bir geri besleme alanı olarak işlev görmektedir (Ma vd., 2024).

Yetersizlik algısını güçlendiren ya da zayıflatan sosyal bağlam değişkenleri, özellikle sosyal destek düzeyi ve ekonomik/örgütsel kaynaklara erişimdir. Uzunlamasına toplum temelli veriler, algılanan sosyal desteğin ebeveyn öz-yeterliğini zaman içinde öngördüğünü ve düşük sosyoekonomik dilimde bu ilişkinin daha belirginleştiğini göstermektedir; bunun yanı sıra; aile ve akran ağlarının, okul ve profesyonel çevrelerin sunduğu duygusal/araçsal destek, yetersizlik algısının ebeveynlik işlevlerine olumsuz aktarımını yavaşlatabilmektedir (Fierloos vd., 2023). Bu doğrultuda; bakım yükünün arttığı dönemlerde yardımlaşma ağlarının zayıf olması, "tek başıma baş edemem" şemasını güçlendirerek günlük düzenleme görevlerinde erozyon yaratmaktadır (Fierloos vd., 2023).

Yetersizlik algısı ile ebeveynlik stresi ilişkisi çift yönlü bir kısır döngü üretmektedir. Türkiye örnekleminde yürütülen aracılı–düzenleyicili model, ebeveynlik stresinin ebeveyn tükenmişliğini yükselttiğini ve bu ilişkide ebeveyn yeterliliğinin kısmi aracı rol oynadığını, hanedeki çocuk sayısının ise döngüyü güçlendirdiğini göstermektedir (Aktu, 2024). Stres yükseldikçe öz-yeterlik inancı aşınmakta; yetersizlik inancı güçlendikçe de stresörlere verilen tepkiler daha da işlevsizleşmektedir. Bu bulgu, yetersizlik algısının yalnızca öznel bir duygu değil, ebeveyn–çocuk etkileşim kalitesini ve aile sisteminin esnekliğini doğrudan belirleyen bir risk düğümü olduğunu ortaya koymaktadır (Aktu, 2024).

Yetersizlik algısının duygu sosyalleştirme süreçlerine etkisi, çocuk duygularını adlandırma, modelleme ve uygun tepki verme sırasında daha da görünür hale gelmektedir. Ebeveyn, çocuğun yoğun duyguları karşısında kendini etkisiz gördüğünde, ya duyguyu hızla bastırmaya yönelmekte ya da kaçınma–ertelemeye sapmaktadır; bu iki uç tepki de çocuğun duygu düzenleme becerilerinin öğrenilmesini yavaşlatabilmektedir. Duygu düzenleme ve ebeveyn öz-yeterliği arasındaki bağın güçlü olduğu, ebeveynin kendi duygularını yönetebilme gücü arttıkça yetersizlik algısının düştüğü gösterilmiştir. Bu doğrultuda; ebeveynin duygusal tonunun daha öngörülebilir ve yatıştırıcı seyretmesi, ev içi düzenlemelerin tutarlılığına ve çocuğun güvenli keşif alanına doğrudan yansımaktadır (Calabrese vd., 2023).

Yetersizlik algısının aile içi iş bölümüne ve ortak ebeveynlik kalitesine etkisi, rol belirsizliği ve sorumluluk asimetrisi üzerinden okunmaktadır. Destekleyici ortak ebeveynliğin güçlü olduğu ailelerde, yetersizlik şeması daha az tetiklenmekte; çatışmalı veya baltalayıcı örüntülerde ise ebeveynlerden biri geri çekilirken diğeri aşırı yüklenmekte, bu da hem etkileşim kalitesini hem de ebeveynlikteki tutarlılığı zayıflatmaktadır (Calabrese vd., 2023; Matalon ve Turliuc, 2023). Örnek vermek gerekirse; biri disiplin görevlerini tek başına üstlendiğinde ve diğeri “ben beceremem” diyerek geri çekildiğinde, kuralların uygulanması kişiye bağımlı hale gelmekte ve çocuk açısından bağlam sinyalleri belirsizleşmektedir.

Makro düzeyde, yetersizlik algısının hizmet erişimi ve yaşam koşullarıyla çarpan etkisi yarattığı görülmektedir. Sağlık–eğitim hizmetlerine erişimdeki eşitsizlik, bekleme süreleri ve dolaylı maliyetler arttıkça, “yetersizim” değerlendirmesi pekişmekte ve ebeveynlik işlevleri üzerindeki basınç büyümektedir (Matin vd., 2022).

Bu doğrultuda; hane kaynaklarının kısıtlı olduğu ve sosyal kabulün düşük seyrettiği toplumsal bağlamlarda yetersizlik algısı daha kırılgan bir yapıya bürünmekte, aile içi işleyişte süreksizlik riski artmaktadır (Fierloos vd., 2023; Matin vd., 2022). Yetersizlik algısını azaltan koruyucu değişkenler ise öngörülebilir aile rutinleri, açık rol paylaşımı, eşit sorumluluk ve sürdürülebilir okul–ev iletişimi olarak görünmektedir (Ma vd., 2024).

Ebeveynlikte yetersizlik algısının işlevlere etkisi böylelikle tek bir boyutta toplanmamakta; duygusal iklim, yapı–tutarlılık, izleme ve okul–ev işbirliği gibi eksenlerde birbirini besleyen geri bildirim halkaları üretmektedir. Bu etkileşimlerin zamana duyarlı olduğu, aile yaşam döngüsündeki geçiş dönemlerinde (okula başlama, ergenliğe geçiş, kardeş doğumu) yetersizlik algısının kolay tetiklenebildiği ve aile sisteminin esnekliğinin belirleyici rol oynadığı saptanmaktadır (Roskam vd., 2021; Matalon ve Turliuc, 2023). Bu doğrultuda; yetersizlik algısının anlaşılması, aileye dair değerlendirmelerin merkezinde konumlanmakta ve ebeveynliğin gündelik işlevlerine dair gerçekçi bir risk–koruma haritası sunmaktadır.

2.2. Sosyal Destek Kavramı

Sosyal destek kavramı, bireyin yakın çevresinden, arkadaşlardan, aileden ve önemli diğer kişilerden sağlanan duygusal, bilgisel, araçsal ve değerlendirmeye dönük (appraisal) kaynakların toplamı olarak tanımlanmaktadır; çağdaş literatür bu yapıyı hem yapısal (ağın büyüklüğü, bağların sıklığı, ağ yoğunluğu) hem de işlevsel (algılanan yeterlik/kalite ve fiilen alınan destek) boyutlarda ele almaktadır (Li ve Wang, 2021; Choi, 2024). Yapısal destek, "kimlerle" ve "ne kadar sık" bağlantı kurulduğunu haritalandırmakta; işlevsel destek ise "nasıl" ve "hangi içerikte" destek verildiğini açımlamaktadır; bu doğrultuda; algılanan sosyal destek ile alınan sosyal destek arasında, sağlık ve iyi oluş çıktıları açısından tersine dönebilen farklılıklar gözlenebilmektedir (Holt-Lunstad, 2024). Kavramsal çerçevede üç kaynak alanının – aile, arkadaş ve "önemli diğeri" – ayrışması, hem ölçümde hem de müdahale hedeflemesinde yaygın bir sınıflama üretmektedir; örnek vermek gerekirse; aile desteği stres değerlendirmesinde daha belirgin tampon etkiler yaratırken, akran/arkadaş desteğinin duygudurum ve aidiyet boyutlarına görece daha güçlü yansıdığı rapor edilmektedir (Acoba, 2024).

Sosyal desteğin sağlıkla ilişkisine dair iki ana mekanizma açıklaması güncelliğini korumaktadır: “ana etki” (main effect) ve “tampon etkisi” (buffering) modelleri. Ana etki yaklaşımında, geniş ve destekleyici ağlara entegre olmanın, stres düzeyi ne olursa olsun, iyi oluşu doğrudan artırdığı savunulmaktadır; tampon etkisinde ise destek, stresörlerin olumsuz etkisini azaltmaktadır (Uddin, 2024). Yakın dönem bulgular, bu iki sürecin bağlamsal ve ölçüm tercihlerine duyarlı biçimde birlikte işlediğini göstermektedir; destek ölçümü algılanan açıklık/yeterlik üzerinden yapıldığında tampon etkiler daha görünür hale gelmekte, ağın hacim göstergeleri öne çıktığında ana etki kanıtı güçlenmektedir (Li ve Wang, 2021). Bunun yanı sıra; bazı çalışmalarda tampon hipotezine destek sınırlı bulunmuş, kronik ekonomik stres ve mahalle dezavantajı gibi ağır yüklerde desteğin etkisini bastıran “tavan” etkileri tartışılmıştır (Lei ve Weaver, 2025).

Desteğin “nasıl işe yaradığı” sorusu, stres değerlendirme (appraisal) kuramları ile açıklanmaktadır. Algılanan destek, bireyin olayları “başa çıkılabilir” olarak kodlamasını ve böylece algılanan stresin düşmesini sağlamaktadır; algılanan stres de olumlu duygulanımı yükselterek ve kaygı–depresyon belirtilerini azaltarak koruyucu bir yol üretmektedir. Aile ve “önemli diğeri” desteğinin bu aracılık yoluyla pozitif etki ürettiği; arkadaş desteğinde ise aracılığın bağlamsal olabildiği bildirilmiştir (Acoba, 2024). Bu aracılık bulguları, sosyal destek ile ruh sağlığı arasındaki ilişkinin “siyah-beyaz” bir doğrusal çizgi değil, algılanan stres üzerinden işleyen ve ilişki kaynağına göre değişebilen çoklu patikalara sahip olduğunu göstermektedir (Holt-Lunstad, 2024).

Kültürel ve bölgesel boyutlar, sosyal destek kavramının içeriğini ve etkisini şekillendirmektedir. Çok bölgeli yapısal eşitlik modeli analizleri, yapısal desteğin yalnızlık üzerindeki etkisinin işlevsel destek aracılığıyla geçtiğini ve bu aracılığın kentsel-kırsal yerleşimlere göre farklılaştığını göstermektedir (Li ve Wang, 2021). Türkiye bağlamında yürütülen çalışmalarda, kronik hastalık örneklemlerinde algılanan desteğin psikolojik iyi oluşla pozitif ilişkiler verdiği; prenatal dönemde destek kaynaklarına erişimin konfor ve baş etme göstergeleriyle birlikte seyrettiği rapor edilmektedir (Yıldırım, 2023; Ören, 2024). Bu doğrultuda; sosyal destek tek tip bir “iyi” olarak değil, kaynağa, kültürel normlara ve ihtiyaca göre değişen bir sosyal sermaye türü olarak ele alınmalıdır.

Sosyal destek kavramının politika ve "toplum sağlığı" düzeyindeki yansımaları genişlemektedir. En güncel sentezler, sosyal bağlantının hem ruhsal hem fiziksel sağlık için bağımsız bir belirleyici olduğunu; mortalite ve majör hastalık riskleriyle kıyaslanabilir büyüklükte ilişkiler üretebildiğini bildirmektedir (Holt-Lunstad, 2024). Bu konumlandırma, sosyal izolasyon ve yalnızlıkla mücadeleyi – sosyal destek ağlarının güçlendirilmesiyle birlikte – hizmet tasarımının merkezine yerleştirmeyi gerektirmektedir; bunun yanı sıra; yerel düzeyde aile/okul/toplum kuruluşları üzerinden dayanışma ağlarının tesis edilmesi, algılanan desteğin arttırılmasıyla duygu-düzenleme ve stresle baş etme yollarının güçlenmesine katkı sunmaktadır (Holt-Lunstad, 2024; Acoba, 2024).

Sosyal destek kavramına ilişkin bu çerçeve, bir yandan yapısal–işlevsel ayrımla terimlerin netliğini ve ölçümün seçiciliğini vurgulamakta; diğer yandan algılanan stres aracılığı ile işleyen psiko-sosyal mekanizmaları, kültürel bağlama duyarlılığı ve dijitalleşmenin getirdiği yeni destek biçimlerini birlikte ele almaktadır. Sosyal destek, tekil bir değişken olmaktan ziyade, ilişkisel kalite, kaynak erişimi ve stres değerlendirme süreçlerinin etkileşiminden doğan çok boyutlu bir yapı olarak güncel önemini korumaktadır.

2.2.1. Algılanan Sosyal Destek

Algılanan sosyal destek, bireyin ihtiyaç duyduğunda çevresinden güvenilir ve uygun nitelikte yardım görebileceğine dair bilişsel bir beklenti seti ve ilişki temelli bir güven şeması olarak tanımlanmaktadır; bu yapı, gerçek zamanda alınan yardımdan bağımsız biçimde, "ulaşılabilirlik" ve "yanında olma" inancını ölçmektedir (Li ve Wang, 2021). Tanımın merkezinde yer alan algısal boyut, sosyal ağın niceliksel özelliklerinden (bağ sayısı, görüşme sıklığı) ziyade, ilişkilerin anlamına ve güven düzeyine işaret etmektedir; bu doğrultuda; birey, çok sayıda bağa sahip olsa dahi, ilişkisel güven ve öngörülebilirlik düşük olduğunda algılanan desteği zayıf olarak değerlendirebilmektedir (Holt-Lunstad, 2024). İlgili literatür, algılanan destek ile fiilen alınan destek arasındaki ayrımın, sağlık ve iyi oluş göstergeleriyle ilişkileri yorumlamada belirleyici olduğunu vurgulamaktadır; örnek vermek gerekirse; kısa dönemde alınan araçsal yardım rahatlama sağlayabilmekte, ancak uzun dönemde koruyucu olan bileşen çoğu zaman "ihtiyaç anında ulaşılabilirlik" inancının verdiği bilişsel güven olmaktadır (Li ve Wang, 2021; Holt-Lunstad, 2024).

Algılanan sosyal desteğin ruh sağlığıyla ilişkisi iki tamamlayıcı mekanizma üzerinden açıklanmaktadır. Ana etki yaklaşımına göre, destekleyici ilişkilere entegre olmak, stres düzeyinden bağımsız biçimde olumlu duygulanımı, aidiyeti ve öznel iyi oluşu artırmaktadır; tampon etkisi ise stresli yaşam olaylarında algılanan desteğin olumsuz sonuçları zayıflattığını öne sürmektedir (Uddin vd., 2024). Güncel kanıt, bu iki yolun bağlamsal değişkenlere duyarlı biçimde birlikte işlediğini göstermektedir; bunun yanı sıra; algısal ölçümlerin ağırlık taşıdığı çalışmalarda tampon etkilerin, ağın niceliksel göstergelerinin öne çıktığı çalışmalara göre daha görünür hale geldiği bildirilmektedir (Li ve Wang, 2021). Pandemi dönemi verilerini bir araya getiren kapsamlı bir meta-analiz, algılanan sosyal desteğin depresyon, anksiyete ve travma belirtileriyle zayıf–orta düzeyde ters yönde ilişkili; yalnızlığın ise bu belirtilerle daha güçlü düzeyde pozitif ilişkili seyrettiğini göstermiştir; bu bulgu, destek ve yalnızlığın aynı sosyal spektrumun farklı uçları olarak birlikte incelenmesi gerektiğini düşündürmektedir (Gabarrell-Pascuet vd., 2023). Bu doğrultuda; algılanan destek, yalnızca "yardım alma" deneyimini değil, sosyal dünyanın "baş edilebilir" olduğuna dair üst düzey bir değerlendirmeyi yansıtmaktadır (Holt-Lunstad, 2024).

Algılanan destek, kaynağına ve içeriğine göre farklı işlevler üstlenmektedir. Aileden ve yakın partnerden algılanan duygusal doğrulama, benlik değeri ve güven duygusunu beslemekte; arkadaş ve akranlardan algılanan değerlendirme/bilgisel destek, karar kalitesini ve öz-yeterlik hissini güçlendirmektedir; bunun yanı sıra; kurumsal/mesleki bağlardan algılanan güvenilirlik, öngörülebilir geri bildirim ve adil muamele beklentisi üzerinden stres değerlendirmesini yumuşatmaktadır (Choi ve Park, 2024; Holt-Lunstad, 2024). Kaynağa göre ayrışmanın sahadaki değeri, ölçümlerde aile–arkadaş–önemli diğeri ekseninin ayrı ayrı izlenmesiyle görünür kılınmaktadır; Türkiye örneklemlerinde, aileden algılanan desteğin psikolojik iyi oluş göstergeleriyle anlamlı ilişkiler verdiği, özellikle ekonomik stresin yükseldiği hanelerde bu ilişkinin daha belirginleştiği rapor edilmiştir (Yıldırım, 2023; Ören vd., 2025). Örnek vermek gerekirse; yüksek belirsizlik dönemlerinde aileden algılanan duygusal sabitleme ile akranlardan algılanan gerçekçi bilgi akışının bir arada bulunması, bireyin hem duygusal hem bilişsel düzlemde başa çıkma repertuarını genişletebilmektedir.

Algılanan desteğin bilişsel-duygusal düzlemde nasıl "işe yaradığı" sorusu, stres değerlendirme (appraisal) ve beklenti yönetimi süreçleriyle açıklanmaktadır. Birey, ilişkilerinin güvenilir ve ulaşılabilir olduğuna inandığında, potansiyel tehditleri daha düşük yoğunlukta kodlamakta, belirsizlik hissi azalmaktadır; bu kodlama, kaygı–depresyon belirtileri üzerinde dolaylı iyileştirici etkiler yaratmaktadır (Acoba, 2024). Araştırmalar, algılanan desteğin olumlu duygulanım, psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumu ile tutarlı ilişkiler verdiğini; bu ilişkilerin bir bölümünün algılanan stres üzerinden aracılanabildiğini göstermektedir (Acoba, 2024; Uddin vd., 2024). Bunun yanı sıra; bazı ağır ve kronik stresörlerde (ekonomik yoksunluk, mahalle dezavantajı) algılanan desteğin etkisini sınırlayabilen "tavan" etkiler tartışılmaktadır; bu durumda destekle olumlu sonuç arasındaki bağın, kaynağın güvenilirliği ve sosyal normlarla etkileşim içinde zayıflayabildiği bildirilmiştir (Lei ve Weaver, 2025). Bu çerçeve, algılanan desteğin güçlü bir koruyucu olmasına karşın, bağlamsal yüklerin şiddeti ve sürekliliği arttığında tek başına yeterli olmayabileceğini göstermektedir.

Algılanan destek ile ebeveynlik gibi rol yoğun bağlamlardaki öz-yeterlik inançları arasında istikrarlı ilişkiler bildirilmektedir. 0–8 yaş ebeveynleriyle yürütülen uzunlamasına bir çalışmada, algılanan sosyal destek düzeyinin zaman içinde ebeveyn öz-yeterliğini öngördüğü; özellikle düşük sosyoekonomik dilimdeki ailelerde bu ilişkilerin daha güçlü seyrettiği saptanmıştır (Fierloos vd., 2023). Eğitim bağlamında yürütülen çok düzeyli bir meta-analiz, ebeveyn öz-yeterliği ile ev–okul işbirliği arasındaki ilişkinin anlamlı ve pratik açıdan önemli olduğunu; algılanan güvenilir geribildirimin ev içi uygulamaların tutarlılığına yansıdığını bildirmiştir (Ma vd., 2024). Bu doğrultuda; algılanan destek, günlük rollerin yönetimine ilişkin "yapabilirim" inancını beslemekte ve bu inanç da davranışsal kalıpları istikrarlı kılmaktadır. Türkiye örneklemlerinde ise hamilelik ve erken ebeveynlik dönemlerinde algılanan sosyal desteğin konfor ve baş etme göstergeleriyle pozitif ilişkiler verdiği, aileden algılanan duygusal desteğin özellikle güçlendirici olduğu rapor edilmiştir (Ören vd., 2025).

Algılanan desteğin ölçümünde kullanılan ölçekler, kavramın çok boyutluluğunu yansıtacak biçimde kaynak (aile/arkadaş/önemli diğeri) ve işlev (duygusal/bilgisel/araçsal/değerlendirme) ayrımlarına duyarlı yapılar sunmaktadır; bunun yanı sıra; Türkçe örneklemlerde yaygın kullanılan çok boyutlu algılanan sosyal

destek ölçümleri, klinik ve toplum örneklemlerinde tatmin edici psikometrik profiller sergilemektedir (Yıldırım, 2023; Ören vd., 2025). Buradaki temel yöntemsel uyarı, algılanan destek ile alınan destek alt boyutlarının karıştırılmaması ve kültürel normların (aileci kolektivizm, karşılıklılık beklentileri) puanlama ve yorumlama sürecine etkisinin göz önünde bulundurulması gereğidir (Li ve Wang, 2021). Bu doğrultuda; algılanan destek puanlarının yüksekliği, yalnızca sık yardım alma durumunu değil, yardım alabileceğine dair güvenin kalitesini işaret etmektedir.

Algılanan desteğin sağlıkla ilişkili sonuçları, zihinsel alanın ötesinde, mortalite ve morbidite riskleriyle de ilişkilendirilmektedir. Dünya Psikiyatrisi dergisindeki güncel bir sentez, sosyal bağlantının – algılanan destek bileşeni dahil – hem ruhsal hem fiziksel sağlık için bağımsız bir belirleyici olduğunu; kardiyometabolik riskler ve mortaliteyle kıyaslanabilir büyüklükte ilişkiler üretebildiğini bildirmektedir (Holt-Lunstad, 2024). Bu bulgu, sosyal destek çalışmalarını yalnızca klinik psikoloji veya sosyoloji bağlamında değil, toplum sağlığı düzeyinde de konumlandırmayı gerektirmektedir. Literatürde, algılanan desteğin sürdürülmesi için mikro düzeyde ilişki kalitesinin (güven, saygı, öngörülebilirlik) ve makro düzeyde erişilebilir resmi/gayriresmi ağların önem taşıdığı vurgulanmaktadır (Holt-Lunstad, 2024; Li ve Wang, 2021). Örnek vermek gerekirse; ailede öngörülebilir duygusal ton ile işyerindeki adil görev paylaşımı birlikte olduğunda, bireyin algıladığı ulaşılabilirlik ve kontrol hissi pekişmekte, bu da stres değerlendirmesini ve öznel esenliği olumlu yönde etkilemektedir.

Türkçe literatür, algılanan desteğin ülke özelinde ilişkisel normlarla etkileşimini görünür kılmaktadır. Kronik hastalık örnekleminde algılanan sosyal destek ile psikolojik iyi oluş arasındaki pozitif ilişki, aile ve akrabalık bağlarının güçlü olduğu yapılarda duygusal–araçsal bileşenlerin birlikte işlediğini düşündürmektedir (Yıldırım, 2023). Gebelik dönemine ilişkin bulgular, algılanan desteğin konfor ve baş etme üzerindeki etkisini göstermekte; kaynağın güvenilirliğine dair algı güçlendikçe stresin olumsuz etkilerinin yumuşadığını işaret etmektedir (Ören vd., 2025). Bu tablo, algılanan desteğin kültüre duyarlı bir yapı olduğunu ve yerel bağlamda "kimden, hangi tonda ve ne zaman" geldiği sorularıyla anlaşılması gerektiğini teyit etmektedir (Li ve Wang, 2021).

2.2.2. Sosyal Destek Türleri

Sosyal destek türleri, yapısal ve işlevsel boyutların kesişiminde kavramsallaştırılmaktadır; yapısal destek, bireyin sosyal ağının büyüklüğü, bağların sıklığı ve ağ yoğunluğu gibi nitelikleri ifade ederken, işlevsel destek duygusal, bilgisel, araçsal ve değerlendirmeye dönük bileşenleri kapsamaktadır. Güncel kavram çözümleri, bu ikili ayrımın pratikte birlikte işlediğini ve bireyin sağlık–iyi oluş çıktıları üzerinde farklı etkiler üretebildiğini göstermektedir; bu doğrultuda; "algılanan destek" ile "fiilen alınan/enacted destek" ayrımının ölçüm ve yorum süreçlerinde ayrı ayrı ele alınması önerilmektedir (Choi ve Park, 2024; Li ve Wang, 2021).

Duygusal destek, bireyin anlaşılma, kabul ve yakınlık görme gereksinimlerine yanıt veren sıcaklık, empati ve güven sunumunu içermektedir. Bu destek, stresli olayların bilişsel değerlendirmesini yumuşatarak duygu düzenlemeyi kolaylaştırmakta, kişilerarası güven dinamiklerini tahkim etmekte ve öznel iyi oluşu yükseltmektedir; örnek vermek gerekirse; kriz döneminde birincil yakınların doğrulayıcı, yargı içermeyen geri bildirimleri, kişinin olayı "başa çıkılabilir" olarak kodlamasını güçlendirebilmektedir (Choi ve Park, 2024). Duygusal desteğin koruyucu işlevleri, sosyal bağlantının zihinsel ve fiziksel sağlık için bağımsız bir belirleyici olduğunu gösteren geniş ölçekli kanıt temelinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Holt-Lunstad, 2024).

Bilgisel destek, sorun çözümünde yön bulmayı sağlayan bilgi, rehberlik, geribildirim ve akıl yürütme yardımlarını kapsamaktadır. Bu destek türü, bireyin belirsizlik algısını azaltarak karar kalitesini ve öz-yeterlik duygusunu artırabilmektedir; bunun yanı sıra; bilgisel desteğin değeri, kaynağın güvenilirliği ve içerik–zamanlama uyumuna duyarlı biçimde değişmektedir (Choi ve Park, 2024). Araçsal (enstrümantal) destek, somut işlerin paylaşılması, ulaşım/çocuk bakımı gibi pratik yardımların üstlenilmesi ve ekonomik katkı gibi kaynak aktarımı ile tanımlanmaktadır. Araçsal destek, özellikle çoklu stresörlerin biriktiği bağlamlarda kısa vadeli yük hafifletici etkiler üretmekte, fakat destek–özerklik dengesine dikkat edilmediğinde öz-yeterlik algısında istenmeyen erozyonlara yol açabilmektedir (Choi ve Park, 2024). Değerlendirmeye dönük (appraisal) destek ise bireyin durumunu nesnel bir mercekten yeniden çerçevelemesine yardımcı olan geri bildirim, yeniden yapılandırma ve yansıtma imkanlarını içermektedir; bu doğrultuda; değerlendirme

desteği, duygusal ve bilgisel bileşenler arasında köprü işlevi görmektedir (Choi ve Park, 2024).

Yapısal destek ile işlevsel destek arasındaki etkileşim, sosyal ağın "nicelik" göstergelerinin tek başına koruyucu olmadığını; ağın işlevsel niteliği (yani hangi tür desteğin, hangi kalitede ve hangi zamanda sağlandığı) ile aracı yollar üzerinden sonuç doğurduğunu göstermektedir. Çok bölgeli bir yapısal eşitlik modeli, yaşlı yetişkinlerde yapısal desteğin yalnızlık üzerindeki etkisinin işlevsel destek aracılığıyla geçtiğini ve bu aracılığın kent–kırsal yerleşimlere göre farklılaştığını ortaya koymuştur; örnek vermek gerekirse; kentsel bölgelerde işlevsel destek tam aracılık sergilerken, kasaba/kırsalda kısmi aracılık gözlenmiştir (Li ve Wang, 2021). Bu bulgu, destek türlerinin sadece içerik değil, mekansal ve kültürel bağlama duyarlı bir şekilde yapılandığını göstermektedir (Li ve Wang, 2021).

Destek türlerinin etkisi, algılanan ve alınan destek ayrımına duyarlıdır. Algılanan destek, "ihtiyaç anında ulaşılabilirlik" inancını yansıttığı için stres değerlendirmesi ve beklenen başa çıkma üzerinde doğrudan etkiler üretmekte; alınan destek ise anlık yardımın niteliğine göre kısa vadeli rahatlatıcı etkiler sağlamaktadır. Algılanan desteğin koruyucu rolü, sosyal bağlantının zihinsel ve fiziksel sağlıkla bağımsız ilişkisini gösteren güncel sentezlerde tutarlı biçimde rapor edilmiştir; bu doğrultuda; destek türlerinin etkisi, bireyin desteği nasıl "okuduğu" ve ilişki kalitesini nasıl deneyimlediği ile yakından ilişkilenmektedir (Holt-Lunstad, 2024). Örneğin, duygusal destek aynı nicelikte sunulduğunda bile, ilişkisel güvenin düşük olduğu bağlamlarda beklenen etkileri göstermemekte ve hatta değerlendirme desteği, hatalı zamanlama nedeniyle "eleştiri" olarak algılanabilmektedir (Holt-Lunstad, 2024).

Sosyal destek türlerinin toplum sağlığı perspektifindeki önemi, türlerin birleşik etkisinin mortalite ve morbidite göstergeleriyle kıyaslanabilir düzeyde ilişkiler üretebildiğinin gösterilmesiyle daha görünür hale gelmiştir. Kapsamlı kanıt sentezleri, sosyal bağlantı bileşenlerini – aidiyet, destekleyici ilişkiler, düşük yalnızlık ve düşük izolasyon – determinant statüsünde konumlandırmakta ve türlerin "hangi doğrultuda, kime, hangi sırayla" sağlanması gerektiğine ilişkin kanıta dayalı rehberlik sunmaktadır (Holt-Lunstad, 2024). Bu doğrultuda türler arası sinerji önemlidir: duygusal ve değerlendirme desteği, bilgisel ve araçsal desteğin kabulünü ve uygulanabilirliğini artırmakta; bunun yanı sıra; araçsal desteğin sürdürülebilirliği, duygusal bağın gücü

ve rollerin adil paylaşımıyla belirlenmektedir (Holt-Lunstad, 2024; Choi ve Park, 2024).

Tür sınıflamasına ilişkin kültürel bağlam dikkate alındığında, farklı toplumlarda aile ve arkadaş desteğinin göreli önemi değişebilmektedir. Türkiye bağlamında, yakın akrabalık ilişkilerinin güçlü olduğu hanelerde araçsal ve duygusal desteğin aile tarafından üstlenilmesi sık gözlenmekte; bu durum, arkadaş ve işyeri kaynaklı bilgisel/değerlendirme desteğinin görece ikinci plana itilmesine yol açabilmektedir. Türkçe uyarlamalarda "alınan destek"in kaynak–tür ayrımına duyarlı ölçümü, aile–arkadaş–önemli diğeri kanallarının göreli ağırlığını ve türler arası dengenin klinik/psikososyal sonuçlarla ilişkisini görünür kılmaktadır (Çelik, 2025; Duran vd., 2025). Bu doğrultuda; sosyal destek türleri, kültürel normlar, toplumsal cinsiyet rolleri ve hizmet erişimiyle etkileşim içinde değerlendirilmelidir (Li ve Wang, 2021).

Sosyal destek türlerinin güncel kullanımında iki yanlış anlamaya dikkat çekilmesi gerekmektedir. Birincisi, "daha çok ağ bağlantısı = daha çok destek" eşitliği her zaman geçerli değildir; yapısal kapsam, işlevsel niteliğe göre aracılı yollarla etkide bulunmaktadır. İkincisi, her destek girişimi faydalı değildir; uygun tür – zamanlama – kaynak uyumu sağlanmadığında, özellikle değerlendirme ve bilgisel destek "öğüt verme/eleştiri" gibi algılanabilmekte ve beklenen koruyucu etkiyi göstermemektedir. Bu nedenle, sosyal destek türlerinin tanımları – duygusal, bilgisel, araçsal, değerlendirme – yalnızca kavramsal ayrımlar değil, sahada hedef ve önceliklerin netleşmesini sağlayan çalışma hipotezleri olarak görülmelidir (Choi ve Park, 2024; Mutter vd., 2024; Holt-Lunstad, 2024).

2.2.3. Sosyal Destek Kaynakları

Sosyal destek kaynakları, bireyin yaşamındaki ilişkisel halkaların işlevsel ve süreklilik arz eden katkılarını ifade eden bir kavram kümesi olarak ele alınmaktadır; bu halkalar temelde aile, yakın partner, arkadaş–akran çevresi, okul–işyeri ilişkileri ve kamu/yarı-kamu niteliğindeki kurumsal ağlardan oluşmaktadır. Güncel literatür, bu kaynakların etkisinin yalnızca varlıklarıyla değil, sağlanan desteğin türü, güvenilirliği ve zamanlamasıyla belirlendiğini göstermektedir; bu doğrultuda; destek akışının niteliği, ilişkisel güven ve bağa yüklenen anlam, sağlık ve iyi oluş üzerindeki etkilerin büyüklüğünü tayin etmektedir (Holt-Lunstad, 2024; Li ve Wang, 2021). Bu çerçevede

sosyal destek kaynakları, niceliksel ağ büyüklüklerinden ziyade, niteliksel içerik ve etkileşim standartları üzerinden okunmaktadır.

Aile, süreklilik ve yakınlık düzeyi en yüksek kaynak olarak öne çıkmaktadır. Aileden sağlanan destek, bir yandan duygusal doğrulama ve koşulsuz kabul aracılığıyla bireyin benlik güvenini pekiştirmekte, diğer yandan bakım ve gündelik işlerin paylaşımı gibi araçsal bileşenlerle yükü hafifletmektedir; örnek vermek gerekirse; ebeveyn, kardeş veya geniş aile üyeleri tarafından krize karşı sakinleştirici varlığın sürdürülmesi ve sorumlulukların adil paylaşımı, stresin algılanış biçimini dönüştürebilmektedir (Yıldırım, 2023). Aile içi desteğin koruyuculuğu, ilişkisel güven ve karşılıklılık normlarına duyarlı seyretmekte; güvenin zedelendiği durumlarda aynı kaynak, eleştirel/denetleyici bir tınıyla beklenen etkiyi göstermemektedir (Holt-Lunstad, 2024). Bu doğrultuda; aile desteği, yalnızca "yakınlık" değil, "öngörülebilirlik ve saygı" ilkeleri çerçevesinde değerlendirildiğinde sürdürülebilir bir dayanak yaratmaktadır.

Arkadaş ve akran çevresi, aidiyet ve karşılıklı anlayışın yanı sıra rol modelleme ve bilgisel rehberlik bileşenlerini sağlamaktadır. Gelişimsel dönemlere göre ağırlığı değişmekle birlikte, akran onayının önem kazandığı ergenlik ve genç yetişkinlikte arkadaş kaynaklı duygusal/ bilgisel destek, kimlik inşası ve toplumsal katılım için özgül bir alan sunmaktadır; örnek vermek gerekirse; zorlayıcı bir eğitim/iş geçişinde akran gruplarından gelen deneyim paylaşımı ve gerçekçi geri bildirim, karar kalitesi ve öz-yeterlik duygusunu güçlendirebilmektedir (Choi ve Park, 2024). Toplum temelli izlem verileri, algılanan desteğin zaman içinde psikolojik uyum göstergelerini yordadığını ve arkadaş–akran kanallarının bu ilişkide anlamlı rol oynadığını göstermektedir (Fierloos vd., 2023). Bu doğrultuda; arkadaş desteği, aile ve partner kaynaklarını tamamlayıcı bir "yatay bağ" işlevi görmektedir.

Okul ve işyeri ilişkileri, örgütlü yaşamın sunduğu süreklilik sayesinde bilgisel ve değerlendirme desteğinin makul bir standardını mümkün kılmaktadır. Öğretmen ve danışman figürlerinin nesnel geri bildirimleri, öğrenme hedeflerinin gerçekçi kalibrasyonunu desteklemekte; işyerinde yönetsel destek ve meslektaş dayanışması, iş yükünün yönetimi ve karar kalitesine doğrudan yansımaktadır (Choi ve Park, 2024). Bu ilişkilerde düzenli ve öngörülebilir geri bildirim döngülerinin oluşması, değerlendirme desteğinin "eleştiri" olarak algılanmasını azaltmakta ve öğrenme–uyum

süreçlerini istikrarlı kılmaktadır (Holt-Lunstad, 2024). Bunun yanı sıra; okul–işyeri ağları, kriz anlarında geçici araçsal destek (görev paylaşımı, esneklik) için kurumsal kanallar sağlayabilmektedir.

Sağlık ve sosyal hizmet ağları ile toplum temelli kuruluşlar, uzmanlık içeriği ve koordinasyon kapasitesi nedeniyle ayrıksı bir kaynak katmanı oluşturmaktadır. Birincil bakım, psikososyal danışmanlık ve sosyal hizmet birimleri; yönlendirme, bilgi akışı ve somut yardımın düzenlenmesini bir arada yürütebilmekte; bu bütünleşik yaklaşım, bireyin destek arayışını parçalı yüklerden arındırmaktadır (Holt-Lunstad, 2024). Türkiye'de farklı yaşam evrelerinde yapılan çalışmalar, resmi kaynaklardan algılanan desteğin konfor ve baş etme göstergeleriyle pozitif ilişkiler verdiğini göstermektedir (Ören vd., 2025). Bu doğrultuda; kurumsal kaynaklar, aile–arkadaş–partner halkalarıyla çelişmeyen, onları tamamlayan bir "örgütleyici omurga" niteliği taşımaktadır.

Kaynaklar arası ilişkinin niteliği, sosyal destekten elde edilen toplam faydayı belirleyen kritik bir değişken olarak görünmektedir. Tek bir kaynağa aşırı yük bindirildiğinde doyum, sabır ve özen kapasitesi daralmakta; yaygın fakat dağınık bir ağda ise ilişki derinliği ve güven sinyalleri zayıflayabilmektedir. Literatür, duygusal ve değerlendirme desteğinin bilgisel ve araçsal desteğin kabulünü ve uygulanabilirliğini artırdığını; bunun yanı sıra; araçsal desteğin sürdürülebilirliğinin duygusal bağın gücü ve adil rol paylaşımıyla belirlendiğini vurgulamaktadır (Holt-Lunstad, 2024; Choi ve Park, 2024). Bu doğrultuda; kaynaklar arası işbölümü ve mesaj uyumu, destekten beklenen etkinin gerçekleşmesi için temel bir koşul olarak okunmaktadır.

Algılanan destek ile fiilen alınan destek arasındaki ayrım, kaynakların "nasıl" işlediğini anlamak açısından önem taşımaktadır. Algılanan destek – "ihtiyaç anında ulaşılabilirlik" inancı – stres değerlendirmenin yönünü ve yoğunluğunu değiştirmekte; fiilen alınan destek ise anlık yardımın niteliğine bağlı, kısa dönemli rahatlatıcı etkiler üretmektedir (Acoba, 2024). Uzunlamasına bulgular, algılanan desteğin zaman içindeki psikolojik uyumla daha tutarlı ilişkiler verdiğini ve bu ilişkinin özellikle kaynakları sınırlı gruplarda daha görünür olabildiğini bildirmektedir (Fierloos vd., 2023). Bu doğrultuda, sosyal destek kaynaklarının gücü yalnızca "kimlerden" geldiğiyle değil, öznel olarak "nasıl okunduğu" ile şekillenmektedir.

Sosyal destek kaynaklarının güncel önemini belirleyen husus, sosyal bağlantının bizzat sağlıkla ilişkili bir belirleyici olarak konumlandırılmasıdır. Kapsamlı sentezler, destekleyici ilişkilerin hem ruhsal hem fiziksel sağlıkla bağımsız ve pratik açıdan anlamlı ilişkiler ürettiğini ortaya koymaktadır; bu doğrultuda; aile, partner, arkadaş–akran, okul–işyeri ve kurumsal ağların birbirini tamamlayan bir bütün olarak tasavvur edilmesi gerekmektedir (Holt-Lunstad, 2024). Bunun yanı sıra; kaynakların güvenilirliği ve erişilebilirliği, destek akışının sürekliliğini teminat altına almakta; örnek vermek gerekirse; aileden gelen duygusal sabitleme ile işyerinden gelen adil görev paylaşımı bir arada olduğunda, bireyin baş etme repertuarı genişlemekte ve öznel iyi oluş istikrarlı bir zemin kazanmaktadır (Holt-Lunstad, 2024; Choi ve Park, 2024). Böylelikle sosyal destek kaynakları, tekil bir "yardım" kaleminden çok, ilişki kalitesi, güven ve karşılıklılık ilkeleriyle çalışan, birbirine eklemlenen bir ekosistem olarak değer kazanmaktadır.

2.2.4. Otizm Tanılı Çocuğa Sahip Ebeveynlerde Sosyal Desteğin Önemi

Otizm tanılı çocuğa sahip ebeveynlerde sosyal destek, hem bakım yükünün psikososyal sonuçlarını sınırlayan bir tampon mekanizma hem de ebeveyn–çocuk etkileşiminin sürdürülebilirliğini güçlendiren bir kaynak olarak temel önemdedir; ebeveynin yakın çevresinden, aileden, akranlardan ve kurumsal ilişkilerden aldığı duygusal, bilgisel ve araçsal katkılar, bakımın süreğen niteliği karşısında tükenmişlik, depresyon ve anksiyete risklerini azaltmakta, ebeveynlikte öz-yeterlik algısını ve aile işlevselliğini güçlendirmektedir (Hyman vd., 2020; Fierloos vd., 2023). Bu doğrultuda; sosyal destek, tek başına sayıca çok bağa sahip olmak anlamına gelmemekte, aksine güvenilir, öngörülebilir ve ihtiyaçla uyumlu bir yardımlaşma akışının devamlılığına işaret etmektedir (Holt-Lunstad, 2024). Spektrumun heterojenliği, eş tanı yükü ve bakım gereksinimlerinin günlük ritme etkisi dikkate alındığında, sosyal desteğin etkisi aile düzeyindeki duygusal iklim ve ekonomik/örgütsel koşullarla birlikte biçimlenmektedir (Lord vd., 2022).

Uluslararası ve Türkiye merkezli bulgular, sosyal desteğin ebeveyn ruh sağlığı üzerindeki koruyucu etkisini tutarlı biçimde ortaya koymaktadır. Küresel ölçekte gerçekleştirilen yakın tarihli bir meta-analiz, bakım verenlerde depresif belirti yaygınlığının yüksek seyrettiğini, ancak algılanan sosyal desteğin arttığı örneklemlerde bu riskin anlamlı biçimde azaldığını bildirmektedir (Lam vd., 2024).

Türkiye örneklemlerinde, otizm tanılı çocuğa sahip annelerde yorgunluk ve sağlıkla ilişkili yaşam kalitesinin sosyal bağların niteliğinden etkilendiği; aileden ve akranlardan gelen doğrulayıcı destekle birlikte günlük baş etme göstergelerinin daha olumlu seyrettiği saptanmıştır (Kara vd., 2024; Soytaç vd., 2023). Bu bulgular, sosyal desteğin yalnızca "iyi hissettiren" bir unsur değil, klinik ölçekte anlamlı sonuçlar üreten bir belirleyici olduğunu göstermektedir.

Sosyal desteğin işlevi iki tamamlayıcı mekanizma üzerinden açıklanmaktadır: "ana etki" yaklaşımına göre destekleyici ilişkilere entegre olmak, stres düzeyi ne olursa olsun iyi oluşu artırmaktadır; "tampon etkisi" yaklaşımında ise destek, yoğun bakım sorumlulukları ve belirsizlik gibi stresörlerin zararlı etkisini zayıflatmaktadır (Holt-Lunstad, 2024; Fierloos vd., 2023). Otizm tanılı çocuğa sahip ebeveynler için bu iki yol çoğu durumda iç içe işlemektedir; örnek vermek gerekirse; aileden gelen duygusal onay, ebeveynin bakım yükünü "başa çıkılabilir" olarak kodlamasını sağlamakta, aynı anda akran ebeveynlerden alınan bilgisel destek günlük rutinlerin daha yönetilebilir hale gelmesine katkı sunmaktadır (Fierloos vd., 2023). Bunun yanı sıra; sosyal destekle ebeveyn öz-yeterliği arasındaki pozitif ilişki, çocuğun problem davranışları karşısında strateji esnekliğini ve tutarlılığı güçlendirmekte, ebeveyn–çocuk etkileşim kalitesinde kalıcı kazanımlara zemin hazırlamaktadır (Fierloos vd., 2023; Hyman vd., 2020).

Ebeveynlikte sosyal desteğin "kaynak–tür–zamanlama" uyumu kritik görünmektedir. Duygusal destek, bakım verenin yalnızlık ve suçluluk duygularını yumuşatarak duygu düzenlemeyi kolaylaştırmakta; bilgisel destek, başvuru yolları, haklar ve günlük rutinlerin örgütlenmesine ilişkin belirsizliği azaltmaktadır; araçsal destek ise somut iş yükünü paylaşarak tükenmişlik döngüsünü kırabilmektedir (Hyman vd., 2020; Holt-Lunstad, 2024). Örnek vermek gerekirse; ev içi görevlerin adil paylaşımıyla birlikte yakın çevreden gelen pratik yardım, çocuğun tedavi/rehabilitasyon randevularının sürdürülebilirliğini artırmakta; ebeveynin akran gruplarıyla bilgi alışverişi, ilerleme beklentilerinin gerçekçi kalibrasyonuna katkı sağlamaktadır (Holt-Lunstad, 2024; Lord vd., 2022). Bunun yanı sıra; değerlendirmeye dönük destek – yani durumun nesnel bir mercekten yeniden çerçevelenmesine yardım eden geri bildirim – yanlış zamanlandığında "eleştiri" olarak

algılanabildiğinden, ilişkinin güven ve saygı ilkeleri çerçevesinde sürdürülmesi önem taşımaktadır (Holt-Lunstad, 2024).

Sosyal desteğin aile işleyişi ve eş ilişkisi üzerindeki etkileri, ebeveynlik çıktılarıyla dolaylı olarak kesişmektedir. Eşler arası destekleyici ortak ebeveynlik, duygusal yükün dengelenmesini ve sınır–kural uygulamasında tutarlılığın artmasını beraberinde getirmektedir; bu yapı, ebeveynlikte "yetersizlik" şemasını törpüleyerek ev içi iletişimi düzenlemektedir (Matalon ve Turliuc, 2023). Aile içi çatışma ve rol belirsizliği durumlarında ise sosyal destek kaynakları parçalı ve kısa ömürlü kalabilmekte, ebeveynin öz-yeterlik algısı zayıfladıkça duygu sosyalleştirme uygulamalarında dalgalanmalar ortaya çıkabilmektedir (Matalon ve Turliuc, 2023; Hyman vd., 2020). Bu doğrultuda; sosyal destek yalnızca dış çevrenin sağladığı bir kaynak değil, aynı zamanda aile içi dayanışma ve karşılıklılık normlarının güçlendirilmesiyle "iç kaynaklara" dönüşen bir süreçtir.

Ekonomik ve hizmet erişimi boyutları, sosyal desteğin önemini daha da artırmaktadır. Türkiye'de erken tanı ve izlem hizmetlerine erişimde sosyodemografik engeller rapor edilmekte; sosyal desteği güçlü olan hanelerde başvuru ve sürdürüm davranışlarının daha istikrarlı seyrettiği bildirilmektedir (Kul vd., 2023). Sosyal destek ağlarının zayıf olduğu hanelerde ise doğrudan ve dolaylı maliyetler bakım yükünü artırmakta, bu durum ebeveyn ruh sağlığı üzerindeki baskıyı ağırlaştırmaktadır (Matin vd., 2022; Zhao vd., 2024). Bu doğrultuda; sosyal destek, yalnızca duygusal bir kalkan değil, aynı zamanda hizmete erişim ve sürekliliğin gerçekçi bir belirleyicisi olarak değerlendirilmektedir (Lord vd., 2022).

Kültürlerarası çalışmalar, sosyal desteğin kaynağına göre farklı etkiler üretebildiğini göstermektedir. Aile kaynaklı destek, birçok toplumda en güçlü tampon mekanizma olarak görünmekte; ancak akran ebeveynlerin deneyim paylaşımı, özellikle belirsizlik dönemlerinde bilgisel ve duygusal düzeyde tamamlayıcı bir işlev üstlenmektedir (Eapen vd., 2023). Türkiye verileri, aile ve yakın çevre desteğinin yüksek olduğu hanelerde bakım verenlerin öznel iyi oluşunun daha güçlü seyrettiğini; bunun yanı sıra; sosyal kabul ve damgalama düzeyinin düşük olduğu topluluklarda ebeveynlerin yardım arama davranışlarının daha görünür hale geldiğini göstermektedir (Eapen vd., 2023; Kul vd., 2023). Bu tablo, sosyal desteğin kültürel normlar ve toplumsal kaynaklarla birlikte düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sosyal destek, ebeveyn–çocuk ilişkisini güçlendirerek çocuk çıktılarıyla da ilişkilenmektedir. Ebeveyn öz-yeterliği, sosyal destekle birlikte yükseldikçe ebeveyn–çocuk etkileşiminin sıcaklık ve duyarlılık bileşenleri güçlenmekte, günlük problem davranışları karşısında tutarlı strateji repertuvarı korunmaktadır (Fierloos vd., 2023). Aile yaşam kalitesi çalışmalarında, sosyal destek düzeyi yüksek hanelerde bakım yükünün öznel değerlendirmesinin daha yönetilebilir olduğu; aile içi rollerin paylaşımı ve karar alma süreçlerinin daha öngörülebilir işlediği gösterilmiştir (Eapen vd., 2023). Bu ilişkilerin kalıcılaşabilmesi için destek akışının sürekliliği—yani kriz anıyla sınırlı kalmayan, gündelik ritme gömülü bir yardımlaşma ağı—belirleyici olmaktadır (Holt-Lunstad, 2024).

Çalışmalar, sosyal desteğin otizm tanılı çocuğa sahip ebeveynler için bir "ekstra" değil, bakım ekosisteminin zorunlu bileşeni olduğunu göstermektedir; bu zorunluluk, duygusal onay, bilgisel yön bulma ve somut yük paylaşımının, ebeveyn ruh sağlığı ve aile işlevselliği üzerindeki çok katmanlı etkilerinden kaynaklanmaktadır (Lord vd., 2022; Hyman vd., 2020). Bu doğrultuda; sosyal desteğin değeri, yalnızca "kimlerden" geldiğiyle değil, "nasıl" ve "ne zaman" sunulduğu ile belirlenmekte; tutarlı, güvenilir ve ihtiyaçla uyumlu destek akışları, ebeveynin baş etme kapasitesini güçlendirmektedir (Holt-Lunstad, 2024; Fierloos vd., 2023). Bunun yanı sıra; ekonomik ve kurumsal koşulların elverişli olduğu ortamlarda sosyal destek ağları daha etkili çalışmakta, bu da ebeveyn ve çocuk için daha istikrarlı bir yaşam ritmi üretmektedir (Matin vd., 2022; Zhao vd., 2024).

2.3. Sosyal Destek ve Ebeveyn Yeterliliği Arasındaki İlişki

Sosyal destek ile ebeveyn yeterliliği arasındaki ilişki, aile yaşam döngüsü boyunca dinamik biçimde yeniden kalibrasyon gerektiren bir etkileşim ağı olarak anlaşılmaktadır; ebeveynin yakın çevreden, akranlardan ve kurumsal ilişkilerden aldığı duygusal, bilgisel ve araçsal katkılar, ebeveynlik görevlerine yönelik öz-yeterlik inançlarını beslemekte, bu inançlar da gündelik ebeveynlik davranışlarının tutarlılığını ve kalitesini güçlendirmektedir (Fierloos vd., 2023). Ebeveyn yeterliliği tekil ve durağan bir kişilik özelliği değil, bağlamsal taleplere ve aile içi rol paylaşımına duyarlı, görev – özgül bir inanç sistemi olarak işlemektedir; bu doğrultuda; bakım yükü, ekonomik koşullar ve eş tanılar gibi dışsal değişkenler yükseldikçe öz-yeterlikte düşüş ve buna paralel olarak ebeveynlik davranışlarında dalgalanma görülmektedir (Hyman

vd., 2020; Güler-Yıldız vd., 2021). Sosyal destek ise bu iniş-çıkışları sönümleyen bir tampon mekanizma ve aynı zamanda öz-yeterlik artışını tetikleyen bir ana etki kaynağı olarak iki kanaldan ilerlemektedir (Holt-Lunstad, 2024).

Bu ilişkinin açıklanmasında iki tamamlayıcı kurgu öne çıkmaktadır. Ana etki yaklaşımına göre, güvenilir ve öngörülebilir ilişkilere entegre olmak, stres düzeyi ne olursa olsun ebeveynin öz-yeterlik ve öz-denetim algısını doğrudan yükseltmektedir; tampon etkisinde ise destek, kriz bazlı yükleri ve belirsizlikleri "başa çıkılabilir" olarak kodlamaya yardım ederek olumsuz etkileri zayıflatmaktadır (Holt-Lunstad, 2024). Uzunlamasına bulgular, her iki sürecin de ebeveynlik bağlamında eşzamanlı işlediğini göstermektedir; örnek vermek gerekirse; aileden gelen duygusal doğrulama, ebeveynin zorlayıcı davranışlara verdiği tepkileri daha öngörülebilir ve tutarlı kılmakta, aynı anda akran ebeveynlerden gelen bilgisel destek, beklentilerin gerçekçi kalibrasyonuna yardım ederek öz-yeterliği güçlendirmektedir (Fierloos vd., 2023). Bunun yanı sıra; ebeveynin öz-yeterlik düzeyi yükseldikçe, aynı sosyal ağdan gelen öneri ve geribildirimlerin kabulü artmakta, böylece destek ile yeterlilik birbirini besleyen bir olumlu geri besleme döngüsü oluşturmaktadır (Ma vd., 2024).

Ebeveynlik görev setine ilişkin mikro süreçler, sosyal desteğin öz-yeterliği nasıl beslediğini görünür kılmaktadır. Duygusal destek, ebeveynin suçluluk, yalnızlık ve yetersizlik şemasını yumuşatmakta; bunun yanı sıra; aile içi iletişimdeki güven ve yakınlık işaretleri, çocuğun yoğun duyguları karşısında ebeveynin duygu düzenleme kapasitesini yükseltmektedir (Holt-Lunstad, 2024). Bilgisel destek, başvuru yolları, haklar ve eğitim-rehabilitasyon pratiklerine ilişkin belirsizlikleri azaltarak karar kalitesini artırmaktadır; araçsal destek ise somut yükü paylaşarak tükenmişliği düşürmekte ve ebeveynin "etki yaratabileceği" alan algısını genişletmektedir (Hyman vd., 2020). Değerlendirmeye dönük destek, yani durumun nesnel bir mercekten yeniden çerçevelenmesine yardım eden, yargısız ve zamanlı geri bildirim, duygusal ve bilgisel destek arasında köprü işlevi görmekte ve öz-yeterlikte kalıcı artışlar üretmektedir; ancak zamanlama ve ilişki tonu doğru ayarlanmadığında "eleştiri" olarak algılanıp ters etki doğurabildiği için güven ve saygı ilkeleri belirleyici olmaktadır (Holt-Lunstad, 2024).

Ebeveyn yeterliliğinin ilişkisel belirleyicileri içinde ortak ebeveynlik (coparenting) kalitesi özel bir ağırlık taşımaktadır. Destekleyici ortak ebeveynlik, sınır ve kural uygulamasında tutarlılığı artırmakta; görev ve sorumlulukların şeffaf paylaşımı, ebeveynin "bu işi yapabiliyorum" inancını pekiştirmektedir (Calabrese vd., 2023). Eşler arası işbirliği zayıfladığında ise aynı sosyal ağdan gelen yardımların etkisi parçalanmakta, ebeveynlikte dalgalanmalar artmakta ve öz-yeterlik zayıflamaktadır; evlilik/ilişki doyumunu düşüren çatışma örüntülerinde ebeveyn yeterliliğinin aracı rol oynadığı gösterilmiştir (Matalon ve Turliuc, 2023). Bu doğrultuda; ortak hedef belirleme, gündelik iş akışının açık planlanması ve tutarlı geribildirim döngüleri, sosyal desteğin yeterliliğe tercümesini hızlandıran düşük maliyetli düzenlemeler olarak öne çıkmaktadır (Calabrese vd., 2023).

Sosyal destek ile ebeveyn yeterliliği arasındaki bağ, okul ve işyeri gibi kurumsal halkalarda da güçlenmektedir. Ebeveyn öz-yeterliği yüksek ebeveynlerin ev-okul işbirliğine daha etkin katıldığı; öğretmenle bilgi paylaşımı, ev ödevi rutini ve sınıf içi stratejilerin evdeki devamlılığı gibi alanlarda daha tutarlı davrandığı meta-analitik olarak gösterilmiştir (Ma vd., 2024). Bu bulgu, kurumsal kaynaktan gelen değerlendirici geribildirimin, aile içindeki duygusal ve araçsal destekle birleştiğinde öz-yeterlikte ölçeklenebilir artışlar yaratabildiğine işaret etmektedir. İş yaşamında yönetsel destek ve meslektaş dayanışması, özellikle bakım randevuları ve ev içi yükler açısından esneklik sağladığında, ebeveynin öz-yeterlik setini takviye etmektedir (Holt-Lunstad, 2024). Türkiye verileri, erken tanı ve izlem akışındaki sosyodemografik engellerin, sosyal ağları güçlü hanelerde daha yönetilebilir değerlendirildiğini ve destek alan ailelerin başvuru-sürdürüm davranışlarının daha istikrarlı seyrettiğini göstermektedir (Kul vd., 2023).

Ruh sağlığı ve iyi oluş ekseninde, sosyal desteğin ebeveyn yeterliliğine katkısı iki katmanlı bir etki üretmektedir. Birinci katmanda, destek algısı depresyon, anksiyete ve tükenmişlik risklerini düşürerek ebeveynin öz-yeterlik kaynaklarını "korumaktadır"; ikinci katmanda ise, ebeveyn çocuk etkileşimindeki olumlu deneyimlerin sıklığı artmakta ve öz-yeterlik inancı davranışsal geri bildirimle pekişmektedir (Lam vd., 2024; Roskam vd., 2021). Türkiye örneklemlerinde, otizm tanılı çocuğa sahip annelerde yorgunluk ve sağlıkla ilişkili yaşam kalitesi ile sosyal bağların niteliği arasında güçlü ilişkiler gösterilmiş; duygusal doğrulama ve adil görev

paylaşımı olduğunda ebeveynin öz-yeterliğinin daha yüksek raporlandığı bildirilmiştir (Kara vd., 2024). Örnek vermek gerekirse; ev içi sorumlulukların görünür ve adil dağıtıldığı, akran ebeveynlerden gerçekçi bilgi akışının sağlandığı ve kurumsal randevu trafiğinin öngörülebilir planlandığı durumlarda, ebeveynin "baş etme" şeması güçlenmekte ve yeterlik algısı kalıcı bir dayanak kazanmaktadır (Hyman vd., 2020; Lord vd., 2022).

Sosyal destek ile ebeveyn yeterliliği arasındaki ilişkinin kültürlerarası boyutu, kaynakların göreli ağırlığına ve damgalama/ kabul örüntülerine duyarlıdır. Aile bağlarının güçlü olduğu toplumlarda aile kaynaklı duygusal ve araçsal destek daha belirgin bir tampon etkisi üretmekte; ancak akran ebeveynlerin deneyim paylaşımı, belirsizlik dönemlerinde bilgisel ve değerlendirici destek açısından benzersiz bir tamamlayıcılık sağlamaktadır (Eapen vd., 2023). Türkiye örneklemleri, sosyal kabulün yüksek ve damgalamanın düşük olduğu topluluklarda ebeveynlerin yardım arama davranışlarının daha görünür olduğunu; bu durumun öz-yeterlik algısına olumlu yansıdığını göstermektedir (Eapen vd., 2023; Kul vd., 2023). Bunun yanı sıra; hane çapındaki ekonomik kısıtlar ile sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimdeki eşitsizlikler, sosyal destek ağlarının etkinliğini doğrudan belirlemekte ve öz-yeterlikte erozyon riskini artırabilmektedir (Matin vd., 2022; Zhao vd., 2024).

Destek sistemlerinin güçlendirilmesine yönelik öneriler, kanıtın işaret ettiği "kaynak–tür–zamanlama uyumu" ilkesinin uygulanmasıyla başlatılmaktadır. Birincisi, aile içi duygusal destek akışının öngörülebilir ve yargısız bir tonda sürdürülmesi, ebeveynin duygu düzenleme kapasitesini ve öz-yeterlik inancını beslemektedir; bunun yanı sıra; bakım ve gündelik işlerin görünmez emek olmaktan çıkarılıp adil ve şeffaf biçimde paylaştırılması, araçsal desteğin sürdürülebilirliğini artırmaktadır (Holt-Lunstad, 2024). İkincisi, akran ebeveyn ağları yoluyla bilgisel ve değerlendirici desteklerin güvenilir kaynaklardan ve gerçekçi çerçevede sunulması önerilmektedir; örnek vermek gerekirse; yerel düzeyde kısa, temalı paylaşım oturumları ve doğrulanmış kaynak listeleri, yanlış bilgiyi sınırlayıp öz-yeterliği pekiştirmektedir (Fierloos vd., 2023). Üçüncüsü, ev-okul hattında düzenli ve anlaşılır geribildirim döngülerinin kurulması, evde uygulanacak mikro stratejiler için gerekli "neden–nasıl" bağını görünür kılmakta; bu doğrultuda; sınıf içi ipuçlarının evdeki rutinlerle hizalanması, ebeveynin eyleme dönük öz-yeterlik algısını güçlendirmektedir

(Ma vd., 2024). Dördüncüsü, işyerlerinde esnek uygulamalar ve kısa süreli görev paylaşımı düzenekleri, ebeveynin randevu ve bakım yüküyle çakışmaları azaltarak öz-yeterliği desteklemektedir; yönetsel desteğin adil ve öngörülebilir sunulması, değerlendirici desteğin "eleştiri" olarak algılanma riskini düşürmektedir (Holt-Lunstad, 2024).

Sistem düzeyinde üç öncelik alanı belirginleşmektedir. İlki, aile-merkezli bakım yaklaşımının yerelleştirilmiş sürümlerinin süreklilik içinde işletilmesidir; Lancet Komisyonu, yoğun destek gereksinimi olan ailelerde bakım koordinasyonu, sevk ve takip akışlarının şeffaf işletilmesini, aileye dönük yük azaltıcı stratejilerin klinik hedeflerle birlikte değerlendirilmesini önermektedir (Lord vd., 2022). İkincisi, birincil basamak ve okul rehberlik kanallarının sosyal destek ekosisteminde "yol bulducu" işlev görmesi ve aileyi güvenilir akran ağlarına ve yerel kaynaklara yönlendirmesidir; bu düzenek, hizmete erişim eşitsizliklerinin etkisini sınırlayabilmektedir (Hyman vd., 2020; Kul vd., 2023). Üçüncüsü, ekonomik yüklerin doğrudan ve dolaylı bileşenlerine dönük pratik kolaylaştırıcıların (ulaşım/ bakım desteği, zamanlama esneklikleri) görünür kılınmasıdır; literatür, maliyet yükü azaldığında sosyal destek ağlarının daha etkin çalıştığını ve ebeveyn öz-yeterliğinin daha dirençli seyrettiğini göstermektedir (Matin vd., 2022; Zhao vd., 2024).

Ebeveyn yeterliliğini desteklemek açısından "küçük ama sık" ilkesi, kanıtın işaret ettiği uygulanabilir bir tasarım mantığıdır. Kısa, hedefe odaklı ve yüksek geribildirim yoğunluklu temaslar, duygusal doğrulamayla birlikte bilgisel ve araçsal mikro adımları birleştirmekte; bu sayede ebeveynin günlük yaşamda hızlı "başarı anları" deneyimlemesine ve öz-yeterliğin kalıcı yükselişine zemin oluşturmaktadır (Fierloos vd., 2023; Hyman vd., 2020). Ev-okul-işyeri üçgeninde mesaj uyumu sağlandığında, aynı davranış hedefi çevresinde çoklu kaynaklardan gelen tutarlı sinyaller, öz-yeterliğin yalnızca bilişsel düzeyde değil, eylem düzeyinde de pekişmesini sağlamaktadır (Ma vd., 2024; Holt-Lunstad, 2024). Türkiye bağlamında, aile ve akrabalık bağlarının güçlü olduğu hanelerde duygusal ve araçsal desteğin aile tarafından üstlenilmesi yaygın seyrettiğinden, akran ebeveyn ağlarının "gerçekçi bilgi ve deneyim" üretmesi ve okul ile sağlık kanallarının bu ağlara köprü kurması, kaynaklar arası tamamlayıcılığı artırmaktadır (Eapen vd., 2023; Kul vd., 2023).

Sosyal desteğin ebeveyn yeterliliğine etkisini değerlendirirken, öz-yeterliğin yalnızca ebeveynin kendi duygulanımını değil, çocuğun günlük katılımını ve öğrenme fırsatlarını da etkileyen stratejik bir kaldıraç olduğu unutulmamalıdır. Öz-yeterliği besleyen destek kümeleri devrede olduğunda, ebeveyn–çocuk etkileşimlerinin sıcaklık ve duyarlılık bileşenleri güçlenmekte; problem davranışları karşısında strateji repertuvarı korunmakta; bunun yanı sıra; aile yaşam kalitesi ve öznel güvenlik hissi istikrarlı bir tabanda seyretmektedir (Fierloos vd., 2023; Eapen vd., 2023). Bu çerçeve, "kimden destek geldiği" kadar "hangi türde ve ne zaman geldiği"nin de belirleyici olduğunu teyit etmekte; güvenilir, öngörülebilir ve ihtiyaçla uyumlu destek akışları, ebeveynin "yapabilirim" inancını canlı tutmakta ve aile ekosisteminin esnekliğini artırmaktadır (Holt-Lunstad, 2024; Hyman vd., 2020).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLGİLİ ÇALIŞMALAR

3.1. Sosyal Destek ve Ebeveyn Yeterliliği Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çalışmalar

Bu bölüm otizm tanılı çocuğa sahip ebeveynlerde algılanan sosyal destek ile ebeveyn yeterliliği arasındaki ilişkinin, çok düzeyli ve bağlama duyarlı mekanizmalar üzerinden işlediğini göstermektedir; bu doğrultuda bölüm, söz konusu ilişkinin 2020–2025 arası güncel kanıtlarını tematik bir akış içinde sentezlemektedir.

Ebeveyn yeterliliği, ebeveynin çocuk bakımını, eğitimini ve davranış düzenlemesini etkili biçimde sürdürebileceğine dair görev-özgül öz-inançlarının bir bütünü olarak tanımlanmakta; bu inançlar ebeveynlik davranışlarının tutarlılığı, ev–okul köprüsüne katılım ve çocuk uyum çıktıları ile anlamlı biçimde ilişkilenmektedir (Güler-Yıldız vd., 2021; Ma vd., 2024). Algılanan sosyal destek ise bireyin ihtiyaç anında çevresinden destek görebileceğine yönelik güven ve ulaşılabilirlik beklentisini içermekte; yapısal ağ göstergelerinden (bağ sayısı, görüşme sıklığı) çok, ilişkisel güven ve etkileşim kalitesine dayalı bir algısal şema olarak işlemektedir (Li ve Wang, 2021; Holt-Lunstad, 2024). Bu doğrultuda; sosyal destek ve ebeveyn yeterliliği arasındaki bağın iki ana hatta – "ana etki" ve "tampon etkisi" – eşzamanlı işlendiği, destek algısının hem doğrudan öz-yeterlik inançlarını beslediği hem de stresörlerin olumsuz etkisini sönümlediği bildirilmektedir (Uddin vd., 2024; Fierloos vd., 2023).

Uluslararası çalışmalar, algılanan sosyal desteğin zaman içinde ebeveyn öz-yeterliğini öngördüğünü ve özellikle kaynakların sınırlı olduğu hanelerde ilişkinin daha belirgin seyrettiğini göstermektedir (Fierloos vd., 2023). Eğitim bağlamına odaklanan çok düzeyli bir meta-analiz, ebeveyn öz-yeterliği ile ev–okul işbirliği arasındaki ilişkinin pratik açıdan anlamlı olduğunu; güvenilir geribildirim ve öngörülebilir iletişim döngülerinin ev içi uygulamaların tutarlılığına yansıdığını rapor etmektedir (Ma vd., 2024). Bu bulgular, sosyal desteğin yalnızca duygusal bir "iyi hissetme" kaynağı olmadığını; bilgisel (yol bulma, strateji seçimi) ve değerlendirmeye dönük (zamanında, yargısız geri bildirim) bileşenleri aracılığıyla ebeveynliğin icrasını güçlendiren işlevsel bir yapı sunduğunu teyit etmektedir (Hyman vd., 2020; Holt-Lunstad, 2024). Bunun yanı sıra; ebeveyn yeterliliğinin yükselmesiyle destekten

yararlanma ve öneri kabulünün arttığı, böylece destek–yeterlilik ekseninde olumlu bir geri besleme döngüsünün oluştuğu bildirilmektedir (Ma vd., 2024).

OSB bağlamındaki güncel araştırmalar, bakım yükünün psikososyal sonuçlarına karşı sosyal desteğin koruyucu rolünü sistematik biçimde göstermektedir. Bakım verenlerde depresif belirti yaygınlığının yüksek seyrettiğini ortaya koyan küresel meta-analitik kanıt, algılanan sosyal desteğin artışıyla bu riskin anlamlı biçimde azaldığını bildirmektedir (Lam vd., 2024). Türkiye örneklemlerinde annelerde yorgunluk ve sağlıkla ilişkili yaşam kalitesi arasında güçlü ilişkiler saptanmış; aileden ve akrandan gelen doğrulayıcı sosyal bağların günlük baş etme göstergelerini iyileştirdiği gösterilmiştir (Kara vd., 2024; Soytaç vd., 2023). Türkiye'de erken tanı ve izlem zincirine erişimde bildirilen sosyodemografik engellerin, sosyal ağları güçlü hanelerde daha yönetilebilir değerlendirildiği; destek ağlarının zayıf olduğu hanelerde ise doğrudan/dolaylı maliyetler ve başvuru süreksizliği nedeniyle ebeveyn ruh sağlığı üzerindeki baskının arttığı belirtilmektedir (Kul vd., 2023; Matin vd., 2022; Zhao vd., 2024). Bu tablo, sosyal desteğin OSB ebeveynliği bağlamında duygusal tampon işlevinin ötesine geçerek hizmete erişim ve sürdürüm davranışlarının da gerçekçi bir belirleyicisi olduğunu göstermektedir (Lord vd., 2022; Hyman vd., 2020).

İlişkisel düzeyde ortak ebeveynlik (coparenting) kalitesinin, sosyal destek–yeterlilik bağının kritik bir aracı olduğu dikkati çekmektedir. Destekleyici ortak ebeveynlik sınır ve kural uygulamasında tutarlılığı artırmakta; görevlerin şeffaf paylaşımı ve karşılıklılık normları, ebeveynin "yapabilirim" inancını beslemektedir (Calabrese vd., 2023). Buna karşılık, çatışmalı veya baltalayıcı ortak ebeveynlik örüntülerinde ebeveynlik davranışlarında dalgalanma artmakta, öz-yeterlik zayıflamakta ve evlilik/ilişki doyumunu düşüren bir etki zinciri oluşmaktadır; nitekim çocuk itaatsizliği ile evlilik doyumu arasındaki olumsuz ilişkinin ebeveyn öz-yeterliği üzerinden kısmen aracılanabildiği gösterilmiştir (Matalon ve Turliuc, 2023). Bu doğrultuda; sosyal destekten en yüksek kazanımın elde edilmesi, aile içinde tutarlı mesaj akışı, adil işbölümü ve öngörülebilir duygusal tonun sürdürülmesiyle mümkün olmaktadır (Calabrese vd., 2023).

Ebeveyn yeterliliğinin ölçümüne ilişkin Türkçe psikometrik güncellemeler, ilgili araştırmaların duyarlılığını artırmaktadır. Yenilenmiş Berkeley Ebeveyn Öz-Yeterlik Ölçeği'nin (BPSE-R) Türkçe uyarlaması, rutin yönetimi, ipucu verme ve problem

çözme gibi görev-özgül yeterlik boyutlarında güvenilir ölçüm sunmaktadır (Güler-Yıldız vd., 2021). OSB'ye özgü ebeveyn yetkinliği değerlendirmesi için geliştirilen ölçeklerin Türkçe geçerlik-güvenirlik bulguları, OSB ebeyenlerinde algılanan yeterlik düzeyinin kümelenme eğilimlerini ve sosyal destekle bağlantılarını görünür kılmaktadır (Özdemir vd., 2024). Bu ölçümsel çerçeve, sosyal desteğin tür ve kaynağına duyarlı analizlerin – aile, arkadaş, "önemli diğeri" – ebeveyn yeterliliğiyle nasıl kesiştiğini güvenilir biçimde gösterebilmektedir (Li ve Wang, 2021).

Algılanan sosyal desteğin kaynak ve içerik boyutları, ebeveyn yeterliliğine etki büyüklüklerini farklılaştırmaktadır. Aile ve yakın partnerden algılanan duygusal doğrulama, benlik değeri ve güven duygusunu beslemekte; arkadaş/akran kaynaklı bilgisel ve değerlendirmeye dönük destek, karar kalitesi ve strateji esnekliğini artırmaktadır; kurumsal/mesleki bağlarda adil muamele ve öngörülebilir geribildirim beklentisi, ebeveynin rolüne dair kontrol hissini güçlendirmektedir (Choi ve Park, 2024; Holt-Lunstad, 2024). Pandemi dönemi literatüründe yalnızlık ve algılanan destek göstergelerinin ruh sağlığına zıt yönlü ilişkiler verdiği; yalnızlığın depresyon/anksiyeteyle daha güçlü pozitif, algılanan desteğin ise zayıf-orta düzeyde negatif ilişkili seyrettiği meta-analitik olarak gösterilmiştir (Gabarrell-Pascuet vd., 2023). Bu desen, ebeveyn yeterliliğinin altında yatan duygu düzenleme ve öz-denetim bileşenlerinin, algılanan destekle birlikte daha esnek ve dirençli seyrettiğine işaret etmektedir.

Kültürlerarası araştırmalar, sosyal desteğin kaynağı ile ebeveyn yeterliliği arasındaki ilişkiye kültürel normların gömülü olduğunu göstermektedir. Aile bağlarının güçlü olduğu yapılarda aile kaynaklı duygusal ve araçsal destek en kuvvetli tampon mekanizmayı üretmekte; ancak akran ebeveyn gruplarının deneyim paylaşımına dayalı bilgisel/değerlendirici desteği, belirsizlik dönemlerinde benzersiz bir tamamlayıcılık sunmaktadır (Eapen vd., 2023). Türkiye verileri, sosyal kabulün yüksek ve damgalamanın düşük olduğu topluluklarda ebeveynlerin yardım arama davranışlarının görünürleştiğini ve bunun öz-yeterlik algısına olumlu yansıdığını göstermektedir (Eapen vd., 2023; Kul vd., 2023). Bu bulgular, destek sistemlerinin güçlendirilmesine yönelik stratejilerin aile-akran-kurumsal hatlar arasında köprü kuracak biçimde tasarlanması gerektiğini düşündürmektedir.

Destek sistemlerinin güçlendirilmesine dönük güncel öneriler, literatürde yinelenen üç ilkeye dayanmaktadır. Birincisi, "kaynak–tür–zamanlama uyumu" ilkesidir: duygusal doğrulamanın yargısız ve öngörülebilir bir tonda sürdürülmesi, bilgisel desteğin güvenilir/kanıta dayalı içerikle sunulması ve araçsal desteğin adil-şeffaf işbölümü ile yürütülmesi, ebeveyn öz-yeterliğini kalıcı biçimde beslemektedir (Holt-Lunstad, 2024; Hyman vd., 2020). İkincisi, mesaj uyumudur: ev-okul hattında düzenli ve anlaşılır geribildirim döngüleri, sınıf içi ipuçlarının ev rutinleriyle hizalanmasını sağlayarak eyleme dönük öz-yeterlik algısını güçlendirmektedir (Ma vd., 2024). Üçüncüsü, erişilebilirliktir: işyerinde esneklik ve kısa süreli görev paylaşımı, sağlık/rehabilitasyon randevularıyla çakışmaları azaltarak destek ağlarının etkinliğini artırmakta; bu etki özellikle ekonomik yüklerin doğrudan/dolaylı bileşenlerinin azaltıldığı durumlarda belirginleşmektedir (Matin vd., 2022; Zhao vd., 2024). Bu üç ilke, Lancet Komisyonu'nun aile-merkezli bakım, bakım koordinasyonu ve yük azaltıcı politikaları vurgulayan çerçevesi ile uyumlu bir doğrultuda görünmektedir (Lord vd., 2022).

Dijitalleşme eksenindeki güncel kanıtlar, çevrim içi sosyal destek tasarımlarının – akran toplulukları, moderatörlü forumlar, kişiselleştirilmiş geribildirim döngüleri – ruh sağlığı göstergelerinde küçük-orta büyüklükte olumlu etkilere sahip olabildiğini; ancak etkinin strateji tasarımı ve kullanıcı angajmanına duyarlı değiştiğini bildirmektedir (Mutter vd., 2024). Bu sonuçlar, dijital kanalların yüz yüze kaynakları ikame etmekten ziyade tamamlayıcı bir mecra sunduğunu; doğru tasarlandığında ebeveyn öz-yeterliğinin beslendiği duygu/ bilgi/ değerlendirme akışlarının sürdürülebilirliğini artırabildiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra; kültüre duyarlı Türkçe ölçüm araçlarının – örneğin BPSE-R Türkçe sürümü ve OSB ebeveyni için ebeveyn yetkinliği ölçeği – yaygınlaşması, yerel izlem ve politika tasarımında veri kalitesini yükseltmektedir (Güler-Yıldız vd., 2021; Özdemir vd., 2024).

Genel olarak sosyal desteğin OSB ebeveynliğinde öz-yeterliği iki kanaldan güçlendirdiğini göstermektedir: bir yandan duygusal tampon etkisiyle tükenmişlik, depresyon ve kaygı risklerini düşürmekte; diğer yandan bilgisel/değerlendirici bileşenlerle ebeveynin strateji repertuarını genişleterek davranışsal tutarlılığı desteklemektedir (Lam vd., 2024; Ma vd., 2024; Fierloos vd., 2023). Türkiye merkezli bulgular, aile ve akrabalık bağlarının güçlü olduğu yapılarda duygusal ve araçsal

desteğin belirginleştiğini; akran ebeveyn ve kurumsal hatlarla kurulacak köprülerin ise belirsizlik dönemlerinde stratejik tamamlayıcılık sunduğunu göstermektedir (Eapen vd., 2023; Kul vd., 2023). Kanıt birikimi, destek sistemlerinin güçlendirilmesi için aile-akran-kurumsal eksenlerde eşgüdüm, adil işbölümü, mesaj uyumu ve erişilebilirlik ilkelerinin birlikte işletilmesinin, ebeveyn yeterliliği ve aile işlevselliği üzerinde kalıcı iyileştirmeler ürettiğini göstermektedir (Holt-Lunstad, 2024; Lord vd., 2022).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, nicel araştırma yaklaşımı kapsamında ilişkisel tarama modeline dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Temel amaç, OSB tanılı çocuğa sahip ebeveynlerde algılanan sosyal destek ile ebeveyn yeterliliği arasındaki ilişkinin incelenmesi ve bu değişkenlerin cinsiyet, eğitim durumu ve medeni durum gibi demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığının değerlendirilmesidir.

4.2. Araştırma Yeri, Evren ve Örneklemi

Araştırmanın çalışma evreni, Bursa ilindeki özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam eden OSB tanılı çocukların ebeveynlerinden oluşmaktadır. Örneklem, Bursa İrem Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, Bursa Hayat Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, Bursa ABA Otizm ve çevrim içi dağıtım kanalları üzerinden ulaşılan toplam 250 ebeveynden oluşmaktadır. Örnekleme yaklaşımı kolayda örneklemedir.

4.3. Veri Toplama Süreci ve Araçları

Veri toplama sureci, katılımcıların bilgilendirilmesi ile başlayacaktır. Katılımcılara, araştırmanın amacı ve prosedürü hakkında detaylı bilgi verilmiş ve bilgilendirilmiş gönüllü onam formu alınmıştır. Katılımcılar, araştırma surecine onay verdikten sonra, veri toplama araçları kendilerine iletilmiş ve gönüllü olarak doldurmaları istenmiştir. Elde edilen veriler anonim olacak şekilde toplanmış ve sadece araştırma amacıyla kullanılmıştır. Veri toplama sureci yaklaşık 1 ay sürmüş olup, toplamda 250 ebeveyn katılmıştır. Katılımcıların onayı alındıktan sonra sosyodemografik özelliklerini belirlemek amacıyla Sosyodemografik Bilgi Formu, sosyal desteği ölçmek amacıyla Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği, ebeveyn yeterliliğini ölçmek için Çocuğu Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Almış Ebeveynlerde Ebeveyn Yeterlilik Ölçeği uygulanmıştır.

4.3.1. Sosyodemografik Bilgi Formu

Sosyodemografik form, araştırmalarda katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, meslek gibi temel sosyal ve demografik özelliklerini belirlemek amacıyla kullanılan kısa bir anket formudur. Söz konusu bu formda yaş, cinsiyet, eğitim, medeni durum, çalışma durumu, gelir ve çocuğun bakım düzenine ilişkin değişkenler yer almaktadır.

4.3.2. Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği

İlk olarak Zimet vd. (1988) tarafından Amerika Birleşik Devletleri′nde geliştirilmiş olup, Türkce'ye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları ise Çakır ve Palabıyıkoğlu (1997) ile Eker, Arkar ve Yaldız (2001) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu ölçek, bireylerin üç temel kaynaktan (aile, arkadaşlar ve özel bir kişi) algıladıkları sosyal desteği öznel olarak değerlendirmelerini amaçlamaktadır. Toplam 12 maddeden oluşan ölçek; aile desteği (madde 3, 4, 8, 11), arkadaş desteği (madde 6, 7, 9, 12) ve ozel insan desteği (madde 1, 2, 5, 10) olmak üzere üç alt boyutu kapsamaktadır. Her madde 1 (kesinlikle katılmıyorum) ile 7 (kesinlikle katılıyorum) arasında puanlanmakta olup, alt boyut puanları 4 ile 28; toplam ölçek puanı ise 12 ile 84 arasında değişmektedir. Yüksek puanlar, bireyin algıladığı sosyal desteğin yüksek olduğunu ifade etmektedir. Yapı geçerliliği kapsamında yürütülen faktör analizleri sonucunda ölçeğin üç faktörlü bir yapıya sahip olduğu belirlenmiş; Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları ise tüm ölçeklerin yüksek derecede güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir (Eker, Arkar ve Yaldız, 2001).

4.3.3. Çocuğu Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Almış Ebeveynlerde Ebeveyn Yeterlilik Ölçeği

Mohammadi (2020) tarafından Otizm Spektrum Bozukluğu tanısı almış çocukların ebeveynlerinde ebeveyn yeterliliğini değerlendirmek amacıyla geliştirilen Ebeveyn Yeterliliği Ölçeği (EYÖ), 5 dereceli Likert tipi bir ölçme aracıdır (1 = çok az, 5 = çok). Ölçek, toplamda 25 maddeden oluşmakta olup, iki alt boyutu kapsamaktadır: "Mevcut duruma uyum sağlama" (maddeler: 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 20) ve "Bakımda mükemmellik" (maddeler: 4, 10–19, 21–25). Katılımcılar bu ölçekten 25 ile 100 arasında puan almakta; yüksek puanlar, ebeveynin yeterlilik düzeyinin yüksek

olduğunu göstermektedir. Ölçeğin güvenirliği oldukça yüksek bulunmuş; Mohammadi'nin (2020) yürüttüğü çalışmada Cronbach's Alpha iç tutarlık katsayısı α = 0.95 olarak raporlanmıştır (Vural, 2021).

4.4. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizi SPSS 27 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Veri seti öncelikle eksik değerler, aykırı gözlemler ve kodlama hataları açısından incelenmiş; tanımlayıcı istatistikler ile çarpıklık–basıklık değerleri değerlendirilerek normalliğin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür. Ölçeklerin güvenirliğini belirlemek amacıyla Cronbach alfa katsayıları hesaplanmıştır. Hipotezlerin test edilmesinde değişkenlerin dağılım özellikleri ve ölçme düzeyleri dikkate alınarak bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü ANOVA ve Pearson korelasyon analizleri kullanılmıştır. Grup karşılaştırmalarında varyans homojenliği Levene testi ile değerlendirilmiş; varsayımın sağlandığı durumlarda equal variances assumed satırındaki sonuçlar temel alınmıştır. ANOVA analizlerinde anlamlı sonuçlar elde edildiğinde farkın yönünü belirlemek üzere uygun post hoc testleri uygulanmış, gruplar arası farkların büyüklüğünü değerlendirmek için Cohen d ve eta kare (η^2) değerleri hesaplanmıştır. Tüm istatistiksel çözümlemelerde anlamlılık düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BULGULAR

5.1. Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Bu bölümde araştırma kapsamına alınan OSB tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin sosyodemografik özelliklerine ilişkin bulgular sunulmaktadır. Tablo 1'de katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, gelir düzeyi, çocuğun bakımını üstlenen kişi ve çalışma durumu değişkenlerine göre frekans ve yüzde dağılımları verilmektedir. Bu betimsel bulgular, örneklemde yer alan katılımcıların demografik ve sosyoekonomik özelliklerinin bütüncül bir görünümünü sunmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların sosyodemografik özelliklerine ilişkin dağılımlar

Değişken	Kategori	n	%
Cinsiyet	Kadın	208	83.2
	Erkek	42	16.8
Yaş	21–25	9	3.6
	26–30	39	15.6
	31–35	41	16.4
	36–40	68	27.2
	40 ve üstü	93	37.2
Eğitim Durumu	İlkokul	33	13.2
	Ortaokul	45	18.0
	Lise	85	34.0
	Lisans	76	30.4
	Yüksek lisans	9	3.6
	Doktora	2	0.8
Medeni Durum	Bekar	15	6.0
	Evli	219	87.6
	Boşanmış	9	3.6
	Dul	7	2.8
Gelir Düzeyi	Düşük	52	20.8
	Orta	174	69.6
	Yüksek	24	9.6
Çocuğun Bakımı	Anne	228	91.2
	Baba	12	4.8
	Diğer	10	4.0
Çalışma Durumu	Evet	80	32.0
	Hayır	170	68.0

Tablo 1'e göre önceki bölümde de ifade edildiği üzere araştırma örnekleminin toplam 250 katılımcıdan oluştuğu görülmektedir. Cinsiyet değişkeni incelendiğinde, katılımcıların 208'inin kadın (%83,2), 42'sinin ise erkek (%16,8) olduğu belirlenmektedir. Buna göre örneklemin büyük çoğunluğunun kadınlardan oluşmakta olduğu ifade edilmektedir.

Yaş dağılımı değerlendirildiğinde, 21–25 yaş aralığındaki katılımcı sayısının 9 (%3,6), 26–30 yaş aralığının 39 (%15,6), 31–35 yaş aralığının 41 (%16,4) olduğu görülmektedir. 36–40 yaş aralığında 68 katılımcı (%27,2), 40 yaş ve üzerinde ise 93 katılımcı (%37,2) yer almaktadır. Bu dağılım, katılımcıların önemli bir kısmının 36 yaş ve üzeri gruplarda toplandığını göstermektedir.

Eğitim durumu değişkeni incelendiğinde, ilkokul mezunu katılımcı sayısının 33 (%13,2), ortaokul mezunu sayısının 45 (%18,0) olduğu görülmektedir. Lise mezunları 85 kişi (%34,0) ile en yüksek orana sahip grubu oluşturmaktadır. Lisans mezunlarının sayısı 76 (%30,4), yüksek lisans mezunlarının 9 (%3,6) ve doktora mezunlarının 2 (%0,8) olduğu görülmektedir. Buna göre örneklemin büyük bölümünün ortaöğretim (lise) ve lisans düzeyinde eğitim almış bireylerden oluşmakta olduğu, lisansüstü (yüksek lisans ve doktora) düzeyinde ise daha sınırlı temsil bulunduğu anlaşılmaktadır.

Gelir düzeyi açısından dağılım incelendiğinde, düşük gelir grubunda yer alan katılımcı sayısının 52 (%20,8), orta gelir grubunun 174 (%69,6) ve yüksek gelir grubunun 24 (%9,6) olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların çoğunluğunun kendisini orta gelir düzeyinde konumlandırmakta olduğu anlaşılmaktadır.

Çocuğun bakımı ile ilgili bulgular değerlendirildiğinde, çocuk bakımından birincil derecede sorumlu olanların büyük ölçüde anneler olduğu görülmektedir. Bakım verenin anne olduğunu belirten katılımcı sayısı 228 (%91,2), baba olduğunu belirtenlerin sayısı 12 (%4,8) ve diğer kişiler (akraba, bakıcı vb.) olduğunu belirtenlerin sayısı 10 (%4,0) olarak kaydedilmektedir. Bu bulgular, bakım sorumluluğunun ağırlıklı olarak anneler üzerinde toplandığını göstermektedir.

Çalışma durumu değişkeni incelendiğinde, herhangi bir işte çalıştığını belirten katılımcı sayısının 80 (%32,0), çalışmadığını belirtenlerin sayısının ise 170 (%68,0) olduğu görülmektedir. Bu durum, örneklemde çalışmayan katılımcıların oranının çalışanlara kıyasla daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Genel olarak Tablo 1'de sunulan sosyodemografik dağılımlar birlikte değerlendirildiğinde, örneklemin ağırlıklı olarak kadın, evli, 36 yaş ve üzeri, lise ve lisans düzeyinde eğitime sahip, kendini orta gelir grubunda tanımlayan ve çocuk bakım sorumluluğu büyük ölçüde anne üzerinde bulunan bireylerden oluşmakta olduğu söylenebilmektedir.

5.2. Ölçeklere İlişkin Betimleyici İstatistikler ve Güvenirlik Bulguları

Bu bölümde araştırmada kullanılan sosyal destek ve ebeveyn yeterliliği ölçeklerine ilişkin betimleyici istatistikler ve güvenirlik bulguları sunulmaktadır. Öncelikle ölçek ve alt boyutlara ait minimum ve maksimum değerler, ortalama puanlar ve standart sapma değerleri rapor edilmekte; böylece katılımcıların ilgili değişkenler bakımından puan dağılımlarının genel düzeyi ve değişkenliği ortaya konulmaktadır. Ardından, her bir ölçek ve alt boyut için hesaplanan Cronbach's Alpha katsayıları verilmekte ve kullanılan ölçme araçlarının iç tutarlılık güvenirliğine ilişkin kanıtlar sunulmaktadır. Bu çerçevede, Tablo 2'de ölçek puanlarına ilişkin betimleyici istatistikler, Tablo 3'te ise güvenirlik katsayıları yer almaktadır.

Tablo 2. Ölçeklere ilişkin betimleyici istatistikler

Değişken	N	Min	Max	Ortalama	SS
Aile desteği	250	4	28	20.54	6.83
Arkadaş desteği	250	4	28	17.94	7.49
Özel insan desteği	250	4	28	15.75	7.71
Toplam sosyal destek	250	12	84	54.23	18.94
Mevcut duruma uyum sağlama	250	20	45	34.49	4.57
Bakımda mükemmellik	250	39	80	65.42	9.23
Toplam ebeveyn yeterliliği	250	59	125	99.90	13.17

Tablo 2 incelendiğinde, çalışmada yer alan tüm ölçek ve alt boyutlara ilişkin betimleyici istatistiklerin 250 katılımcı üzerinden hesaplandığı görülmektedir. Sosyal desteğe ilişkin alt boyutlardan aile desteği puanlarının 4 ile 28 arasında değiştiği, ortalama puanın 20,54 ve standart sapmanın 6,83 olduğu belirlenmektedir. Bu değerler, katılımcıların aile desteği puanlarının örneklem içinde geniş bir aralıkta dağıldığını, ancak puanların ortalama etrafında belirli bir yayılım gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Arkadaş desteği puanları incelendiğinde, yine 4 ile 28 arasında değişen puanlar için ortalamanın 17,94, standart sapmanın ise 7,49 olduğu görülmektedir. Arkadaş desteği ortalamasının aile desteği ortalamasına kıyasla daha düşük olduğu, buna karşılık standart sapmanın bir miktar daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir.

Özel insan desteği alt boyutunda da minimum puanın 4, maksimum puanın 28 olduğu, ortalamanın 15,75, standart sapmanın ise 7,71 olduğu görülmektedir. Özel insan desteği için gözlenen ortalamanın, sosyal desteğin diğer iki alt boyutuna göre daha düşük; standart sapmanın ise en yüksek düzeyde olduğu dikkat çekmektedir. Buna göre sosyal destek alt boyutları bir arada değerlendirildiğinde, örneklemde aile desteği puanlarının ortalama düzeyde en yüksek, özel insan desteği puanlarının ise en düşük düzeyde seyrettiği, varyansın ise özellikle arkadaş ve özel insan desteği boyutlarında daha belirgin olduğu anlaşılmaktadır.

Toplam sosyal destek puanları 12 ile 84 aralığında değişmekte, ortalama 54,23 ve standart sapma 18,94 olarak hesaplanmaktadır. Toplam puanların geniş bir aralıkta dağılmakta olduğu, standart sapma değerinin görece yüksek olması nedeniyle katılımcılar arasında algılanan sosyal destek düzeyleri bakımından heterojen bir dağılım bulunduğu görülmektedir. Alt boyut ortalamaları ile toplam sosyal destek ortalaması birlikte ele alındığında, toplam puanın, aile, arkadaş ve özel insan desteği boyutlarından gelen katkıların birleşik bir göstergesi olarak orta düzeyde bir büyüklükte konumlandığı ifade edilebilmektedir.

Ebeveyn yeterliliğiyle ilişkili değişkenler incelendiğinde, mevcut duruma uyum sağlama puanlarının 20 ile 45 aralığında değiştiği, ortalamanın 34,49, standart sapmanın ise 4,57 olduğu görülmektedir. Bu bulgu, katılımcıların mevcut duruma uyum sağlama puanlarının daha dar bir aralıkta ve görece düşük bir yayılım ile dağıldığını göstermektedir.

Bakımda mükemmellik puanları 39 ile 80 arasında değişmekte, ortalama 65,42 ve standart sapma 9,23 olarak hesaplanmaktadır. Bakımda mükemmellik alt boyutunda gözlenen bu ortalama, ölçeğin bu boyutuna ilişkin puanların örneklemde geniş bir dağılım sergilediğini, standart sapmanın da bunu destekler nitelikte olduğunu göstermektedir.

Toplam ebeveyn yeterliliği puanlarının 59 ile 125 arasında değiştiği, ortalamanın 99,90, standart sapmanın ise 13,17 olduğu görülmektedir. Toplam puanın nispeten geniş bir aralıkta dağıldığı, standart sapma değerinin de ebeveyn yeterliliği açısından katılımcılar arasında anlamlı bir çeşitlilik bulunduğuna işaret ettiği anlaşılmaktadır.

Genel olarak Tablo 2'de yer alan betimleyici istatistikler birlikte değerlendirildiğinde, sosyal destek alt boyutları arasında ortalama düzey açısından aile desteğinin öne çıktığı, arkadaş ve özel insan desteği puanlarının ise görece daha düşük ortalamalarla seyrettiği; buna karşılık varyansın bu iki boyutta daha belirgin olduğu görülmektedir. Ebeveyn yeterliliği ile ilişkili boyutlarda ise mevcut duruma uyum sağlama puanlarının daha dar bir dağılım gösterdiği, bakımda mükemmellik ve toplam ebeveyn yeterliliği puanlarının ise daha geniş bir varyasyon yelpazesinde seyrettiği istatistiksel olarak ortaya konmaktadır.

Tablo 3. Ölçeklerin güvenirlik (cronbach's alpha) sonuçları

Ölçek / Alt Boyut	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha
Aile desteği	4	.940
Arkadaş desteği	4	.941
Özel insan desteği	4	.955
Toplam sosyal destek	12	.948
Mevcut duruma uyum sağlama	9	.721
Bakımda mükemmellik	16	.897
Toplam ebeveyn yeterliliği	25	.915

Tablo 3 incelendiğinde, çalışmada kullanılan ölçek ve alt boyutlara ilişkin iç tutarlılık güvenirlik katsayılarının (Cronbach's alpha) tamamının 0,70'in üzerinde olduğu görülmektedir. Sosyal desteğin alt boyutları olan aile desteği, arkadaş desteği ve özel insan desteği ölçeklerinin her birinin 4 maddeden oluştuğu ve sırasıyla 0,940, 0,941 ve 0,955 düzeyinde Cronbach's alpha katsayısı verdiği belirlenmektedir. Bu değerler, ilgili alt boyut maddelerinin birbirleriyle yüksek düzeyde tutarlı olduğunu, yani her bir alt boyutta yer alan maddelerin aynı kuramsal yapıyı ölçmekte olduğunu göstermektedir. Özellikle özel insan desteği alt boyutu için elde edilen 0,955'lik katsayı, maddeler arası homojenliğin son derece yüksek düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır.

Toplam sosyal destek ölçeği, üç alt boyuttan gelen 12 maddeyi içermekte olup Cronbach's alpha katsayısı 0,948 olarak hesaplanmaktadır. Bu değer, sosyal destek ölçeğinin bütüncül düzeyde de oldukça yüksek iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir. Alt boyutlara ilişkin güvenirlik katsayılarının 0,94 ve üzeri, toplam sosyal destek ölçeğine ilişkin katsayının ise 0,95'e yakın düzeyde olması, sosyal destek yapısının maddelerle istatistiksel olarak tutarlı biçimde temsil edilmekte olduğunu göstermektedir.

Ebeveyn yeterliliği ile ilişkili boyutlara bakıldığında, mevcut duruma uyum sağlama alt boyutunun 9 maddeden oluştuğu ve Cronbach's alpha katsayısının 0,721 olduğu görülmektedir. Bu katsayı, alt boyutta yer alan maddelerin birbirleriyle kabul edilebilir düzeyde iç tutarlılık sergilediğini ve aynı temel yapıyı ölçmekte olduğunu göstermektedir.

Bakımda mükemmellik alt boyutu 16 maddeden oluşmakta ve 0,897 düzeyinde Cronbach's alpha katsayısı vermektedir. Bu değer, bakımda mükemmellik boyutundaki maddelerin yüksek düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğunu ve ölçeğin bu boyutunda ölçülen yapının istatistiksel olarak güçlü biçimde temsil edilmekte olduğunu ortaya koymaktadır.

Toplam ebeveyn yeterliliği ölçeği 25 maddeden oluşmakta ve Cronbach's alpha katsayısı 0,915 olarak hesaplanmaktadır. Bu katsayı, ölçeğin tamamı için yüksek düzeyde iç tutarlılık güvenirliğine işaret etmektedir. Ebeveyn yeterliliği ölçeğinin hem alt boyut düzeyinde (özellikle bakımda mükemmellik) hem de toplam puan düzeyinde 0,70'in üzerinde ve çoğunlukla 0,90'a yakın değerler üretmesi, ölçeğin bu örneklemde tutarlı biçimde işlediğini göstermektedir.

Genel olarak Tablo 3'te sunulan Cronbach's alpha değerleri, çalışmada kullanılan sosyal destek ve ebeveyn yeterliliği ölçeklerinin bu örneklem üzerinde istatistiksel açıdan güvenilir biçimde uygulanmakta olduğunu ortaya koymaktadır.

5.3. Normallik Analizine İlişkin Bulgular

Bu bölümde araştırmada kullanılan sosyal destek ve ebeveyn yeterliliği ölçeklerine ait puanların dağılımlarının parametrik test varsayımlarını karşılayıp karşılamadığını değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilen normallik analizine ilişkin bulgular sunulmaktadır. Bu doğrultuda; her bir değişken için Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri uygulanmakta, buna ek olarak çarpıklık ve basıklık katsayıları hesaplanarak dağılımların simetri ve tepeliğine ilişkin ek kanıtlar elde edilmektedir. Elde edilen istatistiksel değerler, değişkenlerin normallik varsayımına uygunluk durumunun bütüncül biçimde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Normallik analizine ilişkin bulgular Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4. Normallik analizi sonuçları

Değişken	Kolmogorov-Smirnov (p)	Shapiro-Wilk (p)	Basıklık	Çarpıklık
Aile desteği	< .001	< .001	-0.505	-1.016
Arkadaş desteği	< .001	< .001	-0.238	-1.268
Özel insan desteği	< .001	< .001	0.019	-1.267
Toplam sosyal destek	< .001	< .001	-0.113	-1.086
Mevcut duruma uyum	< .001	< .001	-0.393	-0.271
Bakımda mükemmellik	< .001	< .001	-0.514	-0.635
Toplam ebeveyn yeterliliği	< .001	< .001	-0.475	-0.556

Tablo 4 incelendiğinde, çalışmada yer alan tüm değişkenler için hem Kolmogorov-Smirnov hem de Shapiro-Wilk normallik testlerinde p değerlerinin .001'den küçük olduğu görülmektedir. Her iki testte de $p<.001$ bulunması, tüm değişkenlerde normal dağılım varsayımının istatistiksel olarak reddedilmekte olduğunu göstermektedir. Buna göre aile desteği, arkadaş desteği, özel insan desteği, toplam sosyal destek, mevcut duruma uyum, bakımda mükemmellik ve toplam ebeveyn yeterliliği puanlarının hiçbirinin klasik anlamda normal dağılım sergilememekte olduğu anlaşılmaktadır.

Basıklık ve çarpıklık değerleri birlikte değerlendirildiğinde, dağılımların yönü ve formuna ilişkin ek bilgi elde edilmektedir. Aile desteği değişkeni için basıklık değeri -0.505, çarpıklık değeri -1.016 olarak hesaplanmaktadır. Arkadaş desteği için basıklık -0.238, çarpıklık -1.268; özel insan desteği için basıklık 0.019, çarpıklık -

1.267; toplam sosyal destek için ise basıklık -0.113, çarpıklık -1.086 olarak görülmektedir. Bu değerler, sosyal destek ile ilişkili tüm değişkenlerde çarpıklık katsayısının negatif olduğunu ve dağılımların sola çarpık özellik göstermekte olduğunu ortaya koymaktadır. Basıklık katsayılarının sıfıra yakın ya da hafif negatif değerlerde olması, dağılımların normal dağılıma kıyasla belirgin bir sivrilme ya da yayvanlık göstermemekte olduğunu, ancak çarpıklık yönünden sola doğru kaymış bir yapı sergilemekte olduğunu işaret etmektedir.

Ebeveyn yeterliliği ile ilişkili değişkenler incelendiğinde, mevcut duruma uyum değişkeni için basıklık değerinin -0.393, çarpıklık değerinin -0.271 olduğu görülmektedir. Bakımda mükemmellik için basıklık -0.514, çarpıklık -0.635; toplam ebeveyn yeterliliği için basıklık -0.475, çarpıklık -0.556 olarak hesaplanmaktadır. Bu bulgular, ebeveyn yeterliliği boyutlarında da çarpıklık katsayılarının negatif yönde olduğunu ve dağılımların sola çarpık özellikte bulunduğunu göstermektedir. Basıklık değerlerinin yine sıfıra yakın ve hafif negatif düzeylerde seyretmekte olduğu, dolayısıyla bu değişkenlerde de belirgin bir sivrileşme ya da aşırı basıklık örüntüsünün ortaya çıkmamakta olduğu anlaşılmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, normallik test sonuçları ile basıklık ve çarpıklık katsayıları birlikte ele alındığında, çalışmada kullanılan tüm ölçek ve alt boyutlara ait puanların istatistiksel olarak normal dağılım varsayımını karşılamamakta olduğu ve dağılımların özellikle çarpıklık açısından negatif yönelimli bir yapı sergilemekte olduğu görülmektedir; ancak örneklem büyüklüğünün yüksek olması nedeniyle bu testlerin küçük sapmaları bile anlamlı göstermesi beklenen bir durumdur. Basıklık ve çarpıklık değerlerinin tümü ±1.5 aralığında yer aldığından, ölçek puanlarının normal dağılım varsayımını sağladığı kabul edilmiştir. Bu nedenle analiz sürecinde parametrik yöntemler tercih edilmiştir. İki grup karşılaştırmalarında bağımsız örneklem t-testi, ikiden fazla grup içeren karşılaştırmalarda tek yönlü ANOVA, değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla ise Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır.

5.4. Hipotez Testlerine İlişkin Bulgular

Bu bölümde araştırmada test edilen H1–H7 hipotezlerine ilişkin istatistiksel bulgular sunulmaktadır. Bu doğrultuda; öncelikle OSB tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin algıladıkları sosyal destek düzeyi ile ebeveyn yeterlilik düzeyi arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon analizi ile incelenmektedir. Ardından, sosyal destek ve ebeveyn yeterliliği puanlarının cinsiyet, eğitim durumu ve medeni duruma göre farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile değerlendirilmektedir. Analizlerde varyans homojenliği Levene testi ile kontrol edilmekte, homojenliğin sağlanmadığı durumlarda çoklu grup karşılaştırmalarında Games–Howell post hoc testi kullanılmakta ve anlamlı farklar ilgili tablolar üzerinden ayrıntılı biçimde raporlanmaktadır. Etki büyüklüğünü değerlendirmek amacıyla ikili karşılaştırmalarda Cohen d, çok gruplu karşılaştırmalarda ise eta kare (η^2) değerleri hesaplanmakta ve her bir hipotezin desteklenme durumu Tablo 13'te özetlenmektedir.

5.4.1. Değişkenler Arasındaki İlişkiye Ait Korelasyon Analizi

Bu bölümde araştırmada ele alınan sosyal destek ve ebeveyn yeterliliği değişkenleri arasındaki doğrusal ilişkiler korelasyon analizi aracılığıyla incelenmektedir. Analiz kapsamında, sosyal destek ölçeğinin alt boyutları ve toplam puanı ile ebeveyn yeterliliği ölçeğinin alt boyutları ve toplam puanı arasındaki ilişkilerin yönü ve gücü değerlendirilmektedir.

- **H1:** Otizm tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin algıladıkları sosyal destek düzeyi ile ebeveyn yeterlilik düzeyi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

Bu hipotezi test etmek amacıyla değişkenlerin normal dağılım göstermesi nedeniyle iki sürekli değişken arasındaki ilişkiyi incelemeye uygun olan Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Analiz, sosyal destek ölçeğinin üç alt boyutu (aile, arkadaş, özel insan desteği) ve toplam puanı ile ebeveyn yeterliliği ölçeğinin iki alt boyutu (mevcut duruma uyum, bakımda mükemmellik) ve toplam puanı üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Tablo 5. Korelasyon analizi sonuçları

Değişken	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1. Aile desteği	-	0.620**	0.543**	0.827**	0.508**	0.595**	0.594**
2. Arkadaş desteği		-	0.656**	0.886**	0.478**	0.572**	0.567**
3. Özel insan desteği			-	0.862**	0.414**	0.468**	0.472**
4. ÇBASDÖ				-	0.541**	0.631**	0.631**
5. Mevcut duruma uyum					-	0.796**	0.906**
6. Bakımda mükemmellik						-	0.978**
7. EYÖ							-

Not. **p < .01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 5 incelendiğinde, sosyal destek ölçeğinin alt boyutlarının (aile, arkadaş, özel insan desteği) birbirleriyle orta ile yüksek düzey arasında değişen pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler sergilediği görülmektedir. Aile desteği ile arkadaş desteği arasında r=.620, aile desteği ile özel insan desteği arasında r=.543 ve arkadaş desteği ile özel insan desteği arasında r=.656 düzeyinde pozitif korelasyonlar bulunmaktadır (p<.01). Sosyal desteğin alt boyutları ile toplam sosyal destek puanı ÇBASDÖ arasındaki ilişkiler incelendiğinde, aile desteği (r=.827), arkadaş desteği (r=.886) ve özel insan desteği (r=.862) ile toplam sosyal destek puanının yüksek düzeyde ve pozitif yönde ilişkili olduğu görülmektedir (p<.01).

Ebeveyn yeterliliği boyutları ile sosyal destek değişkenleri arasındaki ilişkiler değerlendirildiğinde, aile desteği ile mevcut duruma uyum (r=.508), bakımda mükemmellik (r=.595) ve toplam ebeveyn yeterliliği (EYÖ; r=.594) arasında orta düzeyde pozitif ve anlamlı ilişkiler bulunduğu görülmektedir (p<.01). Benzer biçimde arkadaş desteği ile mevcut duruma uyum (r=.478), bakımda mükemmellik (r=.572) ve EYÖ toplam puanı (r=.567) arasında; özel insan desteği ile mevcut duruma uyum (r=.414), bakımda mükemmellik (r=.468) ve EYÖ toplam puanı (r=.472) arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı korelasyonlar bulunmaktadır (p<.01). Toplam sosyal destek puanı ÇBASDÖ ile mevcut duruma uyum (r=.541), bakımda mükemmellik (r=.631) ve EYÖ toplam puanı (r=.631) arasında da orta düzeyde pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir (p<.01).

Ebeveyn yeterliliği ölçeğinin kendi iç yapısı incelendiğinde, mevcut duruma uyum ile bakımda mükemmellik arasında yüksek düzeyde pozitif bir ilişki bulunduğu (r=.796, p<.01), bu iki alt boyut ile toplam ebeveyn yeterliliği puanı arasındaki ilişkilerin ise sırasıyla r=.906 ve r=.978 düzeyinde olduğu görülmektedir (p<.01). Bu

bulgular, ebeveyn yeterliliği alt boyutları ile toplam puanın birbirleriyle oldukça yüksek düzeyde ilişkili olduğunu ve aynı yapıyı güçlü biçimde yansıttığını göstermektedir. Tüm bu sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, algılanan sosyal destek düzeyleri ile ebeveyn yeterliliği düzeyleri arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunduğu görülmekte ve H1 hipotezi desteklenmektedir.

5.4.2. Cinsiyete Göre Sosyal Destek Düzeyleri

Bu bölümde OSB tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin algıladıkları sosyal destek düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmektedir. Bu doğrultuda; kadın ve erkek katılımcıların aile, arkadaş, özel insan ve toplam sosyal destek puanlarının karşılaştırılmasına dayalı bulgular sunulmaktadır.

- **H2:** Ebeveynlerin algıladıkları sosyal destek düzeyi, cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Cinsiyete göre sosyal destek düzeylerinde farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Analiz öncesinde varyans homojenliği Levene's Test ile değerlendirilmiş ve tüm alt boyutlarda $p>.05$ olduğundan "equal variances assumed" satırındaki sonuçlar esas alınmıştır. Kadın (n=208) ve erkek (n=42) gruplarının aile desteği, arkadaş desteği, özel insan desteği ve toplam sosyal destek puanları karşılaştırılmıştır.

Tablo 6. Cinsiyete göre sosyal destek düzeyleri – bağımsız örneklem t-testi

Değişken	Kadın (Ort.)	Erkek (Ort.)	Ort. Farkı	t	sd	p	Cohen d
Aile desteği	20.79	19.33	1.455	1.261	248	.208	0.213
Arkadaş desteği	17.86	18.30	-0.448	-0.353	248	.724	–0.060
Özel insan desteği	15.89	15.00	0.899	0.688	248	.492	0.116
Toplam Sosyal destek	54.55	52.64	1.905	0.594	248	.553	0.100

Tablo 6 incelendiğinde, OSB tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin algıladıkları sosyal destek düzeylerinin cinsiyete göre ortalama değerleri bakımından birbirine yakın olduğu görülmektedir. Kadınların aile desteği puan ortalaması 20,79 iken erkeklerin ortalaması 19,33 olarak hesaplanmaktadır. Arkadaş desteği açısından kadınların ortalaması 17,86, erkeklerin ortalaması 18,30; özel insan desteğinde kadınların ortalaması 15,89, erkeklerin ortalaması 15,00; toplam sosyal destek

puanlarında ise kadınların ortalaması 54,55, erkeklerin ortalaması 52,64 olarak görülmektedir. Ortalama değerler incelendiğinde, bazı alt boyutlarda kadınların, bazı alt boyutlarda ise erkeklerin puanlarının bir miktar yüksek olmakla birlikte bu farkların mutlak değer olarak düşük düzeyde seyrettiği anlaşılmaktadır.

Bağımsız örneklem t-testi sonuçları değerlendirildiğinde, aile desteği için gözlenen ortalama farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir (t(248)=1.261, p=.208, Cohen d=0.213). Arkadaş desteği için t değeri -0.353 (p=.724, Cohen d=-0.060), özel insan desteği için 0.688 (p=.492, Cohen d=0.116), toplam sosyal destek için ise 0.594 (p=.553, Cohen d=0.100) olarak hesaplanmaktadır. Tüm alt boyutlarda p değerlerinin .05 düzeyinin üzerinde olması, kadın ve erkek ebeveynlerin algıladıkları sosyal destek düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı ölçüde farklılaşmadığını göstermektedir. Cohen d değerlerinin mutlak değer olarak 0.20'nin altında ya da civarında yer alması, cinsiyetin sosyal destek puanları üzerindeki etkinin küçük düzeyde seyrettiğini ortaya koymaktadır. Buna göre, Tablo 6'da sunulan bulgular cinsiyete göre sosyal destek düzeylerinde anlamlı bir farklılaşma olmadığını göstermektedir. Bu bulgular doğrultusunda H2 hipotezi desteklenmemiştir.

5.4.3. Cinsiyete Göre Ebeveyn Yeterliliği

Bu bölümde OSB tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin ebeveyn yeterlilik düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmektedir. Bu doğrultuda; kadın ve erkek katılımcıların mevcut duruma uyum sağlama, bakımda mükemmellik ve toplam ebeveyn yeterliliği puanlarının karşılaştırılmasına dayalı bulgular sunulmaktadır.

- **H3:** Ebeveyn yeterlilik düzeyi, ebeveynlerin cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Cinsiyete göre ebeveyn yeterliliği düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için bağımsız örneklem t-testi kullanılmıştır. Varyans homojenliği Levene's Test ile test edilmiş; tüm alt boyutlarda p>.05 olduğu için analizlerde "equal variances assumed" satırı dikkate alınmıştır. Kadın (n=208) ve erkek (n=42) gruplarının mevcut duruma uyum sağlama, bakımda mükemmellik ve toplam ebeveyn yeterliliği puanları karşılaştırılmıştır.

Tablo 7. Cinsiyete göre ebeveyn yeterliliği – bağımsız örneklem t-testi

Değişken	Kadın (Ort.)	Erkek (Ort.)	Ort. Farkı	t	sd	p	Cohen d
Mevcut duruma uyum sağlama	34.71	33.40	1.301	1.688	248	.093	0.285
Bakımda mükemmellik	66.06	62.24	3.819	2.471	248	.014	0.418
Toplam ebeveyn yeterliliği	100.76	95.64	5.121	2.319	248	.021	0.392

Tablo 7 incelendiğinde, ebeveyn yeterliliğine ilişkin tüm boyutlarda kadınların puan ortalamalarının erkeklere kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Mevcut duruma uyum sağlama puan ortalaması kadınlarda 34,71, erkeklerde 33,40 olarak hesaplanmaktadır. Bakımda mükemmellik boyutunda kadınların ortalaması 66,06 iken erkeklerin ortalaması 62,24'tür. Toplam ebeveyn yeterliliği puanında ise kadınlar için 100,76, erkekler için 95,64 ortalama değeri elde edilmektedir. Bu değerler, tanımlayıcı düzeyde kadın katılımcıların ebeveyn yeterliliği ile ilişkili tüm boyutlarda erkeklere göre daha yüksek puanlara sahip olduklarını göstermektedir.

Bağımsız örneklem t-testi sonuçları incelendiğinde, mevcut duruma uyum sağlama boyutunda gözlenen ortalama farkın istatistiksel olarak anlamlı düzeye ulaşmadığı görülmektedir ($t(248)=1.688$, $p=.093$, Cohen $d=0.285$). Buna karşılık bakımda mükemmellik boyutunda kadınlar ile erkekler arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($t(248)=2.471$, $p=.014$, Cohen $d=0.418$). Benzer biçimde, toplam ebeveyn yeterliliği puanında da kadınların lehine anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($t(248)=2.319$, $p=.021$, Cohen $d=0.392$). Cohen d değerleri bakımda mükemmellik ve toplam ebeveyn yeterliliği için küçük ile orta arasında konumlanmakta ve cinsiyetin bu değişkenler üzerinde düşük–orta düzeyde bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgular, kadın ebeveynlerin bakımda mükemmellik ve toplam ebeveyn yeterliliği puanlarının erkeklere kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek olduğunu, mevcut duruma uyum sağlama boyutunda ise cinsiyetler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığını ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda H3 hipotezi kısmen desteklenmiştir.

5.4.4. Eğitim Durumuna Göre Sosyal Destek Düzeyleri

Bu bölümde otizm spektrum bozukluğu tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin algıladıkları sosyal destek düzeylerinin eğitim durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmektedir.

- **H4:** Ebeveynlerin algıladıkları sosyal destek düzeyi, eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Bu hipotez doğrultusunda; ilkokuldan doktora düzeyine kadar uzanan eğitim kategorileri arasında aile, arkadaş, özel insan ve toplam sosyal destek puanlarına ilişkin ortalama farklılıkları değerlendirmek amacıyla ANOVA sonuçları ile etki büyüklüğü göstergesi olarak hesaplanan eta kare (η^2) değerleri rapor edilmektedir. Eğitim düzeyleri arasındaki anlamlı farklılıkların yönü ve hangi gruplar arasında ortaya çıktığı ise Games–Howell post hoc testi bulguları üzerinden ortaya konulmaktadır.

Tablo 8. Algılanan sosyal destek için ANOVA ve etki büyüklüğü (η^2)

Değişken	F	p	η^2
Aile desteği	3.895	0.002	0.074
Arkadaş desteği	7.684	< .001	0.136
Özel insan desteği	4.684	< .001	0.087
Toplam sosyal destek	7.216	< .001	0.129

Tablo 8 incelendiğinde, algılanan sosyal desteğin tüm alt boyutları ile toplam sosyal destek puanı için eğitim düzeyine göre anlamlı farklılıklar bulunduğu görülmektedir.

Aile desteği değişkeni için F değerinin 3.895, p değerinin .002 ve eta kare (η^2) katsayısının .074 olduğu görülmektedir. Bu bulgu, aile desteği puanlarının eğitim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde değişmekte olduğunu ve eğitim durumunun aile desteği üzerinde küçük ile orta arasında değişen bir etki büyüklüğüne sahip olduğunu göstermektedir.

Arkadaş desteği için $F=7.684$, $p<.001$ ve $\eta^2=.136$ değerleri elde edilmekte, bu da arkadaş desteği puanlarının eğitim düzeyine göre daha belirgin biçimde farklılaştığını ve etki büyüklüğünün orta düzeye karşılık geldiğini düşündürmektedir.

Özel insan desteği değişkeninde F=4.684, p<.001 ve η^2=.087 olarak hesaplanmakta, buna göre özel insan desteği algısının da eğitim durumuna göre anlamlı biçimde değişmekte olduğu ve etki büyüklüğünün küçük–orta aralığında konumlandığı anlaşılmaktadır.

Toplam sosyal destek puanları için F değerinin 7.216, p değerinin .001'in altında ve eta kare katsayısının .129 olduğu görülmektedir. Bu sonuç, eğitim düzeyinin toplam sosyal destek puanları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve orta düzeye yakın bir etki yarattığını göstermektedir.

Genel olarak Tablo 8'de sunulan F, p ve η^2 değerleri birlikte değerlendirildiğinde, ebeveynlerin eğitim düzeyleri yükseldikçe sosyal destek algılarının alt boyutlar ve toplam puan düzeyinde anlamlı biçimde farklılaştığı ve eğitim durumunun algılanan sosyal destek üzerinde kayda değer bir etkiye sahip olduğu ortaya konmaktadır.

Tablo 9. Post hoc (Games–Howell) anlamlı farklar özeti

Değişken	**Anlamlı Fark Gösteren Gruplar**
Aile Desteği	Doktora > İlkokul, Ortaokul, Lise, Lisans; Yüksek lisans > İlkokul, Ortaokul; Lisans > Ortaokul
Arkadaş Desteği	Lisans > İlkokul, Ortaokul; Yüksek lisans > İlkokul, Ortaokul; Doktora > İlkokul
Özel İnsan Desteği	Lisans > İlkokul; Yüksek lisans > İlkokul, Ortaokul; Doktora > İlkokul
Toplam Sosyal Destek	Lisans > İlkokul, Ortaokul; Yüksek lisans > İlkokul, Ortaokul; Doktora > İlkokul, Ortaokul

Tablo 9 incelendiğinde, eğitim düzeyine göre algılanan sosyal destek puanları arasındaki farklılıkların hangi gruplar arasında ortaya çıktığı ayrıntılı biçimde görülmektedir.

Aile desteği açısından değerlendirildiğinde, doktora mezunu katılımcıların ilkokul, ortaokul, lise ve lisans mezunlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksek aile desteği puanlarına sahip olduğu belirlenmektedir. Yüksek lisans mezunlarının aile desteği puanlarının ilkokul ve ortaokul mezunlarından yüksek olduğu, lisans

mezunlarının ise ortaokul mezunlarına kıyasla daha yüksek aile desteği algıladıkları görülmektedir.

Arkadaş desteği boyutunda lisans mezunlarının ilkokul ve ortaokul mezunlarına göre daha yüksek arkadaş desteği algısına sahip olduğu, yüksek lisans mezunlarının da ilkokul ve ortaokul mezunlarından daha yüksek puan aldığı dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra; doktora mezunlarının ilkokul mezunlarına göre arkadaş desteği puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Özel insan desteği açısından incelendiğinde, lisans mezunlarının ilkokul mezunlarına göre, yüksek lisans mezunlarının ilkokul ve ortaokul mezunlarına göre, doktora mezunlarının ise ilkokul mezunlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksek özel insan desteği algısına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Toplam sosyal destek puanlarında da benzer bir örüntü gözlenmektedir. Lisans mezunlarının ilkokul ve ortaokul mezunlarına göre, yüksek lisans mezunlarının yine ilkokul ve ortaokul mezunlarına göre, doktora mezunlarının ise ilkokul ve ortaokul mezunlarına göre daha yüksek toplam sosyal destek düzeyine sahip oldukları belirlenmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde post hoc analizleri anlamlı farklılıkların özellikle ilkokul ve ortaokul düzeyine sahip katılımcılar ile lisans ve üzeri eğitim düzeyine sahip katılımcılar arasında yoğunlaştığını göstermiştir. Daha yüksek eğitim düzeyine sahip katılımcıların tüm alt boyutlarda daha yüksek sosyal destek algıladığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak H4 hipotezi desteklenmiştir.

5.4.5. Eğitim Durumuna Göre Ebeveyn Yeterliliği Düzeyleri

Bu alt bölümde otizm spektrum bozukluğu tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin ebeveyn yeterlilik düzeylerinin eğitim durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmektedir.

- **H5:** Ebeveyn yeterlilik düzeyi, eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Eğitim durumu altı kategoriden oluştuğu için gruplar arasındaki ortalama farkları incelemek üzere tek yönlü ANOVA analizi uygulanmıştır. Levene testi sonuçları tüm alt boyutlarda $p > .05$ olduğundan varyans homojenliğinin sağlandığı

görülmüştür. Bu nedenle ANOVA sonuçları doğrudan yorumlanmış; anlamlı farklılık elde edilmediğinden post hoc analiz yapılmamıştır.

Tablo 10. Ebeveyn yeterliliği için ANOVA ve etki büyüklüğü (η^2)

Değişken	F	p	η^2
Mevcut duruma uyum sağlama	1.194	0.313	0.024
Bakımda mükemmellik	1.150	0.335	0.023
Toplam ebeveyn yeterliliği	1.237	0.292	0.025

Tablo 10 incelendiğinde, ebeveyn yeterliliğine ilişkin tüm değişkenler için eğitim durumu bakımından anlamlı bir farklılık elde edilmediği görülmektedir. Mevcut duruma uyum sağlama değişkeni için F değerinin 1.194, p değerinin .313 ve eta kare (η^2) katsayısının .024 olduğu; bakımda mükemmellik için F=1.150, p=.335, η^2=.023; toplam ebeveyn yeterliliği için ise F=1.237, p=.292 ve η^2=.025 değerlerinin hesaplandığı görülmektedir. Tüm p değerlerinin .05 düzeyinin üzerinde olması, eğitim düzeyi grupları arasında mevcut duruma uyum sağlama, bakımda mükemmellik ve toplam ebeveyn yeterliliği puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığını göstermektedir. Eta kare değerlerinin düşük düzeyde seyretmekte olması, eğitim düzeyinin ebeveyn yeterliliği değişkenleri üzerinde sınırlı bir varyans açıklama oranına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular doğrultusunda H5 hipotezinin desteklenmediği anlaşılmaktadır.

5.4.6. Medeni Duruma Göre Algılanan Sosyal Destek Düzeyleri

Bu bölümde katılımcıların algıladıkları sosyal destek düzeylerinin medeni durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmektedir. Bu doğrultuda; bekar, evli, boşanmış ve dul grupları arasında aile, arkadaş, özel insan ve toplam sosyal destek puanlarına ilişkin ortalama farklılıklar tek yönlü ANOVA ile değerlendirilmekte ve etki büyüklüğü göstergesi olarak eta kare (η^2) değerleri rapor edilmektedir. Levene testi sonuçlarına göre tüm alt boyutlarda $p > .05$ olup varyans homojenliği sağlanmıştır. Bu nedenle ANOVA sonuçları doğrudan yorumlanmış; anlamlı farklılık bulunmadığı için post hoc analize gerek duyulmamıştır.

Tablo 11. Algılanan sosyal destek için ANOVA ve etki büyüklüğü (η^2)

Değişken	F	p	η^2
Aile desteği	1.505	0.214	0.018
Arkadaş desteği	0.526	0.665	0.006
Özel insan desteği	0.203	0.894	0.002
Toplam sosyal destek	0.028	0.994	0.000

Tablo 11 incelendiğinde, algılanan sosyal desteğin aile, arkadaş, özel insan ve toplam sosyal destek boyutlarında medeni duruma göre anlamlı bir farklılık elde edilmediği görülmektedir. Aile desteği için $F=1.505$, $p=.214$, $\eta^2=.018$; arkadaş desteği için $F=0.526$, $p=.665$, $\eta^2=.006$; özel insan desteği için $F=0.203$, $p=.894$, $\eta^2=.002$; toplam sosyal destek için ise $F=0.028$, $p=.994$, $\eta^2=.000$ değerleri hesaplanmaktadır. Tüm p değerlerinin .05 düzeyinin üzerinde bulunması, bekar, evli, boşanmış ve dul grupları arasında algılanan sosyal destek puanlarının istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşmadığını göstermektedir. Eta kare katsayılarının tüm değişkenlerde .02'nin altında ve sıfıra çok yakın değerler alması, medeni durumun sosyal destek düzeyleri üzerinde ihmal edilebilir düzeyde bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak H6 hipotezi desteklenmemiştir.

5.4.7. Medeni Duruma Göre Ebeveyn Yeterlilik Düzeyleri

Bu bölümde OSB tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin ebeveyn yeterlilik düzeylerinin medeni durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmektedir. Bu doğrultuda; bekar, evli, boşanmış ve dul grupları arasında mevcut duruma uyum sağlama, bakımda mükemmellik ve toplam ebeveyn yeterliliği puanlarına ilişkin ortalama farklılıklar tek yönlü ANOVA ile değerlendirilmekte ve etki büyüklüğü göstergesi olarak eta kare (η^2) değerleri rapor edilmektedir.

- **H7:** Ebeveyn yeterlilik düzeyi, ebeveynlerin medeni durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 12. Ebeveyn yeterliliği için ANOVA ve etki büyüklüğü (η^2)

Değişken	F	p	η^2
Mevcut duruma uyum sağlama	1.240	0.296	0.015
Bakımda mükemmellik	1.295	0.277	0.016
Toplam ebeveyn yeterliliği	1.371	0.252	0.016

Tablo 12 incelendiğinde, ebeveyn yeterliliğine ilişkin tüm değişkenler için medeni durum bakımından anlamlı bir farklılık elde edilmediği görülmektedir. Mevcut duruma uyum sağlama boyutu için F değerinin 1.240, p değerinin .296 ve eta kare (η^2) katsayısının .015 olduğu; bakımda mükemmellik için F=1.295, p=.277, η^2=.016; toplam ebeveyn yeterliliği için ise F=1.371, p=.252 ve η^2=.016 değerlerinin hesaplandığı görülmektedir. Tüm p değerlerinin .05 düzeyinin üzerinde olması, bekar, evli, boşanmış ve dul grupları arasında mevcut duruma uyum sağlama, bakımda mükemmellik ve toplam ebeveyn yeterliliği puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığını göstermektedir. Eta kare katsayılarının düşük düzeyde seyretmekte olması, medeni durumun ebeveyn yeterliliği değişkenleri üzerinde sınırlı bir varyans açıklama oranına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular doğrultusunda H7 hipotezinin desteklenmediği anlaşılmaktadır.

Tablo 13. Hipotezlerin test sonuçlarının özeti

Hipotez	Hipotezin Özeti	Kullanılan Test	p	Sonuç
H1	Değişkenler arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır.	Pearson Korelasyon	p < .01	Desteklendi
H2	Algılanan sosyal destek düzeyi cinsiyete göre farklılık gösterir.	Bağımsız Örneklem t-Testi	p > .05	Desteklenmedi
H3	Ebeveyn yeterliliği cinsiyete göre farklılık gösterir.	Bağımsız Örneklem t-Testi	p < .05	Kısmen Desteklendi
H4	Algılanan sosyal destek düzeyi eğitim durumuna göre farklılık gösterir.	Tek yönlü ANOVA	p < .01	Desteklendi
H5	Ebeveyn yeterliliği eğitim durumuna göre farklılık gösterir.	Tek yönlü ANOVA	p > .05	Desteklenmedi
H6	Algılanan sosyal destek düzeyi medeni duruma göre farklılık gösterir.	Tek yönlü ANOVA	p > .05	Desteklenmedi
H7	Ebeveyn yeterliliği medeni duruma göre farklılık gösterir.	Tek yönlü ANOVA	p > .05	Desteklenmedi

Tablo 13 incelendiğinde, araştırmada test edilen yedi hipotezden ikisinin (H1 ve H4) tamamen, birinin (H3) ise kısmen desteklendiği, dört hipotezin (H2, H5, H6, H7) ise desteklenmediği görülmektedir. H1 hipotezine ilişkin olarak Pearson korelasyon analizi sonuçları, algılanan sosyal destek düzeyi ile ebeveyn yeterlilik düzeyi arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunduğunu göstermektedir. H4 hipotezi kapsamında yürütülen tek yönlü ANOVA analizleri ise algılanan sosyal destek düzeyinin eğitim durumuna göre anlamlı biçimde farklılaştığını ortaya koymaktadır. Buna karşılık, H3 hipotezi ebeveyn yeterliliği açısından cinsiyet

değişkenine göre yalnızca bazı boyutlarda (bakımda mükemmellik ve toplam ebeveyn yeterliliği) anlamlı farklılık saptanmış olması nedeniyle kısmen desteklenmektedir.

Diğer hipotezlere ilişkin bulgular incelendiğinde, algılanan sosyal destek düzeyinin cinsiyete (H2) ve medeni duruma (H6) göre; ebeveyn yeterliliği düzeyinin ise eğitim durumuna (H5) ve medeni duruma (H7) göre anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır. İlgili testlerde p değerlerinin .05 düzeyinin üzerinde olması, bu demografik değişkenlerin söz konusu ölçek puanlarını istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ayırt etmemekte olduğunu göstermektedir. Genel olarak Tablo 13'te özetlenen bulgular, algılanan sosyal destek ile ebeveyn yeterliliği arasında anlamlı bir ilişki bulunduğunu, sosyal destek düzeylerinin özellikle eğitim durumu değişkenine duyarlı olduğunu, buna karşın cinsiyet ve medeni durumun sosyal destek ve ebeveyn yeterliliği üzerindeki etkilerinin sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır.

TARTIŞMA

Bu araştırmada otizm tanılı çocuğa sahip ebeveynlerde algılanan sosyal destek ile ebeveyn yeterliliği arasındaki ilişkinin ve bu iki yapının cinsiyet, eğitim durumu ve medeni durum gibi sosyodemografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi amaçlanmaktadır. Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, algılanan sosyal destek ile ebeveyn yeterliliği arasında orta–yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı ilişkiler saptandığı; sosyal destek düzeylerinin eğitim durumuna göre anlamlı biçimde farklılaştığı; ebeveyn yeterliliğinin kadınlarda daha yüksek olduğu, buna karşın cinsiyet ve medeni durumun sosyal destek ve ebeveyn yeterliliği üzerinde sınırlı ayırt edici güce sahip olduğu görülmektedir. Kullanılan ölçeklerin iç tutarlılık katsayılarının yüksek çıkması ve istatistiksel analizlerin tutarlı örüntüler üretmesi, elde edilen bulguların ölçme güvenirliği ve istatistiksel geçerlilik açısından desteklenmekte olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın temel bulgularından ilki, algılanan sosyal destek ile ebeveyn yeterliliği arasındaki ilişkidir. Korelasyon analizleri, sosyal desteğin hem alt boyutları (aile, arkadaş, özel insan desteği) hem de toplam puanı ile ebeveyn yeterliliğinin hem alt boyutları hem toplam puanı arasında orta düzeyden yüksek düzeye uzanan pozitif ilişkiler bulunduğunu göstermektedir (r değerlerinin yaklaşık .41–.63 aralığında değiştiği görülmektedir). Bu sonuç, algılanan sosyal destek arttıkça ebeveynlerin otizm tanılı çocuğun bakımını yönetme, mevcut duruma uyum sağlama ve bakımda mükemmellik gösterme konularında kendilerini daha yeterli hissettiklerini ortaya koymaktadır. Bu örüntü, çok farklı kültürel bağlamlarda yürütülen çalışmalarla uyumlu görünmektedir. Örneğin; Hollanda'da yürütülen boylamsal bir çalışmada algılanan sosyal desteğin, 0–8 yaş çocuğa sahip ebeveynlerde ebeveyn öz-yeterliğini zaman içinde anlamlı biçimde yordadığı, sosyal destek düzeyindeki artışın ebeveyn öz-yeterliğindeki artışla ilişkili olduğu gösterilmiştir (Fierloos vd., 2023). Benzer biçimde Çin'de otizm tanılı çocuk ebeveynleriyle yürütülen çalışmalarda, ebeveyn öz-yeterliği ve sosyal desteğin aile yaşam kalitesini birlikte açıkladığı, sosyal desteğin ebeveyn öz-yeterliği ile aile yaşam kalitesi arasındaki ilişkide kısmi aracı rol üstlendiği bildirilmiştir (Feng vd., 2022; Dai vd., 2024). İran'da Mohammadi vd. tarafından geliştirilen ve bu araştırmada da kullanılan Ebeveyn Yeterlilik Ölçeği'nin orijinal çalışmasında da sosyal – örgütsel kaynakların ebeveyn yeterliliği ile yakından ilişkili

olduğu vurgulanmaktadır. Türkiye'de yürütülen güncel bir yüksek lisans tezinde ise otizm spektrum bozukluğu tanılı çocuğa sahip ebeveynlerde algılanan sosyal destek ile ebeveyn yeterliliği arasında pozitif ve anlamlı, düşük düzeyde bir ilişki ($r \approx .23$) saptanmış; yaşam kalitesinin de ebeveyn yeterliliğini anlamlı biçimde yordadığı bildirilmiştir (Erik, 2024). Bu araştırmada elde edilen korelasyon katsayılarının söz konusu tez çalışmasına kıyasla daha yüksek olması, örneklemin büyüklüğü, kullanılan ölçeklerin farklı alt boyut yapıları ve çalışma grubunun demografik özelliklerindeki farklılıklarla ilişkili olabilmektedir; ancak tüm çalışmaların ortak paydası, sosyal desteğin ebeveyn yeterliliği ile tutarlı biçimde pozitif yönde ilişki göstermesidir.

Elde edilen bu bulgular, ebeveyn öz-yeterliğini çocukla ilgili sonuçlar ve aile yaşam kalitesi açısından kritik bir değişken olarak ele alan recente çalışmaları desteklemektedir. Çin'de yürütülen bir araştırmada ebeveyn öz-yeterliğinin, sosyal destek aracılığıyla aile yaşam kalitesini hem doğrudan hem dolaylı olarak yordadığı; sosyal desteğin, öz-yeterlik ile yaşam kalitesi arasındaki toplam etkinin yaklaşık üçte birini açıkladığı bildirilmiştir (Feng vd., 2022). Yine Çin'de yeni tanı almış otizm tanılı çocukların aileleriyle yürütülen bir yıllık izlem çalışmasında, ebeveyn öz-yeterliği ve sosyal desteğin, aile yaşam kalitesi için temel hedef değişkenler olduğu; öz-yeterlik ve sosyal desteği yüksek olan ailelerin, tanı sonrası ilk yılda daha iyi uyum ve daha yüksek yaşam kalitesi bildirdikleri rapor edilmiştir (Dai vd., 2024). Türkiye bağlamında 4–6 yaş otizm tanılı çocuğa sahip ebeveynlerle yapılan bir çalışmada, ebeveyn öz-yeterliği ve aile yılmazlık düzeyinin yaşam kalitesi algısını anlamlı biçimde yordadığı ve bu değişkenlerin birlikte ele alınmasının ailelere yönelik danışmanlık programlarının planlanmasında önemli olduğu vurgulanmaktadır (Fayız ve Palancı, 2023). Bu araştırmada sosyal desteğin doğrudan ebeveyn yeterliliği ile ilişkili bulunması, söz konusu modellerle uyumlu biçimde, ebeveyn öz-yeterliğinin sosyal destek ağları ile beslendiğini ve özellikle otizm bağlamında desteklenmeye açık dinamik bir yapı olduğunu doğrulamaktadır.

Sosyal desteğin ebeveyn yeterliliği ile ilişkisine dair elde edilen bu örüntü, daha geniş ruh sağlığı ve sosyal bağlantı literatürünün sunduğu kanıtlarla da tutarlı görünmektedir. Sosyal bağlantının hem ruhsal hem fiziksel sağlık için bağımsız bir belirleyici olduğunu vurgulayan geniş ölçekli bir derleme, sosyal desteğin stres süreçlerinde hem "ana etki" hem de "tampon etki" mekanizmaları üzerinden işlediğini,

algılanan desteğin özellikle stresli yaşam olaylarında koruyucu rol üstlendiğini ortaya koymaktadır (Holt-Lunstad, 2024). Otizm tanılı bireylerin bakım verenlerinde yürütülen meta-analitik bir yapısal eşitlik modellemesi çalışmasında da, olumlu başa çıkma stratejilerinin sosyal destek ve aile yaşam kalitesi ile pozitif yönde ilişkili olduğu; sosyal desteğin aile yaşam kalitesini doğrudan ve anlamlı biçimde artırdığı gösterilmiştir (Wang, Liu ve Zhang, 2022). Lam vd. tarafından gerçekleştirilen ve otizm tanılı çocukların bakım verenlerinde depresyon yaygınlığını inceleyen güncel meta-analiz, sosyal desteği düşük algılayan gruplarda depresif belirti oranlarının belirgin biçimde yükseldiğini ve destek artırıcı programların bir halk sağlığı önceliği olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu kanıtlar, mevcut çalışmada saptanan sosyal destek–ebeveyn yeterliliği ilişkisinin yalnızca istatistiksel bir bulgu olmadığını; ruh sağlığı, aile uyumu ve hizmete erişim açısından kritik bir mekanizmayı işaret etmekte olduğunu göstermektedir.

Araştırmada sosyal destek alt boyutlarına ilişkin ortalamalar incelendiğinde, aile desteği puanlarının en yüksek, özel insan desteği puanlarının ise en düşük düzeyde seyrettiği; arkadaş desteği ile özel insan desteği alt boyutlarında varyansın daha belirgin olduğu görülmektedir. Bu durum, Türkiye bağlamında aile merkezli destek sistemlerinin halen en baskın kaynak olduğunu, ebeveynlerin çoğunlukla aile ve akrabalık ağlarına dayalı bir destek yapısı içinde yaşadıklarını düşündürmektedir. Nitekim erken tanı almış otizm tanılı çocukların anneleriyle yapılan bir çalışmada, OSB grubunun, tipik gelişim gösteren çocukların annelerine kıyasla çok boyutlu algılanan sosyal destek puanlarının daha düşük olduğu; ancak aile alt boyutunda farkın görece daha sınırlı olduğu bildirilmiştir (Barmak vd., 2025). Pandemi döneminde otizm tanılı çocuğa sahip annelerle yürütülen bir araştırmada da aile, arkadaş ve özel bir kişiden algılanan desteğin stresle başa çıkma tutumlarıyla güçlü ve pozitif ilişkiler verdiği; aile desteği puanlarının diğer kaynaklara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır (Oğuz, 2024). Bu bulgular, mevcut araştırmada aile desteği alt boyutunun öne çıkması ile tutarlılık göstermektedir.

Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu, ebeveyn yeterliliği ile ilişkili tüm boyutlarda kadınların puan ortalamalarının erkeklerden daha yüksek olması; ancak sosyal destek düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı biçimde farklılaşmamasıdır. Mevcut duruma uyum sağlama boyutundaki fark istatistiksel olarak anlamlı düzeye

ulaşmazken, bakımda mükemmellik ve toplam ebeveyn yeterliliği puanlarında kadınların erkeklere göre anlamlı biçimde daha yüksek puan aldığı, etki büyüklüklerinin küçük–orta düzeyde seyrettiği görülmektedir. Bu bulgu, otizm tanılı çocukların bakım sorumluluğunun Türkiye'de ağırlıklı olarak anneler üzerinde toplandığını gösteren birçok çalışma ile örtüşmektedir; bakım rolüne daha yoğun biçimde maruz kalmanın, zaman içinde ebeveynlik görevlerine ilişkin özgül yeterlik algısını artırıyor olabileceği düşünülebilmektedir. Türkiye'de 4–6 yaş otizm tanılı çocuğa sahip ebeveynlerle yürütülen çalışmada da öz-yeterliğin, aile içi yılmazlık ve yaşam kalitesi ile aile işleyişini yordayan temel değişkenlerden biri olduğu; özellikle annelerin duygusal yük ve sorumluluk düzeylerinin yüksek olduğu vurgulanmaktadır (Fayız ve Palancı, 2023).

Uluslararası literatür, cinsiyete göre ebeveynlik deneyimlerinin farklılaşabildiğini; ancak sosyal destek ve öz-yeterlik örüntülerinin kültürden kültüre değiştiğini göstermektedir. Suudi Arabistan'da yürütülen bir çalışmada sosyal desteğin otizm tanılı çocuk ebeveynlerinin yaşam doyumu üzerindeki koruyucu rolü incelenmiş; sosyal desteğin özellikle stres düzeyi düşük ve orta düzeyde olan ebeveynlerde yaşam doyumunu anlamlı biçimde artırdığı ve annelerin daha yüksek stres bildirdiği rapor edilmiştir (Khusaifan ve El Keshky, 2021). Yine aynı ülkede ebeveyn yaşam kalitesine ilişkin diğer bir çalışmada, annelerin babalara kıyasla daha düşük yaşam kalitesi ve sosyal destek algısı bildirdiği saptanmıştır (Salami ve Alhalal, 2024). Buna karşın, bu araştırmada sosyal destek düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermemesi, örneklemde babaların sayısının görece düşük olması, toplumsal geniş aile yapısının hem anne hem babaya benzer düzeyde destek sunabilmesi ve ölçülen yapının öznel algı olması ile ilişkili olabilmektedir. Cinsiyet farkının özellikle ebeveyn yeterliliği boyutunda ortaya çıkması, annelerin günlük bakım pratiklerinde daha yoğun rol almaları ve çocuğun davranışlarını yönetme deneyiminin çoğunlukla anne üzerinden yürütülmesiyle uyumlu görünmektedir.

Eğitim düzeyi açısından bakıldığında, sosyal desteğin tüm alt boyutlarında ve toplam sosyal destek puanında eğitim düzeyi arttıkça anlamlı farklar oluştuğu; ilkokul ve ortaokul mezunu ebeveynlerin, lisans ve lisansüstü mezunlara kıyasla daha düşük sosyal destek algıladıkları görülmektedir. Post hoc analizler, anlamlı farkların özellikle ilkokul–ortaokul düzeyindeki gruplar ile lisans ve üzeri eğitim düzeyine sahip gruplar

arasında yoğunlaştığını göstermektedir. Bu desen, sosyal desteğin sosyoekonomik göstergeler ve eğitim düzeyi ile kümelendiğini bildiren güncel çalışmalarla tutarlıdır. Örneğin; Çin'de otizm tanılı çocukların bakım verenleriyle yürütülen bir çalışmada, sosyal desteğin aile yaşam kalitesi üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu; daha yüksek eğitim düzeyine sahip ebeveynlerin hem resmi (kurumsal) hem gayriresmi (aile–arkadaş) destek kaynaklarını daha fazla kullandığı bildirilmiştir (Ran vd., 2023). Mısır'da yürütülen bir çalışmada da otizm tanılı çocuk annelerinin algılanan sosyal destek düzeylerinin, eğitim düzeyi ve gelir arttıkça yükseldiği ve bu artışın yaşam kalitesi ile pozitif ilişki gösterdiği rapor edilmiştir (Rezq vd., 2025). Türkiye'de otizm tanılı çocuk ailelerinde aile işlevselliği ve sosyal desteği inceleyen bir çalışmada, OSB grubunun sosyal destek düzeylerinin tipik gelişim gösteren çocuk ailelerine kıyasla daha düşük olduğu; ancak aile içi işlevselliğin ve sosyal desteğin birlikte ele alındığında aile uyumunu anlamlı biçimde yordadığı gösterilmiştir (Barmak vd., 2025). Bu araştırmada eğitim düzeyi arttıkça sosyal desteğin artması, ebeveynlerin bilgiye, profesyonel hizmetlere ve akran destek ağlarına erişimlerinin eğitimle birlikte genişlemesi ile ilişkili görünmektedir. Bunun yanı sıra, eğitim düzeyine göre ebeveyn yeterliliği puanlarının anlamlı biçimde farklılaşmaması dikkat çekicidir. Eğitim düzeyleri arasında ebeveyn yeterliliği puan ortalamalarının birbirine görece yakın seyretmesi ve ANOVA sonuçlarında anlamlı fark saptanmaması, ebeveynlik yeterliliğinin bu örneklemde formel eğitimden çok doğrudan bakım deneyimi, çocuğun belirtilerinin şiddeti, aile içi destek ve hizmete erişim örüntüleri gibi etmenlerle şekillenmekte olabileceğini düşündürmektedir. Türkiye'de otizm tanılı çocuğa sahip ebeveynlerle yürütülen bir çalışmada da, ebeveyn öz-yeterlik düzeyinin yaşam kalitesi ve yılmazlık ile ilişkili olduğu; ancak bazı demografik değişkenler (örneğin çocuk sayısı) açısından anlamlı farklılık gözlenmediği bildirilmiştir (Fayız ve Palancı, 2023). Benzer biçimde, Erik'in (2024) çalışmasında algılanan sosyal destek ve yaşam kalitesinin ebeveyn yeterliliği ile anlamlı ilişkiler verdiği; ancak eğitim ve bazı demografik değişkenlerin yeterlilik puanlarını sınırlı düzeyde ayırt ettiği rapor edilmektedir. Mevcut bulgular, eğitim düzeyinin sosyal destek ağlarının genişliği ve niteliği üzerinde etkili olduğunu, ancak ebeveyn yeterliliğinin daha doğrudan bakım deneyimi ve psikososyal değişkenlerle ilişkili olabileceğini düşündürmektedir.

Medeni duruma ilişkin bulgular, algılanan sosyal destek ve ebeveyn yeterliliği puanlarının bekar, evli, boşanmış ve dul grupları arasında anlamlı biçimde

farklılaşmadığını göstermektedir. Eta kare değerlerinin tüm değişkenlerde çok düşük düzeyde olması, medeni durumun bu örneklemde sosyal destek ve ebeveyn yeterliliği üzerinde ihmal edilebilir düzeyde varyans açıkladığını düşündürmektedir. Bu sonuç, bir yönüyle alanyazındaki bazı çalışmalarla ayrışmaktadır. Örneğin; Çin'de otizm tanılı çocuk ebeveynleriyle yürütülen bir çalışmada, evlilik uyumu ve aile işlevselliğinin sosyal destek ve ebeveyn stresi ile yakından ilişkili olduğu, evlilik ilişkisini olumsuz değerlendiren ebeveynlerin daha düşük uyum ve daha yüksek stres bildirdiği rapor edilmiştir (He vd., 2023). Benzer biçimde Güney Afrika ve Suudi Arabistan gibi bağlamlarda, evlilik doyumunun ve sosyal desteğin ebeveyn yaşam kalitesi ile güçlü biçimde ilişkili olduğu; eşler arası çatışmanın ise hem ebeveyn yeterliliğini hem de çocuk uyumunu olumsuz etkileyebildiği bildirilmektedir (Salami ve Alhalal, 2024; Gur ve Golan Bayazy, 2024). Mevcut çalışmada medeni duruma göre fark saptanmamış olması, örneklemde evli bireylerin oranının çok yüksek olması (yaklaşık %88) ve bekar/boşanmış/dul grupların sayıca sınırlı kalması nedeniyle istatistiksel gücün düşmüş olmasına; bunun yanı sıra; geniş aile ve akrabalık ağlarının medeni duruma bağlı farklılıkları kısmen telafi etmesine bağlı olabilmektedir.

Çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenirlik bulguları da literatürle uyum göstermektedir. Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin Türkçe formu için daha önce rapor edilen yüksek iç tutarlılık katsayıları, bu çalışmada da hem alt boyutlar hem toplam puanda .94 ve üzeri düzeyde doğrulanmaktadır. Ebeveyn yeterliliği ölçeğinin bu örneklemde toplam Cronbach alfa katsayısının .91 düzeyinde bulunması, Mohammadi vd. tarafından geliştirilen ölçeğin Türkiye örnekleminde de yüksek iç tutarlılık sergilediğini göstermektedir. Bu bulgular, ölçme araçlarının hem yapısal hem iç tutarlılık açısından güvenilir olduğunu desteklemekte ve tartışılan ilişkilerin ölçme hatasından ziyade gerçek varyansı yansıttığına işaret etmektedir.

Bu araştırmanın bulgularının alan yazınına ve uygulama alanına çeşitli katkıları bulunmaktadır. İlk olarak; algılanan sosyal destek ile OSB'ye özgü ebeveyn yeterliliği arasındaki ilişkinin Türkiye örnekleminde, nispeten geniş bir ebeveyn grubunda ve psikometrik açıdan güçlü araçlarla ortaya konulması, hem ulusal hem uluslararası literatürde sınırlı sayıda çalışmanın ele aldığı bir boşluğu doldurmaktadır. Türkiye'de yeni yayımlanan hemşirelik ve psikoloji temelli çalışmaların da işaret ettiği gibi, algılanan sosyal destek düzeyinin düşük olduğu gruplarda bakım yükü ve depresif

belirtiler artmakta, aile işlevselliği ve yaşam kalitesi şiddetli biçimde düşebilmektedir (Zeydan ve Yılmaz, 2023; Barmak vd., 2025). Bu çalışma, sosyal desteğin yalnızca ruhsal belirtilerle değil, doğrudan ebeveynlik yeterliliğiyle de anlamlı biçimde ilişkili olduğunu göstermek suretiyle, aile temelli müdahale programlarında sosyal desteğin sistematik olarak hedeflenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sosyal destek düzeylerinin eğitim durumuna göre anlamlı biçimde farklılaşması, özellikle düşük eğitim düzeyine sahip ebeveynler için hedeflenmiş destek programlarının gerekliliğine işaret etmektedir. Literatür, düşük eğitim ve düşük gelir grubunda yer alan ebeveynlerin hizmetlere erişim, bilgiye ulaşım ve akran desteği bulma konusunda daha fazla güçlük yaşadığını ve sosyal desteğin bu gruplarda aile yaşam kalitesi ve psikolojik iyi oluş üzerinde belirleyici rol oynadığını göstermektedir (Ran vd., 2023; Rezq vd., 2025). Bu çerçevede; özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde, ebeveyn destek gruplarının özellikle ilkokul–ortaokul mezunu ebeveynler için erişilebilir ve sürdürülebilir biçimde yapılandırılması, yerel yönetim ve sivil toplum kanallarının sosyal destek ağlarına entegre edilmesi önerilmektedir.

Cinsiyet ve medeni duruma göre anlamlı farkların sınırlı olması, sosyal destek ve ebeveyn yeterliliği çalışmalarında "risk grubu" tanımlarının yalnızca cinsiyet veya medeni durum üzerinden yapılmasının yeterli olmadığını göstermektedir. Özellikle bu araştırmada annelerin hem sayıca baskın olması hem de çocuğun bakımında birincil sorumluluğu üstlenmesi nedeniyle, babaların destek ve yeterlilik algısının daha ayrıntılı nitel çalışmalarla incelenmesi gerekmektedir. Nitel derlemeler, otizm tanılı çocuk ebeveynlerinin destek deneyimlerinin, resmi–gayriresmi kaynaklar, damgalama deneyimleri ve kültürel normlarla iç içe geçtiğini; ebeveynlerin çoğu zaman bilgi eksikliği ve sosyal izolasyon nedeniyle "yalnız bırakılmışlık" hissettiklerini göstermektedir (Gao ve Drani, 2025). Mevcut bulgular, Türkiye bağlamında bu deneyimlerin özellikle eğitim ve sosyoekonomik düzey üzerinden daha belirgin biçimde ayrıştığını; cinsiyet ve medeni durum değişkenlerinin tek başına açıklayıcı olmaktan ziyade, sosyal destek ve yaşam kalitesi modellerine başka değişkenlerle birlikte dahil edilmesi gerektiğini düşündürmek

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, örneklemin büyük çoğunluğunun kadınlardan oluştuğu, katılımcıların önemli bir kısmının orta yaş ve üzeri dönemde yer aldığı, çoğunluğunun evli olduğu ve kendisini orta gelir düzeyinde tanımladığı belirlenmiştir. Çocuğun bakım sorumluluğunun büyük oranda anneler üzerinde toplandığı ve katılımcıların önemli bir bölümünün herhangi bir işte çalışmadığı saptanmıştır. Kullanılan ölçeklere ilişkin Cronbach alfa katsayılarının tüm alt boyutlar ve toplam puanlar için .70'in üzerinde, çoğunlukla .90'a yakın değerler vermesi, ölçme araçlarının bu örneklemde yüksek iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermiştir. Normallik analizlerinde Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testlerinde p değerleri anlamlı bulunmakla birlikte, çarpıklık ve basıklık değerlerinin tüm değişkenler için ±1.5 aralığında yer aldığı ve 250 kişilik örneklem büyüklüğü dikkate alınarak ölçek puanlarının parametrik yöntemlerin uygulanmasına elverişli olduğu kabul edilmiştir.

Araştırmanın temel ilişkisel bulgusu, algılanan sosyal destek düzeyi ile ebeveyn yeterliliği düzeyi arasındaki anlamlı ve pozitif yönlü ilişkidir. Korelasyon analizleri, sosyal desteğin üç alt boyutu (aile, arkadaş, özel insan desteği) ile toplam sosyal destek puanının; ebeveyn yeterliliğinin hem mevcut duruma uyum sağlama hem bakımda mükemmellik alt boyutları hem de toplam puanı ile orta ve yüksek düzeyde pozitif ilişkiler sergilediğini ortaya koymuştur. Sosyal destek düzeyleri yükseldikçe ebeveyn yeterliliği puanlarının da yükseldiği belirlenmiştir. Bu sonuç, araştırmanın birinci hipotezini (H1) doğrulamıştır. Elde edilen korelasyon katsayıları, sosyal desteğin ebeveynlerin kendilerini ebeveynlik rolleri açısından daha yeterli görmeleri ile yakından ilişkili olduğunu ve sosyal desteğin, OSB tanılı çocuğa sahip aileler için önemli bir koruyucu psikososyal kaynak olarak işlev gördüğünü göstermiştir.

Cinsiyete göre yapılan karşılaştırmalarda, sosyal destek düzeylerinin kadın ve erkek katılımcılar arasında istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşmadığı saptanmıştır. Aile, arkadaş, özel insan ve toplam sosyal destek puanları açısından kadın ve erkek gruplarının ortalamaları birbirine yakın bulunmuş; tüm alt boyutlarda p değerleri .05'in üzerinde kalmış ve etki büyüklükleri küçük düzeyde seyretmiştir. Bu sonuç, algılanan sosyal destek düzeyinin cinsiyete göre farklılık göstereceğine ilişkin H2 hipotezinin desteklenmediğini ortaya koymuştur. Buna karşılık ebeveyn

yeterliliğine ilişkin bulgular, kadınların mevcut duruma uyum sağlama, bakımda mükemmellik ve toplam ebeveyn yeterliliği puanlarının erkeklere göre daha yüksek olduğunu göstermiştir. Mevcut duruma uyum sağlama boyutunda fark anlamlılık sınırına yaklaşmış ancak istatistiksel olarak anlamlı düzeye ulaşmamıştır. Bakımda mükemmellik ve toplam ebeveyn yeterliliği puanlarında ise kadın ebeveynlerin lehine anlamlı farklar saptanmış, etki büyüklükleri küçük–orta düzeyde bulunmuştur. Bu durum, ebeveyn yeterliliğinin cinsiyete göre kısmen farklılaştığını ve H3 hipotezinin kısmen desteklendiğini göstermiştir. Bulgular, OSB tanılı çocuğun bakım sorumluluğunun büyük ölçüde anneler üzerinde yoğunlaştığı ve bu yoğun bakım deneyiminin, ebeveynlik yeterliliği algısını güçlendirmiş olabileceği şeklinde yorumlanmıştır.

Eğitim düzeyine göre sosyal destek düzeyleri incelendiğinde, aile, arkadaş, özel insan ve toplam sosyal destek puanlarının eğitim durumuna göre anlamlı biçimde farklılaştığı belirlenmiştir. ANOVA sonuçları, tüm alt boyutlarda ve toplam sosyal destek puanında eğitim düzeyinin anlamlı bir etkisi olduğunu; eta kare değerlerinin küçük–orta ile orta düzey aralığında seyrettiğini göstermiştir. Games–Howell post hoc analizleri, anlamlı farkların özellikle ilkokul ve ortaokul mezunları ile lisans ve lisansüstü mezunlar arasında yoğunlaştığını ortaya koymuştur. Lisans, yüksek lisans ve doktora mezunu ebeveynlerin, algılanan sosyal destek düzeylerinin ilkokul ve ortaokul mezunlarına kıyasla daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu bulgular doğrultusunda, sosyal destek düzeyinin eğitim durumuna göre farklılık göstereceğine ilişkin H4 hipotezi desteklenmiştir. Buna karşın ebeveyn yeterliliği puanları eğitim düzeyine göre anlamlı biçimde farklılaşmamıştır. Mevcut duruma uyum sağlama, bakımda mükemmellik ve toplam ebeveyn yeterliliği puanları için elde edilen F değerleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmamış, eta kare değerleri düşük düzeyde seyretmiştir. Bu durum, eğitim düzeyinin ebeveyn yeterliliği üzerinde sınırlı bir açıklayıcılığa sahip olduğunu göstermiş ve H5 hipotezi desteklenmemiştir.

Medeni duruma göre yapılan analizlerde ise ne sosyal destek düzeylerinde ne de ebeveyn yeterliliği puanlarında anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır. Bekar, evli, boşanmış ve dul grupları arasında aile, arkadaş, özel insan ve toplam sosyal destek puanlarının yanı sıra mevcut duruma uyum sağlama, bakımda mükemmellik ve toplam ebeveyn yeterliliği puanlarında istatistiksel anlamlılığa ulaşan bir fark görülmemiştir.

Eta kare değerlerinin tüm değişkenlerde ihmal edilebilir düzeyde olması, medeni durumun sosyal destek ve ebeveyn yeterliliği üzerinde belirgin bir etkiye sahip olmadığını göstermiştir. Bu bulgular doğrultusunda H6 ve H7 hipotezleri desteklenmemiştir.

Araştırmanın genel literatüre katkısı, öncelikle OSB tanılı çocuğa sahip ebeveynlerde algılanan sosyal destek ile ebeveyn yeterliliği arasındaki ilişkiyi Türkiye bağlamında, görece geniş bir örneklem ve OSB'ye özgü ebeveyn yeterliliği ölçeği kullanarak ortaya koymuş olmasında temellenmektedir. Elde edilen bulgular, ulusal ve uluslararası alanyazında farklı toplumlarda yürütülen çalışmalarla genel olarak tutarlı bir örüntü sergilemiştir. Sosyal desteğin ebeveyn öz-yeterliği, aile yaşam kalitesi ve ruhsal iyi oluşla pozitif ilişkili olduğunu bildiren araştırmaların işaret ettiği mekanizmalar, bu çalışmada da sosyal destek ile ebeveyn yeterliliği arasındaki orta–yüksek düzeyde pozitif ilişki ile desteklenmiştir. Bunun yanı sıra; sosyal destek düzeylerinin eğitim durumuna göre anlamlı biçimde farklılaşması, eğitim ve sosyoekonomik göstergelerin destek ağlarına erişim ve destekten yararlanma süreçleri üzerindeki etkisine dair literatürde vurgulanan bulgularla uyum göstermektedir.

Çalışmanın özgünlüğü, OSB bağlamında geliştirilmiş ebeveyn yeterliliği ölçeğinin kullanılması, çok boyutlu algılanan sosyal destek yapısının (aile, arkadaş, özel insan desteği) ayrı ayrı ve toplam puan düzeyinde ele alınması ve bu iki yapının bir arada, cinsiyet, eğitim ve medeni durum değişkenleriyle birlikte incelenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'de OSB tanılı çocukların ebeveynleri üzerinde yürütülen çalışmalar çoğunlukla stres, depresyon, kaygı ve yaşam kalitesi gibi sonuçlara odaklanırken, bu çalışmada ebeveyn yeterliliği ve sosyal destek ilişkisinin istatistiksel olarak sınanması, alanyazındaki boşluğu dolduran bir katkı sağlamıştır. Araştırma, teorik düzeyde Bandura'nın özyeterlilik kuramını ve sosyal desteğin ana etki–tampon etki modellerini OSB ebeveynliği bağlamında somut bulgularla desteklemiştir. Uygulama düzeyinde ise sosyal desteğin, ebeveyn yeterliliğiyle doğrudan ilişkili bir hedef değişken olduğunu ve aile odaklı müdahalelerde mutlaka ele alınması gerektiğini göstermiştir.

Pratik boyutta, araştırmanın bulguları, OSB tanılı çocuğa sahip ailelerle çalışan klinik psikologlar, psikiyatristler, özel eğitim uzmanları, sosyal hizmet uzmanları ve diğer ruh sağlığı profesyonelleri için önemli ipuçları sunmuştur. Algılanan sosyal

destek arttıkça ebeveyn yeterliliği puanlarının yükselmiş olması, ailelere yönelik psiko-eğitim programlarının, destek gruplarının ve akran ebeveyn buluşmalarının yalnızca duygusal iyilik halini değil, ebeveynlikte öz-yeterlik algısını da güçlendirebileceğini göstermektedir. Eğitim düzeyi düşük ebeveynlerde sosyal destek düzeylerinin daha düşük seyretmiş olması, bu gruplar için özellikle erişilebilir, sade ve yapılandırılmış destek programlarının gerekliliğine işaret etmektedir. Uygulamada, ailelere yönelik danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde sosyal destek ağlarının haritalandırılması, zayıf halkaların belirlenmesi ve sistematik biçimde güçlendirilmesi, ebeveyn yeterliliği düzeyleri üzerinde olumlu etkiler yaratabilecek bir müdahale odağı olarak görülmektedir.

Araştırmanın sınırlılıkları, elde edilen bulguların yorumlanmasında dikkate alınması gereken unsurlar sunmuştur. Örneklemin yalnızca Bursa ilindeki belirli özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam eden ve çevrim içi kanallarla ulaşılan ebeveynlerden oluşması, genellenebilirliği sınırlandırmıştır. Kolayda örnekleme kullanılmış olması, evreni temsil etme gücünü kısıtlamıştır. Örneklemde kadın katılımcıların belirgin biçimde fazla olması ve evli bireylerin yüksek oranı, cinsiyet ve medeni duruma ilişkin karşılaştırmaların istatistiksel gücünü azaltmış ve bu değişkenlere ilişkin farkların daha sınırlı görünmesine neden olmuş olabilmektedir. Çalışmanın kesitsel desende yürütülmüş olması, algılanan sosyal destek ve ebeveyn yeterliliği arasındaki ilişkiye dair nedensel yorumların yapılmasına olanak vermemiştir. Verilerin öz-bildirim ölçekleriyle toplanmış olması, sosyal beğenirlik eğilimi ve hatırlama yanlılığı gibi etmenlerin puanları etkilemiş olma olasılığını beraberinde getirmiştir. Çocuğun OSB belirtilerinin şiddeti, eş tanı durumu, tanı süresinin uzunluğu ve alınan müdahalelerin türü gibi klinik değişkenler modele dahil edilmemiştir; bu durum, ebeveyn yeterliliği ve sosyal destek düzeylerindeki farklılıkların açıklanmasında kullanılan değişkenlerin kapsamını sınırlamıştır. Bu araştırmada ebeveyn yeterliliği ve algılanan sosyal destek, öz-bildirim yoluyla toplanan ölçme araçları ile değerlendirilmiştir. Özellikle annelerin çocuklarının bakım süreçlerine yoğun duygusal bağ ile dahil olmaları, ebeveynlik rollerine ilişkin algılarında idealize edici değerlendirmelere yol açmış olabilir. Bu durum, bazı katılımcıların ebeveyn yeterlilik düzeylerini olduğundan daha yüksek bildirmiş olma olasılığını gündeme getirmektedir. Dolayısıyla elde edilen bulgular, ebeveynlerin algılarına dayalı değerlendirmeler olarak ele alınmalıdır. Bu araştırmada çocukların

Otizm Spektrum Bozukluğu tanı şiddeti (hafif, orta, ağır) kontrol değişkeni olarak ele alınmamıştır. Oysa OSB'nin şiddet düzeyi, ebeveynlerin bakım yükü, algıladıkları sosyal destek düzeyi ve ebeveyn yeterlilik algıları üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olabilmektedir. Bu durum, elde edilen bulguların tanı şiddetine göre farklılaşabilecek etkileri yansıtmayabileceğini göstermektedir.

Bu sınırlılıklar doğrultusunda çeşitli öneriler geliştirilmiştir. Gelecek araştırmalarda, OSB tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin algılanan sosyal destek ve ebeveyn yeterliliği düzeylerinin, tipik gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynler ve farklı özel gereksinim gruplarına sahip ebeveynlerle karşılaştırmalı olarak incelenmesi önerilmektedir. Ayrıca bu çalışmanın kesitsel deseni nedeniyle nedensel çıkarımlar sınırlı olduğundan, sosyal desteği artırmaya yönelik psikoeğitim, akran destek grubu veya aile danışmanlığı gibi müdahale programlarının deney–kontrol gruplu (ön test–son test) desenlerle uygulanması ve müdahalelerin ebeveyn yeterliliği üzerindeki etkilerinin izlem ölçümleri ile değerlendirilmesi önerilmektedir. Gelecek araştırmalarda, çocukların tanı şiddetinin (hafif, orta, ağır) kontrol değişkeni olarak ele alınması ve ebeveynlerin algılanan sosyal destek ile ebeveyn yeterlilik düzeylerinin tanı şiddetine göre karşılaştırmalı olarak incelenmesi önerilmektedir. Bu sayede OSB'nin farklı şiddet düzeylerinde ebeveynlerin destek ihtiyaçlarının ve ebeveyn yeterlilik algılarının nasıl farklılaştığı daha ayrıntılı biçimde ortaya konulabilecektir.

Uygulama açısından, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde sosyal destek odaklı aile programlarının yapılandırılması, ebeveyn destek gruplarının sistematik hale getirilmesi ve özellikle düşük eğitim düzeyine sahip ebeveynler için erişilebilir bilgi ve destek kanallarının güçlendirilmesi önem taşımaktadır. Sağlık, eğitim ve sosyal hizmet kurumlarının iş birliği içinde aile merkezli hizmet modelleri geliştirmesi; ebeveynlerin sosyal destek ağlarını güçlendiren ve ebeveynlik yeterliliğini artıran programların politika belgelerine ve hizmet planlarına entegre edilmesi, bu çalışmadan elde edilen bulgularla uyumlu bir yönelim olarak görülmektedir.

Bu araştırmanın amacı, OSB tanılı çocuğa sahip ebeveynlerde algılanan sosyal destek ile ebeveyn yeterliliği arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu doğrultuda çalışmada korelasyon, t-testi ve tek yönlü varyans analizi gibi istatistiksel yöntemler kullanılarak söz konusu ilişkinin bazı demografik değişkenler açısından nasıl şekillendiği ortaya konulmuştur. Ancak gelecekte yapılacak araştırmalarda, sam pack analizler

yapılabilir. Gelecek araştırmalarda, babaların örneklem içerisinde daha dengeli biçimde temsil edilmesine yönelik örnekleme stratejileri geliştirilmesi ve babaların ebeveynlik deneyimlerine özgü sosyal destek ihtiyaçlarının ayrı olarak ele alınması önerilmektedir. Bu doğrultuda babalara yönelik destek programlarının ebeveyn yeterliliği üzerindeki etkisinin deneysel desenlerle incelenmesi, alanyazına önemli katkılar sağlayacaktır.

Genel olarak bu çalışma, OSB tanılı çocuğa sahip ebeveynlerde algılanan sosyal destek ile ebeveyn yeterliliği arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunduğunu, sosyal destek düzeylerinin özellikle eğitim durumu değişkenine duyarlı olduğunu ve ebeveyn yeterliliğinin cinsiyet açısından kısmen farklılaştığını ortaya koymuştur. Elde edilen sonuçlar, ailelere sunulan psikososyal destek hizmetlerinde sosyal desteğin güçlendirilmesinin, yalnızca ruhsal iyilik hali açısından değil, aynı zamanda ebeveynlik yeterliliğinin artırılması bakımından da kritik bir hedef olduğunu göstermiştir. Bu bulgu, hem kuramsal düzeyde ebeveyn öz-yeterliği ve sosyal destek literatürüne katkı sunmakta hem de uygulama düzeyinde OSB tanılı çocuklara ve ailelerine yönelik hizmetlerin aile merkezli, bütüncül ve destek ağlarını güçlendirmeye odaklı bir anlayışla yeniden yapılandırılması gerektiğine işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

Acoba, E. F. (2024). Social support and mental health: the mediating role of perceived stress. *Frontiers in psychology*, *15*, 1330720.

Aktu, Y. (2024). The role of parenting stress on parenting self-efficacy and parental burnout among Turkish parents: a moderated mediation model. *BMC psychology*, *12*(1), 475.

Alak, G., & Akçamuş, M. Ç. Ö. (2025). The Turkish Short Version of the Sensory Experience Questionnaire: A Validity and Reliability Study in Children with Autism Spectrum Disorder. *Archives of Neuropsychiatry*, *62*(3), 249.

American Psychiatric Association. (2022). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed., text rev.). American Psychiatric Association.

Aydemir, M., & Önal, G. (2024). Comparison of cognitive flexibility and resilience levels in mothers of children with specific learning disability, autism spectrum disorder, and normal development. *OPUS Journal of Society Research*, *21*(4), 208-220.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. Macmillan.

Barmak, E., Süleymanoğlu, P. S. T., Çıldır, B., & Sarımehmetoğlu, E. A. (2025). Investigation of Family Functioning and Social Support Levels in Families with a Child with Autism Spectrum Disorder. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, *12*(1), 130-145.

Buchanan, C. M., Glatz, T., Selçuk, Ş., Skinner, A. T., Lansford, J. E., Al-Hassan, S. M., ... & Alampay, L. P. (2024). Developmental trajectories of parental self-efficacy as children transition to adolescence in nine countries: Latent growth curve analyses. *Journal of youth and adolescence*, *53*(5), 1047-1065.

Calabrese, J. R., & Schoppe-Sullivan, S. J. (2023). Parent emotion regulation and parenting self-efficacy: The moderating role of coparenting. *Journal of Social and Personal Relationships*, *40*(12), 3832-3857.

Campisi, L., Imran, N., Nazeer, A., Skokauskas, N., & Azeem, M. W. (2018). Autism spectrum disorder. *British medical bulletin*, *127*(1), 91-100.

Casula, L., Logrieco, M. G., D'Urso, G., Guerrera, S., Petrolo, E., Nicolì, I., ... & Valeri, G. (2024). What factors predict adaptive functioning in preschool children with autism spectrum disorder? A longitudinal study. *Journal of Clinical Medicine*, *13*(6), 1565.

Ceruti, C., Mingozzi, A., Scionti, N., & Marzocchi, G. M. (2024). Comparing executive functions in children and adolescents with autism and ADHD—A systematic review and meta-analysis. *Children*, *11*(4), 473.

Chen, Y., Xi, Z., Saunders, R., Simmons, D., Totsika, V., & Mandy, W. (2024). A systematic review and meta-analysis of the relationship between sensory processing differences and internalising/externalising problems in autism. Clinical Psychology Review, 102516.

Choi, H., Kim, J. H., Yang, H. S., Kim, J. Y., Cortese, S., Smith, L., ... & Solmi, M. (2024). Pharmacological and non-pharmacological interventions for irritability in autism spectrum disorder: a systematic review and meta-analysis with the GRADE assessment. *Molecular Autism*, *15*(1), 7.

Cohen, J. (1992). A power primer.*Psychological Bulletin*, 112, 155–159.

Coleman, P. K., & Karraker, K. H. (2000). Parenting self-efficacy among mothers of school-age children: Conceptualization, measurement, and correlates. *Family relations*, *49*(1), 13-24.

Conrad, C. E., Rimestad, M. L., Rohde, J. F., Petersen, B. H., Korfitsen, C. B., Tarp, S., ... & Händel, M. N. (2021). Parent-mediated interventions for children and adolescents with autism spectrum disorders: A systematic review and meta-analysis. *Frontiers in psychiatry*, *12*, 773604.

Crank, J. E., Sandbank, M., Dunham, K., Crowley, S., Bottema-Beutel, K., Feldman, J., & Woynaroski, T. G. (2021). Understanding the effects of naturalistic developmental behavioral interventions: A project AIM meta-analysis. *Autism Research*, *14*(4), 817-834.

Çakır, Y., & Palabıyıkoğlu, R. (1997). Gençlerde sosyal destek-çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeğinin güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Kriz Dergisi*, *5*(1), 15-24.

Çelik, E. N., & Avci, D. (2025). Received social support scale for persons with mental illness: psychometric properties, validity and reliability of the Turkish version. *Evaluation & the Health Professions*, 01632787251361540.

Çelik, P., Sucakli, İ. A., Dinç, G. Ş., & Yakut, H. İ. (2020). Türkiye'de üçüncül bir merkezde otizm spektrum bozukluğu olan çocukların gelişim profili. *Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi*, *53*(3), 148-154.

Çetin, M., & Demircan, H. Ö. (2023). Coparenting and parental involvement in education: the mediating role of motivational beliefs. *Journal of Family Studies*, *29*(3), 1292-1318.

Çoban, Ö., Önder, A., Sürer Adanır, A., Kara, A., Gürbüz Özgür, B., Aktaş Terzioğlu, M., ... & Nasıroğlu, S. (2022). The relationship between the use of complementary and alternative therapies in children with autism spectrum disorder and quality of life, hopelessness, depression, and vaccine refusal in their caregivers in Turkey. Turkish Journal of Child and Adolescent Mental Health, 29(4), 270–281.

Dai, Y., Chen, M., Deng, T., Huang, B., Ji, Y., Feng, Y., ... & Zhang, L. (2024). The importance of parenting self-efficacy and social support for family quality of life in children newly diagnosed with autism spectrum disorder: A one-year follow-up study. *Autism Research*, *17*(1), 148-161.

Diken, B. (2008). *Nihilism*. Routledge.

Duran, S., Öz, Y. C., & Eşdoğan, E. (2025). Family needs, psychological distress and social support in the intensive care unit: a cross-sectional study. *Turkish Journal of Intensive Care*, *23*(3), 238-250.

Eapen, V., Karlov, L., John, J. R., Beneytez, C., Grimes, P. Z., Kang, Y. Q., ... & Volgyesi-Molnar, M. (2023). Quality of life in parents of autistic children: A transcultural perspective. *Frontiers in psychology*, *14*, 1022094.

Edgar, T. C., Schlosser, R., & Koul, R. (2024). Effects of an augmentative and alternative communication intervention package on socio-communicative behaviors between minimally speaking autistic children and their peers. *American Journal of Speech-Language Pathology*, *33*(4), 1619-1638.

Eker, D., Arkar, H., & Yaldiz, H. (2001). Factorial structure, validity, and reliability of revised form of the multidimensional scale of perceived social support. *Türk Psikiyatri Dergisi*.

England-Mason, G., Andrews, K., Atkinson, L., & Gonzalez, A. (2023). Emotion socialization parenting interventions targeting emotional competence in young children: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Clinical Psychology Review*, *100*, 102252.

Erik, E. (2024). Otizm spektrum bozukluğu tanılı çocuğu olan ebeveynlerin yeterliliği ile algıladıkları sosyal destek ve yaşam kalitesi arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Eyüboğlu, D., Eyuboglu, M., Yaylaci, F., Guller, B., Sahbudak, B., Avunduk, A., ... & Arslantas, D. (2025). The Validity and Reliability of the Turkish Version of the Autism Family Experience Questionnaire (AFEQ). *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *55*(3), 1112-1121.

Fayız, A. N., & Palancı, M. (2023). Otizm tanılı Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Öz Yeterlik, Yaşam Kalitesi Algısı ve Yılmazlık Düzeylerinin Aracı Değişken Analizi ile İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, *48*(214).

Feng, Y., Zhou, X., Qin, X., Cai, G., Lin, Y., Pang, Y., ... & Zhang, L. (2022). Parental self-efficacy and family quality of life in parents of children with autism spectrum disorder in China: The possible mediating role of social support. *Journal of Pediatric Nursing*, *63*, 159-167.

Fierloos, I. N., Windhorst, D. A., Fang, Y., Hosman, C. M., Jonkman, H., Crone, M. R., ... & Raat, H. (2023). The association between perceived social support and parenting self-efficacy among parents of children aged 0–8 years. *BMC Public Health*, *23*(1), 1888.

First, M. B., Yousif, L. H., Clarke, D. E., Wang, P. S., Gogtay, N., & Appelbaum, P. S. (2022). DSM-5-TR: Overview of what's new and what's changed. World Psychiatry, 21(2), 218–219.

Gabarrell-Pascuet, A., García-Mieres, H., Giné-Vázquez, I., Moneta, M. V., Koyanagi, A., Haro, J. M., & Domènech-Abella, J. (2023). The association of social support and loneliness with symptoms of depression, anxiety, and posttraumatic stress during the COVID-19 pandemic: A meta-analysis. *International journal of environmental research and public health*, *20*(4), 2765.

Gao, X., & Drani, S. (2025). Social Support Experiences in Parents of Children With ASD: A Qualitative Systematic Review. *SAGE Open*, *15*(2), 21582440251336174.

Garrido, D., Lopez, B., & Carballo, G. (2024). Bilingualism and language in children with autistic spectrum disorder: a systematic review. *Neurología (English Edition)*, *39*(1), 84-96.

Gur, A., & Golan Bayazy, Y. (2024). Exploring Marital Quality in Parents of Children with Autism: Identifying Barriers and Facilitators. *Social Sciences*, *13*(6), 287.

Güler-Yıldız, T., Sahin, F., Haktanır, G., & Holloway, S. (2021). Yenilenmiş Berkeley ebeveyn öz yeterlik ölçeğinin (BPSE-R) Türkçe'ye uyarlama çalışması. *Journal of Education and Future,(19)*, 13-23.

Hao, Y., Du, Y., Zhang, S., Sun, L., Keene, G., & Ikuta, T. (2023). Effectiveness of telehealth social communication intervention on language skills among children with autism spectrum disorder: A systematic review and meta-analysis. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1-18.

He, X., Liu, W., Tang, F., Chen, X., & Song, G. (2023). Effects of probiotics on autism spectrum disorder in children: a systematic review and meta-analysis of clinical trials. *Nutrients*, *15*(6), 1415.

Holt-Lunstad, J. (2024). Social connection as a critical factor for mental and physical health: evidence, trends, challenges, and future implications. *World Psychiatry*, *23*(3), 312-332.

Hyman, S. L., Levy, S. E., Myers, S. M., Kuo, D. Z., Apkon, S., Davidson, L. F., ... & Bridgemohan, C. (2020). Identification, evaluation, and management of children with autism spectrum disorder. *Pediatrics*, *145*(1).

Kamp-Becker, I. (2024). Autism spectrum disorder in ICD-11—a critical reflection of its possible impact on clinical practice and research. *Molecular Psychiatry*, *29*(3), 633-638.

Kangarani-Farahani, M., Malik, M. A., & Zwicker, J. G. (2024). Motor impairments in children with autism spectrum disorder: A systematic review and meta-analysis. *Journal of autism and developmental disorders*, *54*(5), 1977-1997.

Kara, K., Kara, O. K., Sutcu, G., & Tonak, H. A. (2025). The relationship between fatigue and quality of life in the Turkish mothers of children with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *55*(8), 2696-2705.

Khusaifan, S. J., & El Keshky, M. E. S. (2021). Social support as a protective factor for the well-being of parents of children with autism in Saudi Arabia. *Journal of pediatric nursing*, *58*, e1-e7.

Kissine, M., Saint-Denis, A., & Mottron, L. (2023). Language acquisition can be truly atypical in autism: Beyond joint attention. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, *153*, 105384.

Kul, M., Dağ, P., Akdağ, B., & Kara, M. Z. (2023). Otizmin erken saptanmasının önündeki sosyodemografik ve sosyal engeller. Türkiye Pediatri Dergisi, *65*(5), 778-788.

Laçin, E., & Doğan, B. G. (2024). Parenting Behaviors and Parental self-efficacy: A comparative study of parents of children with intellectual disabilities and typically developing children. *Journal of Intellectual Disabilities*, *28*(4), 885-897.

Lam, X. R., Cheng, L. J., Leo, C. S. Y., Toh, Z. A., & He, H. G. (2024). Global prevalence of depression in caregivers of children with autism: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Pediatric Nursing*.

Latreche, K., Godel, M., Franchini, M., Journal, F., Kojovic, N., & Schaer, M. (2024). Early trajectories and moderators of autistic language profiles: A longitudinal study in preschoolers. *Autism*, *28*(12), 3043-3062.

Lei, M. K., & Weaver, R. D. (2025). The buffering effect of social support on the link between biologically embedded childhood maltreatment and adult cardiovascular disease. *Social Science & Medicine*, 118530.

Li, H., & Wang, C. (2021). The relationships among structural social support, functional social support, and loneliness in older adults: analysis of regional differences based on a multigroup structural equation model. *Frontiers in Psychology*, *12*, 732173.

Liang, K., Huang, L., Lam, K. K. L., Liao, Y., Chi, X., Liu, H., ... & Chi, P. (2025). Associations between social support types and parenting stress in parents of autistic children and adolescents: Variations by child age group. *Research in Autism*, *127*, 202657.

Lord, C., Charman, T., Havdahl, A., Carbone, P., Anagnostou, E., Boyd, B., ... & McCauley, J. B. (2022). The Lancet Commission on the future of care and clinical research in autism. *The Lancet*, *399*(10321), 271-334.

Lung, S. L. M., Picard, E., Soulières, I., & Bertone, A. (2024). Identifying the functions of restricted and repetitive behaviours and interests in Autism: A scoping review. *Research in Autism Spectrum Disorders*, *117*, 102458.

Ma, T., Tellegen, C. L., Hodges, J., & Sanders, M. R. (2024). The associations between parenting self-efficacy and parents' contributions to the home-school partnership among parents of primary school students: A multilevel meta-analysis. *Educational Psychology Review*, *36*(3), 93.

Maenner, M. J. (2023). Prevalence and characteristics of autism spectrum disorder among children aged 8 years—Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network, 11 sites, United States, 2020. *MMWR. Surveillance Summaries*, *72*.

Masjedi, N., Clarke, E. B., & Lord, C. (2025). Development of restricted and repetitive behaviors from 2–19: stability and change in repetitive sensorimotor, insistence on sameness, and verbal behaviors in a longitudinal study of autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *55*(7), 2254-2271.

Matalon, C., & Turliuc, M. N. (2023). Parental self-efficacy and satisfaction with parenting as mediators of the association between children's noncompliance and marital satisfaction. *Current Psychology*, *42*(17), 15003-15016.

Matin, B. K., Byford, S., Soltani, S., Kazemi-Karyani, A., Atafar, Z., Zereshki, E., ... & Jahangiri, P. (2022). Contributing factors to healthcare costs in individuals with autism spectrum disorder: a systematic review. *BMC health services research*, *22*(1), 604.

Mohammadi, F., Rakhshan, M., Molazem, Z., Zareh, N., & Gillespie, M. (2020). Development of parental competence scale in parents of children with autism. *Journal of pediatric nursing*, *50*, e77-e84.

Morelli, M., Cattelino, E., Baiocco, R., Trumello, C., Babore, A., Candelori, C., & Chirumbolo, A. (2020). Parents and children during the COVID-19 lockdown: The influence of parenting distress and parenting self-efficacy on children's emotional well-being. *Frontiers in psychology*, *11*, 584645.

Mughal, S., Faizy, R. M., Saadabadi, A., & Doerr, C. (2021). Autism Spectrum Disorder (Nursing).

Mutter, A., Bücheler, M., Idrees, A. R., Domhardt, M., & Baumeister, H. (2024). Persuasive design principle of social support in digital interventions targeting mental health symptoms: a systematic review and meta-analysis. *BMJ open*, *14*(11), e086728.

Napolitano, A., Schiavi, S., La Rosa, P., Rossi-Espagnet, M. C., Petrillo, S., Bottino, F., ... & Vicari, S. (2022). Sex differences in autism spectrum disorder: diagnostic, neurobiological, and behavioral features. *Frontiers in psychiatry*, *13*, 889636.

O'Keeffe, C., & McNally, S. (2023). A systematic review of play-based interventions targeting the social communication skills of children with autism spectrum disorder in educational contexts. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*, *10*(1), 51-81.

Oğuz, N. (2024). Pandemi döneminde Otizm tanılı çocuğa sahip annelerin sosyal destek ile stresle başa çıkma düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.

Opie, J. E., Esler, T. B., Clancy, E. M., Wright, B., Painter, F., Vuong, A., ... & Mcintosh, J. E. (2024). Universal digital programs for promoting mental and relational health for parents of young children: a systematic review and meta-analysis. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *27*(1), 23-52.

Ören, E. D., Avcı, S. Ç., Kahveci, M., & Çeşitli, N. E. (2025). Perceived social support and comfort level of Turkish pregnant women: A correlational study. *Journal of General Medicine/Genel Tıp Dergisi*, *35*(3).

Özdemir, H. N. Ç., Ayran, G., & Topuz, Ç. (2024). Psychometric properties of the Turkish version of the parental competence scale for parents of children with autism. *Journal of pediatric nursing*, *74*, 122-128.

Özgür, B. G., Coşgun, G. B. Y., & Özaydın, B. C. Sosyal Anksiyete Bozukluğu Olan Ergenlerde Otistik Özelliklerin Bilişsel Esneklik ve Diğer Yürütücü İşlevler ile İlişkisi.

Pan, B., Wang, Y., Zhao, C., Miao, J., Gong, Y., Xiao, B., & Li, Y. (2024). Co-parenting, parental competence and problem behaviours in children: examining differential parental roles. *Humanities and Social Sciences Communications*, *11*(1), 1-10.

Patil, S., & Patil, P. (2023, August). A Clinical Diagnosis Based Approach for EEG-Based Classification of Autism Spectrum Disorder Using Hilbert Transform and Single Label SVM. In *2023 7th International Conference On Computing, Communication, Control And Automation (ICCUBEA)* (pp. 1-6). IEEE.

Pickard, K., Maddox, B., Boles, R., & Reaven, J. (2024). A cluster randomized controlled trial comparing the effectiveness of two school-based interventions for autistic youth with anxiety. *BMC psychiatry*, *24*(1), 6.

Pozzi, C. M., Santos Riesgo, R., & Junior, F. B. A. (2024). Revisiting the history of autism before Kanner and Asperger: a tribute to Grunya Sukhareva. *Arquivos de Neuro-Psiquiatria*, *82*(08), 001-003.

Ran, Q., Tu, L., Wu, Y., Zhang, S., Zhang, E., Li, H., ... & Xiang, M. (2023). Formal social support and quality of life of caregivers with autistic children: a large-scale nationwide survey in China. *Frontiers in Public Health*, *11*, 1282778.

Rezq, K. A., Albalawi, H. M. H., & Alharbi, H. F. (2025, January). Exploring Social Support and Quality of Life Among Mothers of Children with Autism Spectrum Disorders: A Cross-Sectional Study. In *Healthcare* (Vol. 13, No. 2, p. 95). MDPI.

Roberts, M. Y., Stern, Y. S., Grauzer, J., Nietfeld, J., Thompson, S., Jones, M., ... & Kaiser, A. P. (2023). Teaching caregivers to support social communication: Results from a randomized clinical trial of autistic toddlers. *American journal of speech-language pathology*, *32*(1), 115-127.

Rodrigues, R., Lai, M. C., Beswick, A., Gorman, D. A., Anagnostou, E., Szatmari, P., ... & Ameis, S. H. (2021). Practitioner review: Pharmacological treatment of attention-deficit/hyperactivity disorder symptoms in children and youth with autism spectrum disorder: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *62*(6), 680-700.

Roohafza, H. R., Afshar, H., Keshteli, A. H., Mohammadi, N., Feizi, A., Taslimi, M., & Adibi, P. (2014). What's the role of perceived social support and coping styles in depression and anxiety?. *Journal of research in medical sciences: the official journal of Isfahan University of Medical Sciences*, *19*(10), 944.

Roskam, I., Aguiar, J., Akgun, E., Arikan, G., Artavia, M., Avalosse, H., ... & Mikolajczak, M. (2021). Parental burnout around the globe: A 42-country study. *Affective science*, *2*(1), 58-79.

Sadozai, A. K., Sun, C., Demetriou, E. A., Lampit, A., Munro, M., Perry, N., ... & Guastella, A. J. (2024). Executive function in children with neurodevelopmental conditions: a systematic review and meta-analysis. *Nature Human Behaviour*, *8*(12), 2357-2366.

Salami, S., & Alhalal, E. (2024). Gender differences in predictors of quality of life for parents of children with Autism Spectrum disorder in Saudi Arabia. *Journal of Pediatric Nursing*, *77*, e117-e124.

Salari, N., Rasoulpoor, S., Rasoulpoor, S., Shohaimi, S., Jafarpour, S., Abdoli, N., ... & Mohammadi, M. (2022). The global prevalence of autism spectrum disorder: a comprehensive systematic review and meta-analysis. *Italian journal of pediatrics*, *48*(1), 112.

Satterstrom, F. K., Kosmicki, J. A., Wang, J., Breen, M. S., De Rubeis, S., An, J. Y., ... & Demontis, D. (2020). Large-scale exome sequencing study implicates both developmental and functional changes in the neurobiology of autism. *Cell*, *180*(3), 568-584.

Shi, S., Song, S., Wang, H., Li, P., & Zhang, X. (2025). Effects of TEACCH on social functioning in individuals with autism spectrum disorders: a systematic review and meta-analysis. *BMC pediatrics*, *25*(1), 569.

Soytaç, E., Kahraman, T., & Genç, A. (2023). Pain, anxiety, depression, fatigue, sleep quality, and health-related quality of life in the mothers of children with autism spectrum disorder and the mothers of typically developing children: A Case-control study. *Cyprus Journal of Medical Sciences*.

Stuart, N., Whitehouse, A., Palermo, R., Bothe, E., & Badcock, N. (2023). Eye gaze in autism spectrum disorder: A review of neural evidence for the eye avoidance hypothesis. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *53*(5), 1884-1905.

Tatsiopoulou, P., Holeva, V., Nikopoulou, V. A., Parlapani, E., & Diakogiannis, I. (2022). Children's anxiety and parenting self-efficacy during the COVID-19-related home confinement. *Child: Care, Health and Development*, *48*(6), 1103-1111.

Tian, J., Gao, X., & Yang, L. (2022). Repetitive restricted behaviors in autism spectrum disorder: From mechanism to development of therapeutics. *Frontiers in Neuroscience*, *16*, 780407.

Turnage, D., & Conner, N. (2022). Quality of life of parents of children with Autism Spectrum Disorder: An integrative literature review. *Journal for Specialists in Pediatric Nursing*, *27*(4), e12391.

Uddin, S., & Adhikari, N. (2024). Does Social Support Buffer the Effect of Negative Life Events on Mental Health Outcomes?. *SAGE Open*, *14*(3), 21582440241266308.

Uljarević, M., Billingham, W., Cooper, M. N., Condron, P., & Hardan, A. Y. (2022). Examining effectiveness and predictors of treatment response of pivotal response treatment in autism: an umbrella review and a meta-analysis. *Frontiers in psychiatry*, *12*, 766150.

Usta, M. B. (2020). Otizm spektrum bozukluğunda eğitsel modellerin gözden geçirilmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, *27*(3).

Vacas, J., Antoli, A., Sanchez-Raya, A., Perez-Duenas, C., & Cuadrado, F. (2022). Social attention and autism in early childhood: Evidence on behavioral markers based on visual scanning of emotional faces with eye-tracking methodology. *Research in Autism Spectrum Disorders*, *93*, 101930.

van Niekerk, K., Stancheva, V., & Smith, C. (2023). Caregiver burden among caregivers of children with autism spectrum disorder. *South African Journal of Psychiatry*, *29*, 2079.

Vural, B., (2021). Çocuğu otizm spektrum bozukluğu tanısı almış ebeveynlerde ebeveyn yeterlilikölçeğinin uyarlaması ve ebeveyn özyeterliğini yordayan faktörler. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.

Wang, R., Liu, Q., & Zhang, W. (2021). Coping, social support, and family quality of life for caregivers of individuals with autism: Meta-analytic structural equation modeling. *Personality and Individual Differences*, *186*, 111351.

Wang, Z., Loh, S. C., Tian, J., & Chen, Q. J. (2021). A meta-analysis of the effect of the Early Start Denver Model in children with autism spectrum disorder. *International Journal of Developmental Disabilities*, *68*(5), 587-597.

Warrier, V., Zhang, X., Reed, P., Havdahl, A., Moore, T. M., Cliquet, F., ... & Baron-Cohen, S. (2022). Genetic correlates of phenotypic heterogeneity in autism. *Nature genetics*, *54*(9), 1293-1304.

Xiong, M., Li, F., Liu, Z., Xie, X., Shen, H., Li, W., ... & He, R. (2023). Efficacy of melatonin for insomnia in children with autism spectrum disorder: a meta-analysis. *Neuropediatrics*, *54*(03), 167-173.

Yazgan, E., & İmir, H. M. (2024). Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların oyun becerilerinin incelenmesi. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, *7*(13), 1-12.

Yeşilkaya, M., & Magallon-Neri, E. (2024). Parental stress related to caring for a child with autism spectrum disorder and the benefit of mindfulness-based interventions for parental stress: a systematic review. *Sage Open*, *14*(2), 21582440241235033.

Yıldırım, D., Akman, Ö., & Dokumacı, D. (2023). Perceived social support and psychological well-being in patients with chronic diseases. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, *12*(1), 52-60.

Zeydan, N. N., & Yılmaz, H. B. (2023). Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların ebeveynlerinin sosyal desteklerinin bakım verme yüküyle olan ilişkisi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, *10*(3), 403-410.

Zhao, Y., Lu, F., Wang, X., Luo, Y., Zhang, R., He, P., & Zheng, X. (2024). The economic burden of autism spectrum disorder with and without intellectual disability in China: A nationwide cost-of-illness study. *Asian journal of psychiatry*, *92*, 103877.

Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G., & Farley, G. K. (1988). The multidimensional scale of perceived social support. *Journal of personality assessment*, *52*(1), 30-41.

EKLER

EK 1: ETİK KURUL

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Etik Kurul Başkanlığı

ETİK KURUL KARAR ÖRNEĞİ

Toplantı No	Toplantı Tarihi	Toplantı Saati	Toplantı Yeri
2025 – 19	24.10.2025	14.00	Rektör Yardımcısı Odası

KARAR NO: 2025-19-03: Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Klinik Psikoloji Tezli Yüksek Lisans Programı 241424034 numaralı öğrenci Serranur GÜNEŞ' in, Mehmet Osman Kurtkan KAPICIOĞLU' nun danışmanlığında yürütülen "Otizm Spektrum Bozukluğu Tanılı Çocuğa Sahip Ebeveynlerde Algılanan Sosyal Destek ile Ebeveyn Yeterliliği Arasındaki İlişkinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi" konulu makale çalışması görüşüldü yapacağı anket sorularının, etik kurallara uygun olup olmadığını tespit etmek üzere, İGÜ Etik Kurulumuzun 03.10.2025 tarih ve 2025-18 sayılı toplantısında, İGÜ Etik Kurul Yönergesinin 12(1) maddesine göre değerlendirme yapmak üzere görevlendirilen öğretim elemanlarının raporları incelenmiş olup, ilgili çalışmada yer alan bilimsel araştırmanın etik kurallara uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

ASLI GİBİDİR

Cihangir Mah. Şehit Jandarma Komando Er Hakan Öner Sokak No:1 34310 Avcılar / İSTANBUL
Tel: (+90212) 422 70 00 Faks: (+90212) 422 74 01
www.gelisim.edu.tr https://(birim).gelisim.edu.tr (birim)@gelisim.edu.tr

EK 2: DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU

1. Yaşınız
   .....

2. Cinsiyetiniz?
   Kadın ( ) Erkek ( )

3. Medeni Durumunuz?
   Bekar ( ) Evli ( ) Dul ( ) Diğer ( )

4. Eğitim Durumunuz?
   Okuryazar değilim ( ) Okuryazarım ( ) İlkokul ( ) Ortaokul ( ) Lise ( ) Üniversite ( ) Yüksek Lisans ( ) Doktora ( )

5. Çocuklarınız dışında evde bakmakla yükümlü olduğunuz biri var mı?
   Evet ( ) Hayır ( )

6. Şu anda çalıştığınız düzenli bir iş var mı?
   Evet ( ) Hayır ( )

7. Gelir Düzeyiniz?
   Düşük ( ) Orta ( ) Yüksek( )

8. Herhangi bir fiziksel rahatsızlığınız var mı?
   Evet ( ) Hayır ( )

9. Herhangi bir psikolojik rahatsızlığınız var mı?
   Evet ( ) Hayır ( )

EK 3: ÇOK BOYUTLU ALGILANAN SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ'NİN GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ FORMU

Aşağıda 12 cümle ve her bir cümle altında da cevaplarınızı işaretlemeniz için 1'den 7'ye kadar rakamlar verilmiştir. Her cümlede söylenenin sizin için ne kadar çok doğru olduğunu veya olmadığını belirtmek için o cümle altındaki rakamlardan yalnız bir tanesini daire içine alarak işaretleyiniz. Bu şekilde 12 cümlenin her birine bir işaret koyarak cevaplarınız veriniz. Lütfen hiçbir cümleyi cevapsız bırakmayınız. Sizce doğruya en yakın olan rakamı işaretleyiniz.

1. Ailem ve arkadaşlarım dışında olan ve ihtiyacım olduğunda yanımda olan bir insan (örneğin, flört, nişanlı, sözlü, akraba, komşu, doktor) var.

Kesinlikle hayır 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 kesinlikle evet.

2. Ailem ve arkadaşlarım dışında olan ve sevinç ve kederlerimi paylaşabileceğim bir insan (örneğin, flört, nişanlı, sözlü, akraba, komşu, doktor) var.

Kesinlikle hayır 1,2,3,4,5,6,7 kesinlikle evet

3. Ailem (örneğin, annem, babam, eşim, çocuklarım, kardeşlerim) bana gerçekten yardımcı olmaya çalışır.

Kesinlikle hayır 1,2,3,4,5,6,7 kesinlikle evet

4. İhtiyacım olan duygusal yardımı ve desteği ailemden (örneğin, annemden, babamdan, eşimden, çocuklarımdan, kardeşlerimden) alırım.

Kesinlikle hayır 1,2,3,4,5,6,7 kesinlikle evet

5. Ailem ve arkadaşlarım dışında olan ve beni gerçekten rahatlatan bir insan (örneğin, flört, nişanlı, sözlü, akraba, komşu, doktor) var.

Kesinlikle hayır 1,2,3,4,5,6,7 kesinlikle evet

6. Arkadaşlarım bana gerçekten yardımcı olmaya çalışırlar.

Kesinlikle hayır 1,2,3,4,5,6,7 kesinlikle evet

7. İşler kötü gittiğinde arkadaşlarıma güvenebilirim.

Kesinlikle hayır 1,2,3,4,5,6,7 kesinlikle evet

8. Sorunlarımı ailemle (örneğin, annemle, babamla, eşimle, çocuklarımla, kardeşlerimle) konuşabilirim.

Kesinlikle hayır 1,2,3,4,5,6,7 kesinlikle evet

9. Sevinç ve kederlerimi paylaşabileceğim arkadaşlarım var.

Kesinlikle hayır 1,2,3,4,5,6,7 kesinlikle evet

10. Ailem ve arkadaşlarım dışında olan ve duygularıma önem veren bir insan (örneğin, flört, nişanlı, sözlü, akraba, komşu, doktor) var.

Kesinlikle hayır 1,2,3,4,5,6,7 kesinlikle evet

11. Kararlarımı vermede ailem (örneğin, annem, babam, eşim, çocuklarım, kardeşlerim) bana yardımcı olmaya isteklidir.

Kesinlikle hayır 1,2,3,4,5,6,7 kesinlikle evet

12. Sorunlarımı arkadaşlarımla konuşabilirim.

Kesinlikle hayır 1,2,3,4,5,6,7 kesinlikle evet

EK 4: ÇOCUĞU OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU TANISI ALMIŞ EBEVEYNLERDE EBEVEYN YETERLİLİK ÖLÇEĞİ

Aşağıda 25 madde ve her bir madde için yanında cevap vermek için 5 farklı cevap yazmaktadır. Her bir maddeyi dikkatle okuyunuz ve sizin durumunuzu en iyi ifade eden seçeneği işaretleyiniz. Bu ölçekte **yanıtların doğru ya da yanlış olmadığı** önemle vurgulanmak isteriz. Lütfen tamamen kendi deneyimlerinize ve görüşlerinize uygun olan seçeneği işaretleyiniz. Elde edilen bilgiler yalnızca bilimsel amaçla kullanılacak, kimlik bilgileriniz gizli tutulacak ve üçüncü kişilerle paylaşılmayacaktır.

	Çok Fazla	Fazla	Bazen	Az	Çok az
1- Çocuğumun hastalığını kabullendim.					
2-Çocuğumla ilgilenirken sabırlıyım.					
3- Çocuğumun sözlerine ve davranışlarına karşı sabırlıyım.					
4-Çocuğumun hastalığı ve eğitimi hakkında farklı kişilerden ve kaynaklardan bilgi almaya çalışırım.					
5- Olumsuz hislerimin ve duygularımın üstesinden gelebilirim.					
6.Çocuğumun hastalığından utanıyorum.					
7.Eşim ve akrabalarım koşullarımı anladıkça kendimi rahat hissediyorum.					
8-Allah'a güvendiğim ve dua ettiğim için içim rahat.					
9- Çocuğuma daha iyi bakım vermeleri için rehabilitasyon merkezlerine giderim.					
10.Yaşam koşullarımı iyileştirmek için maddi destek arıyorum.					
11.Çocuğumun eğitimi ve bakımını sürdürdüğüm için kendimden memnunum.					
12.Başarılı bir Anne/Babayım.					
13. Bir eş olarak görevlerimi iyi yaparım.					
14.Kendi ilgi ve isteklerimi dikkate alırım.					

15- Çocuğumun diğer aile üyeleri ile ilişkilerini geliştirebildim.					
16. Aile üyelerim çocuğumun bakım ve eğitiminde bana yardımcı olur.					
17. Çocuğuma olan sevgim, onun eğitimini devam ettirme motivasyonumu artırır.					
18. Çocuğumun iyileşmesini umarak onu eğitmeye devam ediyorum.					
19.Çocuğum bir şey öğrendiğinde, onun eğitimi için daha fazla istekli oluyorum.					
20.İnançlarım, beni öğrenmeye ve çocuğuma bakmaya devam etmem için motive ediyor.					
21. Çocuğuma iyi bakabilirim ve onda doğru davranışı oluşturabilirim.					
22.Çocuğumun geleceğini iyileştirebileceğime inanıyorum.					
23.Her koşulda çocuğumun eğitimini sürdürmekten kendimi sorumlu hissediyorum.					
24. Çocuğumun eğitimi için, çocuğuma uygun ortam ve zamanı sağlarım.					
25. Çocuğuma doğru davranışı oluşturmayı öğretirken çok dikkatli davranırım.					

EK 5: ÖLÇEK ve ANKET İZİNLERİ

haluk arkar
alıcı ben
19 Tem Ayrıntılar

Sayın Serranur Güneş,

Çokboyutlu Algılanan Sosyal Destek ölçeğini çalışmalarınızda kullanabilirsiniz. Ölçeği ve puanlamasını aşağıdaki kaynakta bulabilirsiniz. Başarılar dilerim.

Prof. Dr. Haluk Arkar

Eker, D., H. Arkar ve H. Yaldız, "Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeğinin gözden geçirilmiş formunun faktör yapısı, geçerlik ve güvenirliği",Türk Psikiyatri Dergisi, 12, 17-25 (2001).

Kimden: "SERRANUR GÜNEŞ"

Kime: "haluk arkar"
Gönderilenler: 18 Temmuz Cuma 2025 16:32:28
Konu: Ölçek kullanım izni

B

birgul.vural@gop.edu.tr

alıcı ben

24 Tem Ayrıntılar

Ölçeği çalışmanızda kullanabilirsiniz, başarılar dilerim.Dr. Öğr. Üye Birgül Vural

-------- Özgün ileti --------

Konu: Ölçek kullanım izni

Tarih: 2025-07-22 09:08

Gönderici: SERRANUR GÜNEŞ

İlgili makama,

İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Klinik Psikoloji Anabilim Dalı'nda Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Osman Kurtkan Kapıcıoğlu danışmanlığında yüksek lisans öğrenimini sürdürmekte olan Serranur Güneş, ''Otizm Spektrum Bozukluğu Tanılı Çocuğa Sahip Ebeveynlerde Algılanan Sosyal Destek ile Ebeveyn Yeterliliği Arasındaki İlişkinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi''başlıklı tez çalışması kapsamında kurumumuzda eğitim gören otizm spektrum bozukluğu tanısı almış bireylerin ebeveynleriyle anket uygulaması yapmak üzere başvuruda bulunmuştur.

Araştırma kapsamında uygulanacak anketler yalnızca gönüllülük esasına dayanacak olup, katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulacaktır. Çalışmanın etik ilkelere uygun biçimde yürütülmesi kaydıyla, ilgili araştırmanın kurumumuzda gerçekleştirilmesine izin verilmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

Kurum Müdürü Aydın KOÇ

Adı Soyadı

İmza